Ш 11 163

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

СЕПТЕМБАР

1 9 7 5

НОВИ САД

ЛЕТОПИС
МАТИЦЕ СРПСКЕ

ПОКРЕНУТ 1825. ГОДИНЕ

Чланови уредништва
ДИМИТРИЈЕ ВУЧЕНОВ
ПЕТАР МИЛОСАВЉЕВИЋ
АЛЕКСАНДАР ТИШМА
ЈОВАН ЋУЛУМ

Главни и одговорни уредник
ДИМИТРИЈЕ ВУЧЕНОВ

Секретар уредништва
ЈОВАН ЋУЛУМ

Коректор
СТОЈАН ТРЕЋАКОВ

Уредништво: Нови Сад
Матице српске ул. бр. 1
Телефони: 44-609, 42-476
Рукописи се не враћају

Летопис Матице српске излази 12 пута годишње у месечним свескама од седам штампаних табака: шест свезака чине једну књигу
Годишња претплата износи 70 дин., а за чланове Матице српске 60 дин. Претплата за иностранство износи 150 дин. — Цена једном броју у књижарској продаји 7 дин. — Претплата се може положити у свакој пошти на чековни рачун НБ у Новом Саду број 65700-601-203 — Администрација: Ул. Матице српске бр. 1 телефон 44-609 — Штампа: Штампарија „Будућност", Нови Сад.

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година 151. Септембар 1975. Књ. 416, св. 3.

СТЕВАН РАИЧКОВИЋ

ПРЕД ЛИРИКОМ ДОБРИШЕ ЦЕСАРИЋА

Оно што је мисао о књижевности исказала да би само *одредила* појам лирике — а то су хрпе и брда реченица, ходници и собе томова — готово се и занемарује у оном тренутку када се налазимо пред одлуком да неке одређене стихове, које смо тек прочитали, уврстимо у својој свести под тај појам. На приближан начин — и од стране читаве поетске публике која дочекује једног новог песника са таквим стиховима — брзо се око песниковог имена уобличава и она специфичнија поетска ознака: *лиричар*. Знање и теорија о свему томе могу да постоје у нама, али су они потиснути пред интуицијом, чија нас сила магнетски гони да се у *тренутку* одлучимо за баш такво обележавање текста са којим смо дошли у додир и за баш такав назив онога који је тај текст написао.

(У том трену суочавања са лириком, та сила је ипак и слепа: она и не види нашу мисаону подлогу из које и произлази или бар донекле еманира.)

Ако се у сусретима са осталим родовима литературе и колеба, бива задуго неодлучан, па не увек баш ни сасвим самосталан — читалац се у сусрету са лириком од самог почетка своди на *своја чула*, остаје сâм и реагује у тренутку. По томе, он не може да буде и остане само сведок онога што је видео: у истом часу он постаје и саучесник. Онако како је испрва примио једну лирску слику, она ће углавном таква и остати у његовом доживљају. Њу може током времена унеколико да измени, допуни или осиромаши само он — уколико се и он сâм мења.

Када је реч о лирици, тешка је већ и сама помисао: усудити се и стати као посредник између читаоца и његовог доживљаја. А ако се већ мора бити ту негде у њиховој близини, боље је онда стати мало постранце и ако се то

икако (преко хартије!) може: покушати полугласно, као за себе, испричати *своје искуство* са оном лириком пред којом се читалац тек налази.

А са једном таквом појавом се ево сада суочавамо.

Уз име Добрише Цесарића — те две тако изузетно меке и заиста складно спојене речи — најприродније може да стоји још само оно што је и произашло из тог имена. А то је његова песма.

Да су стихови и потпис испод њих заиста неодвојиви и да представљају делове организма, писац ових редова, још као неискусни читалац, али ко зна по чему већ склон поезији, осетио је баш када се први пут суочио са његовим стиховима и његовим именом. Било је то непосредно после другог светског рата, на страницама једне предратне публикације, очигледно затурене, вероватно и сакривене, нетакнуте у току рата: комплет од неколико свезака, везан унакрст канапом, био је не само прашан — исцела, него и натруо — по једној својој ивици. А датум на публикацији није у том тренутку био баш ни тако стар: 1939. и 1940. година.

Био је то комплет *Печата*, који ми је на неколико дана позајмио један повратник из Дахауа, занесени крлежијанац и хегеловац (Лазар Мерковић).

После оскудне, па и безазлене, углавном случајне литературе, на коју сам повремено наилазио у годинама окупације, као дечак у избеглиштву, без сталног боравка, а камоли какве библиотеке — текстови из *Печата* су ме збунили својим компликованим темама и замршеном терминологијом. Ипак, на неки начин, деловали су и као први алкохол: привлачили су ме својом сеновитом бојом, тајанственим окусом, па сам полако већ и сâм, после једнога низа страница, почињао да се осећам неуобичајено, помало загонетно.

Као да сам несигурним кораком, наслепо и натрашке, ушао у једну прохујалу и магловиту атмосферу из предвечерја рата, која је била закрчена од естетских, идеолошких и политичких сукоба и полемика, чије су ми основе биле непознате, али које су се ипак помало и наслућивале. Поред имена Крлеже, за које сам једино знао, остали потписи испод ових текстова били су ми првина. Али, мало ми је који од њих, у том првом тренутку, имао нешто и од онога звука на који ми је слух био навикнут да га издвајам и препознајем у литератури као право име за писца.

(Падају ми на памет неколико таквих: Васо Богданов и Марко Ристић, па готово нестварни, нетранскрибовани Richtmann са обичним именом Звонимир, а посебно они

аутори са именима која су од прве наликовала на псеудониме — Мате Балота и Петар Кружић!)

Радозналост је полако прелазила у умор, а умор се неосетно мешао и са неком врстом страха пред овим фантомским страницама интелектуализма, које су напросто хипнотисале вид, али помало и анестезирале мозак.

И онда је изненада, пред овог уморног путника кроз прашне листове (које је не само читао, него био принуђен и да удише) искрсла једна необична, озонирана страница: као да се путник, на крају снаге, изнебуха, нашао у оази.

Осетио је не само олакшање, него и поновни рад неких отказаних чула, присуство срца.

На страници се налазила песма под насловом *Штурак пред јесен* с потписом Добрише Цесарића.

Само дрхтава, плазматична шака стихова!

Али је и у њој било готово и свега оног што је у том тренутку — читаоцу ових тешких, оловних свезака — било потребно да се опет осети као свој на своме и поново закорачи у онакав поетски предео какав је наслућивао и неговао у својој машти.

Било је међу једноставним строфама ове песме и неколико таквих, које су готово симболично — за једног новог читаоца — у трену, као нека плава мућа, најавиле читав поетски профил и карактер овог тако неочекиваног песника, о коме читалац до тог секунда није ни гласка чуо. И у контексту самога *Печата,* из кога су и искрсле ове припросте строфе, осећала се нека дискретна симболика, с благом, победничком иронијом, као што се све то, тако исто, могло односити и на време (1939) у коме је песма била први пут штампана.

А била је тек реч о штурку, пуком зрикавцу:

Свој једини, танки, срдачни звук
Понављао је безброј пута.
Тад неста лептира. А бабље лето
Зраком поче да лута.

Све тиши и тиши му биваше глас
Ко тужно нешто да слути.
На рубу путељка, непримјетно скоро,
Трава је стала да жути.

Знак поверења, који је био указан на страницама *Печата* и једном тако *танком,* диспаратном *звуку,* био је истовремено и лаки сигнал зачуђеном читаоцу, писцу ових редова, да се и према свему ономе што је већ прелистао из прашног комплета часописа и што га је у њему још чекало — постави отвореније и са више пажње — да макар уне-

колико и са бар нечим узврати овај дуг, којим му је било омогућено да се сусретне са једном оваквом *лириком*. И то на самом прагу његовог још увек случајног тумарања по изукрштаним стазама литературе.

Тако се пре равно тридесет година десио овај први сусрет са лириком Добрише Цесарића.

Али, застанимо још за часак на песми *Штурак пред јесен*.

(Из интимних, исповедних реченица о овим стиховима, како се лако у разговору о *њиховом* песнику може у сваком тренутку и на свакоме месту, неосетно и без неког видљивијег шава прећи и на општи разговор о лирици и неким битним особинама које карактеришу овај поетски род. Јер, речи о стиховима *једнога* лиричара — колико год се ми клонили или отимали од тога — повлаче за собом и читаву причу о лирици.)

Ради се о економици речи и адекватности слике, који су једна од основних преокупација у *изразу* лирике, не само наших дана, него и оних из древних времена.

Поменуту песму Цесарић је завршио стихом: „У врту је била јесен". Строга песникова рука је касније из наслова песме елиминисала оно што је као поенту исказала у последњем стиху, те је наслов ове песме у новом штампавању гласио једноставно: *Штурак*.

Све се свело на реч.

Овде се економичност поклопила и са психолошком димензијом: неком врстом неизвесности у развоју песме (као што у неким другим случајевима тај исти валер *економичности* служи и понеком другом, наоко невидљивом, али битном циљу лирике).

У истој песми из *Печата*, приметна је у каснијој верзији још једна минимална измена: уместо „бабљег лета" (из једне од строфа које смо навели), појављује се — „вилиња коса". Између ове две недовољно одређене, а још мање опипљиве *твари*, песник се у накнадном трагању за изразом којим би што адекватније покрио овај помало замагљени делић његове интегралне поетске слике — определио за онај, који се за нијансу чини тачнијим и по звуку прикладнијим у мекоћи читаве песме. Једним малим потезом свог изнијансираног поетског чула, решио је *адекватност*, која је за собом повукла и *мелодију*.

Наоко „ситница", како би рекао и наш песник, мали детаљи, али по старом правилу они почетсто, ако не и увек — негде у дубини стваралаштва, тежећи за максимумом и савршенством, решавају и саму битку за *уметност*.

Иако исправке и ретуши нису баш карактеристични у развојном путу Добрише Цесарића, ова мала дигресија

ипак говори против оног распрострањеног мишљења да се песник у суштини ослобађа од своје песме чим она бива написана, а сасвим отуђује од ње — кад она први пут угледа света. Међутим, суштина у многих стваралаца, поготову у лиричара, сасвим је другачија. Ако се у извесној песми налази један *незаобилазни* доживљај онога који је то написао, она ће у песнику наставити свој интензивни, као неки загробни живот — а нарочито у оним случајевима ако се у њој налази и неко иоле несигурније место. То место песник ће осећати као куцкање и рад мале, али отворене ране, све док га једнога дана, можда чак и после коју децинију, не исцели неким сигурнијим изразом, као леком.

Таквих *несигурних* места у стиховима Добрише Цесарића, па и у првим верзијама, готово да и нема. Као да се код њега дешавао обрнут процес од онога који смо малочас навели: поетска идеја живи у песнику интензивно од самог њеног зачетка, полако се развија, сазрева и диференцира у прилагођеној клими једног одређеног лирског сензибилитета. Која ће реч и у којем тренутку, као неком златном куком, извући ову идеју на светлост хартије и убацити је у игру око њеног уобличавања — ствар је загонетна, ван домена намера и одлука, ако не и случајна.

На изворy, у тихо вече,
Са водом једна ријеч истече . . .

(Вечерња пјесма)

Иако је овај цитат из песме која се у својој целини односи на Цесарићево уопштено *тумачење поетског говора,* узимамо на себе слободу да ове стихове протумачимо као неку врсту формуле, па и његове, баш о оном загонетном *тренутку,* кад једна већ постојећа, али аморфна поетска материја, неким нехајним подстицајем из живота и стварности, добија своју прву реч и тако чини и свој први корак на неизвесном и кривудавом путу до нас.

Наравно, ово би могао бити само *један* од могућих путева преко кога *одређени,* углавном интимнији мотиви Добрише Цесарића, крећу ка свом поетском уобличавању. Какав је пак пут до песме оних Цесарићевих мотива који су готово буквално преузети из стварности, а они нису нимало усамљени у лирици овог песника? Одговор на овакво питање би могао дати једино сâм песник, можда на неки сличан начин као што је то, онако усамљено у нашим литературама, учинио Милош Црњански, са оним послератним *Коментарима* неких својих предратних песама.

Али, такав одговор, сви су изгледи, од песника тако затвореног, цесарићевског кова, не може се очекивати.

И сâм песник би се са неким својим стиховима могао укључити, као саговорник, у ову нашу претпоставку:

Неко са својим болом иде
Ко с откритом раном: сви нека виде.
Други га чврсто у себи згњечи
И не да му прије̑ћи у сузе и ријечи.

(Сакривени бол)

Помало необично: иако је и сâм откривао свој бол, али као на пола уста и стиснута срца, Цесарић више спада у ову другу врсту о којој пева. Међу великим хрватским лиричарима он је један од оних, који је вероватно, уз Видрића, написао и најмање. За више од пола века штампао је само нешто више од стотинак песама, од којих ретко која прелази и на следећу страницу. Сви су изгледи, па и по овом податку, да је много „суза и ријечи" остало у самоме Цесарићу.

Ако је ико од песника изградио *свој свет* у оквирима писане речи једнога језика, онда је то свакако и Добриша Цесарић. Али, за разлику од *других светова,* који су се углавном, као по неком правилу, остваривали у фазама, читава лирика овог песника је у дугој линији само *једне* фазе. За неке песнике би ово могао бити знак слабости, али за Цесарићеву лирику је ово знак ненадмашне снаге и неупоредиве жртве. Овај песник је од својих давних почетака до наших дана, као некакав усамљени, ововремени стоик, одолео свим литерарним искушењима, којима је тако широко и са тако привлачним особинама обиловало време у коме се и наш песник сав исказао. Као што су с разлогом морале бити — али често и напречац и са помпом — признате и велике поетске авантуре неких његових савременика, тако је из године у годину, из деценије у деценију, све више расло поверење и у Цесарићев поетски стоицизам: у ону осамљену и незаштићену нит која се упорно провлачила кроз Сциле и Харибде нове књижевности. Сада се већ јасније види да је тај његов пут — наоко лакши и безбеднији — могао бити и кудикамо тежи и опаснији, него њихов. Неки су стављали на одређену карту само по неколико својих година, колико траје *једна поетска фаза.* Добриша Цесарић је за све време играо на оној карти на којој се рескира *сав поетски жи-*

вот. У сваком случају, ход по том путу којим је он ишао, био је лишен оне колективне и гласне потпоре која је зрачила из литерарне атмосфере времена у коме се нашла читава уметност нашег столећа — тог расадника нових теорија и праваца, открића и заблуда.

Тешко је одговорити — како је Цесарић проналазио и прибирао снаге да устраје на свом усамљеничком путу — али зато није никаква тајна, бар сада, у чему је *снага лирике* коју је овај песник на том путу остварио.

Истинитост и снага ове лирике су пре свега у њеној . . . *аутентичности*.

(Колебали смо се мало да ли да се на овако важном месту у овом бележењу послужимо овим термином, који се од превелике и олаке употребе, нарочито у новије време, подоста истрошио, отанчао и постао недовољно убедљив, па према томе и неадекватан.)

На другој страни, овај песник је тако савршено изградио *свој механизам* певања, да у њему непогрешиво функционишу сви они невидљиви инструменти који се баве баш таквим елементарним особинама песме, које од првог тренутка куцају на чула читаоца. Тај поетски механизам се пре свега бави уобличавањем мотива који су искључиво цесарићевски, а начин на који су ти мотиви уобличени носи увек исто тако непоновљиви цесарићевски отисак.

Готово је немогуће наићи у његовом невеликом опусу на макар и једну песму са *онако* изнијансираним мотивом — коју би неким случајем могао написати и неки други песник! (А још је теже помислити да би се нијансе из *његовог* израза могле поновити и под *другом* руком!) А на први поглед, његове теме су тако приступачне и распрострањене: пролеће и јесен, птица и небо, љубав и смрт . . .

Оно што је изразито *цесарићевско* у свакој његовој песми односи се подједнако и на мотив и на израз, као и на мисаони и емотивни став, који су у овог песника, као у ретко кога, елементи који су апсолутно неодвојиви један од другога.

Често се тај пресудни, *цесарићевски валер*, огледа само у некој ситници, по којој одмах препознајемо руку и дух нашег песника.

Једном је то неки овлашни, споредни *детаљ* у мотиву, али осмотрен из Цесарићевог видног угла. Или нека једноставна *реч* из живота, која између две уопштене речи у песми открива начин Цесарићевог говора и његов индивидуални угао у тој артикулацији — који тежи за повременим *акцентом*.

У мисаоној сфери: то је нека скромна опсервација, која је невероватно присутна, па и битна у животу, али покрај које су многи песници прошли затворених очију или као поред невидљиве ствари. Таква једна мала цесарићевска *опсервација* често се претвара у велики мост између читаоца и песника, јер се у њој налази први пут формулисана мисао и оних који су јој били на трагу.

И у емотивној сфери Цесарићевих стихова одвија се сличан процес. Овде се дешава чак и један мали парадокс: иако у свему строго личан, готово својеглав, овај песник — неким само њему својственим осећањем за *селекцију* у свом унутрашњем животу — успева да се приближи и укључи и у емоционални живот свог читаоца.

За разлику од читавог низа *уклетих песника* новијих времена, који штрче у литератури и у свести читалаца — као неки опасни далековиди и неприступачни врхови у природи — Цесарић је успео да свој унутрашњи свет повеже и са светом око себе, да се неосетно изједначи и са другима, готово свима.

На неки начин, баш због тих својих изузетних особина које смо назвали *цесарићевским* и по којима још из далека препознајемо његов скромни поетски лик: и Добриша Цесарић, оваквим својим усамљеним случајем, издваја се у поезији нашега времена.

Са још неколицином, који деле исту или сличну судбину, један број оваквих песника стоји у савременој литератури — али ван свих њених праваца — као неки засебан поетски венац, са *својим* врховима.

Један од тих врхова је и Цесарић.

Основна представа о стиховима Добрише Цесарића је да су они остварени у строгој и везаној форми. Они то углавном и јесу, али се у њима такође осећа једна врста необичне, цесарићевске слободе, која на многим битним местима у песми преузима улогу катализатора да би осујетила тврдоћу и укоченост целине, а омогућила да се поетска слика или мисао искажу у што пунијем и спонтанијем облику. Тако ће се међу његовим катренима одједном наћи и усамљена строфа са три или пет стихова. Или ће римовање бити понегде учесталије, негде прорећено, а на понеком месту чак и изостављено. Да би што чистије и сажетије довршио неки стих, Цесарић ће исклизнути из ритма целине, скратиће и пореметити започету музику, али зачудо — остварице и на таквом месту један нов и прихватљив мелодијски облик, који је типично његов, цесарићевски.

Владимир Видрић је био међу првима који је у хрватски стих новијег доба унео некуу благу ноту спонтаности и ослобађања у ритму и римовању, али је Цесарић отишао кудикамо даље у том ослобађању — у оквирима читаве форме, која је ипак у основи остала строга.

За Видрићем су и могли да крену неки песници, онако као што су кренули и за Матошем, али се Цесарић, својим иновацијама — које су ипак биле саставни део и његовог садржаја и његовог израза — оградио од следбеника на исти онакав начин као што је то и сâм, са својом лириком, учинио у односу на своје претходнике.

Овај песник није у својој лирици стварао *поетске законе* у које би се стално уклапала поетска материја за којом би посезао. Он је ишао од случаја до случаја, спонтано, али по законима *своје природе*. Зато његов поетски систем и није уочљив до те мере да би се могао реконструисати и објаснити, а то — што је увек личио на себе и што његова лирика носи увек јединствени печат — знак је песникове верности својој природи и своме сензибилитету, у свакој њиховој нијанси.

Тако је Добриша Цесарић остао усамљен и у односу на своје претходнике и у односу на оне који су долазили иза њега.

Поћи за *туђом* природом значило је увек и изгубити *своју*.

Иза чистог, али и прозирног фона, на коме се оцртава читава лирика Добрише Цесарића, налази се и једна тамна боја, од које је овај песник, опет на типично свој, цесарићевски начин, покушавао да узмакне. У овом невидљивом бегу, који траје колико и његово стваралаштво, песник је из своје (ипак) уклете судбине трагао и за привременим склоништима, из којих се није, бар тако нападно, назирала она црна, фантомска сенка, која је — као и у толиких других песника — пратила и његов живот.

Један од таквих повремених азила је и Цесарићев боравак у *артизму*.

Многе формалне појединости које се осећају у његовом поетском изразу као да су одсјај овог бекства или игре са својом властитом судбином.

Сви песникови изуми (па и оне мале, на изглед безазлене досетке до којих је у тој игри дошао) уграђени су на правом месту и на прави начин — и носе у себи истински, *стваралачки дах проналаска*, који се органски уклапа у материју цесарићевске лирике, додајући јој још

један значајан валер више. Ниједан од ових својих проналазака у изразу Цесарић није поновио на исти, па ни сличан начин.

Тако се сачувао од маниризма.

Артифицијелност, која вреба уметника у оваквом поduхвату, није се ни дотакла лирике нашег песника.

Замке су избегнуте, а циљ је постигнут.

Без ових *појединости*, насталих у тој игри, ни сâм Цесарић не би био оно што јесте: лиричар који је увек и о свему певао из *свог угла*.

Над својим полетима палим
Нећу да плачем и да кукам.
Препоносан да себе жалим,
Ја пјесму своје пропасти фићукам.

(Над својим полетима палим)

Песник је оваквом строфом започео једну од својих карактеристичних исповести и на њеном ударном, готово кључном месту, изненада употребио глагол „фићукам" као завршну риму. Из једне безизлазне констатације у првом стиху, која је основа и полазиште за читаву песму, Цесарић је овом ноншалантном, *уличном римом*, окренуо мрачни ток своје исповести и извео је на једну кудикамо ведрију раван: наоко лаку и трептаву игру са судбином.

Таква је ето једна од оних цесарићевских *појединости* о којима је било речи. Песник се својом артистичком варком приближио непознатом читаоцу, али је и до краја, у суштини, остао веран својој почетној идеји: кроз светлуцаву мрежу његових стихова назире се и у позадини она тамна боја којом је — као дебелим потезима туша — оцртан уклети лик песника.

У свом римовању, којим је као и нехотице бацао и вишеструке светлости на целину песме, Цесарић се често служио и средствима која нису уобичајена у других песника, па су баш према томе и карактеристична за њега. Ту је пре свега употреба глагола као риме (носећи — досећи, вријеђају — жеђају), а нарочито супинских облика (косит — носит, зурит — згурит). У само једној песми, која има три строфе, читаве две су остварене са оваквим римама:

Црну ће зиму вријеме нам довући,
Ал снијег те зиме неће паст;
Земљу ће сунце у пролеће повући,
Ал оно неће сјат и цваст.

Сасвим ко зима и љето ће минут;
И године празне тако ће тећ,
И сунце ти неће никада синут —
Ни ријечи нећеш на то рећ.

(Пјесма о смрти)

Цесарић је у оваквим случајевима, на један изузетан начин, који је својствен само његовој лирици, постизао оне звучне ефекте, до каквих су у својим поетикама, готово обрнутим методом, долазили неки други песници — са узастопним тросложним и вишесложним римама. Рецимо, у српској поезији Дучић, у хрватској Ујевић:

Кад мину месец жут за косама,
Тада с небеских црних ледина, —
Као кап паде та реч једина:
Тад појмих шта је моја осама . . .
И појмих као отет чарима,
Шта значи страх мој међу стварима . . .

(Јован Дучић: *Тајна*)

По каквим оштрим прођох стазама,
по каквој тузи влажних хумова,
у заносима, у екстазама?

Ја памтим прашни очај друмова,
и вртоглавих цеста лудило,
и усред вира поноћ умова . . .

(Тин Ујевић: *Мисао на њу*)

Неоспорно, снажна мелодијска гама и у једнога и у другога песника! Али се мора додати и ово: и један и други су имали претходнике, наравно — и следбенике.

А Цесарић, истина, са својом лакшом мелодијском варијантом, остао је ипак и усамљен: ни по овој особини своје поезије није имао никога испред себе, нити иза.

Задржимо се још часак у овој области.

Међу римама Добрише Цесарића често се налазе и придеви (поливен — скривен), као и прилози (кадикад — никад), којима песник постиже једну интимнију и једноставнију атмосферу у својој песми, ако не и максималну природност на оним осетљивим местима где свака поезија у везаноме стиху улази у опасну зону вештачког говора и патетике.

И кад узме именицу за риму, овај песник често остварује неуобичајени утисак (скитнице — митнице). Такав је случај и са његовим деминутивима (градић — комадић). Овде се пак — и у првом и у другом случају — ради и о једној врсти посебног цесарићевског духа, који помало и на понеким местима вуче и у благу поетску *духовитост*, па и хумор.

Оваквим и сличним појединостима у свом изразу песник је *ослободио* своју лирику од овешталих закона прошлости и пренапрегнутих захтева новога времена, а свога читаоца — од страха пред савременом поезијом.

У песму Добрише Цесарића улази се као у неку домаћинску кућу, с авлијом и бунаром, у којој ће не само ходочасник који трага за изворима поезије, него и сваки залутали намерник — утолити своју жеђ и проборавити један од оних тренутака који се ни касније не заборављају.

Није ни чудо што већ деценијама спада у ред најпопуларнијих хрватских песника.

Стихови Добрише Цесарића знају се напамет.

Један овећи број стихова, строфа па и читавих песама Добрише Цесарића, формулисан је поетски на такав начин, да се кудикамо лакше упамти, но што се заборавља. Овом великом стваралачком загонетком бавили су се многи песници, нарочито из прошлости. (Сетимо се само Поове исповести *о Гаврану.)* Вероватно, овде није у питању само спретност у поетском обликовању, него и у поетском мотиву и мисаоном садржају, који налазе траније одјеке у многима и учесталије потврде у животу око нас.

Наравно, ни овај поетски квалитет, као што то није случај нити са било којим другим, издвојеним, не утире пут некој песми у врхунске сфере поезије. Али самим тим што је редак, он је једна од изузетнијих компонената у поетском стваралаштву, а нарочито новијих времена, јер је баш у њима тај квалитет и све ређи.

Писац ових редова сећа се како су у његовој генерацији, у кругу послератних, младих песника у Београду, за један дуги период, готово на свакоме месту и на свакоме кораку, у кафани и у пролазу, живели стихови Добрише Цесарића из песме *Повратак,* са оном опојном, рефренском строфом, с почетка и краја песме:

Ко зна (ах, нико, нико ништа не зна.
Крхко је знање!)
Можда је пао трак истине у ме.
А можда су сање.

Још би нам могла десити се љубав,
Десити — велим,
Али ја не знам да ли да је желим,
Или не желим.

Нико се у том тренутку није бавио ни минималном анализом ове строфе: за њом се посезало обично и без напора, као што се прихватала чаша на столу или скретао поглед на птицу која би проминула изнад нас. Био је то прави, чисти однос према лирици, као што га је пре нас имала или као што га после нас има многобројна и неидентификована публика поезије.

После много година, сада, чини ми се да је привлачност и продорност ове строфе (а и читаве песме) била и остала пре свега у спонтаности, која је такође један од битних елемената Цесарићеве лирике. Та *спонтаност* је у нашем песнику узајамна: она се односи како на поетски облик и арију стиха, тако и на мотивску опредељеност и цесарићевски избор детаља у том мотиву.

Ретко се у овога песника дешавало да превагне само једна од ових страна: најчешће се оне појављују заједно.

Било је привлачно, мада и рискантније, износити утиске о формалним странама ове лирике. (Чинило нам се да је о њима било мање говора у ранијим разматрањима на која је наилазило Цесарићево стваралаштво.) Говорити о садржајима и мотивима ове поезије, било би, на први поглед, кудикамо безбеднији посао. Али један добар део цесарићевских мотива сачињен је од тако танке, готово невидљиве преће, да би сваки покушај да се они препричају или извуку из свог осетљивог мелодијског лежишта био груб и насилан посао. Читав низ Цесарићевих песама, који представља духовно језгро ове лирике, мотивски је изаткан од самих нијанси и недоречености, слутњи и привида, као да се песник служио оном „вилињом косом" из *Штурка*, која је поменута на почетку ових бележења. Понека јача реч или конкретнија слика — које је песник убацивао у овакве своје амбијенте — више су из домена оних *изражајних* преокупација, којима је Цесарић, у оваквим случајевима, покушавао да своје ваздушасте слике, као неком накнадном тежом, врати на земљу и повеже са животом.

Пукотинā има сваки живот,
Кроз које ближњи радознало зуре
Мотрећи наше дане што се журе...

(Пукотина има сваки живота)

Кроз једну овакву пукотину, полако, током деценија, откривала се читава једна панорама и унутрашњих песничких пејзажа.

То је онај основни мотивски круг који смо малопре споменули у лирици Добрише Цесарића.

Све што је ван тог великог круга у њему, налази се у још већем, бескрајном кругу око песника.

Међутим, по природи свог талента, Цесарић се највише држао своје околине: оних мотива који су му били најближи, тако рећи под руком. У таквим релацијама се и најмање удаљавао од себе, од оног унутрашњег света у коме се осећао и најсигурнијим, јер га је најбоље и познавао.

Из таквог поетског односа настао је читав низ лирских слика из природе и градског амбијента.

На минималном простору, на коме се многи песници не би још ни окренули ка свом предмету, Цесарић је већ окончао своју слику из природе и то на начин правих мајстора. Његова *конкретизација* у пејзажу иде готово до опипљивости. Као да се руком — уместо за списатељско перо — маша за одређену птицу на грани и премешта је у своју песму.

Ево како то бива са читавим једним стаблом:

Гле малу воћку послије кише:
Пуна је капи, па их њише.
И блијешти, сунцем обасјана,
Чудесна раскош њених грана.

Ал нек се сунце малко скрије,
Нестане све те чаролије.
Она је опет, као прво,
Обично, мало, јадно дрво.

(Воћка послије кише)

У стиховима о природи, песник се углавном и бавио оваквим краткотрајним или скривеним „чаролијама". Формулисана из једног неуобичајеног угла, Цесарићева опсервација, као нека брза и невидљива рендгенска зрака, снима по унутрашњем простору пејзажа, који нам се до тог тренутка указивао обичним и свакодневним, без оне димензије коју нам је открио песник.

Откривајући и невидљиву страну природе, песник је — из свог угла одакле је све то осматрао — откривао увек и по још један непознати делић себе.

Као и у свакој правој лирици, тако и у Цесарића, ниједан *детаљ*, па ни она најситнија *појединост* коју је

откривао у једном одређеном пејзажу из природе, никада нису остали само случајни сапутници основне идеје у песми. Њихова функција је у најмању руку двострука: на једној страни — они преузимају улогу нијанси у сложеном обликовању целине, на другој — отварају читаоцу видик у неизмерни свет асоцијација и симбола, везаних, како за обичан, свакодневни живот, тако и шире — за судбину човека.

Очигледно, кад не би постојала ова *вишеслојност* у лирици, не би било написано ни толико песама о природи.

У лирици Добрише Цесарића, као нека *спасена светла* (како је једном сâм песник назвао свој избор стихова), сачуване су и многе чаролије из природе које нам је први открио баш овај песник.

Песников став према амбијенту града сасвим је другачији или бар одаје једну слику која се по боји умногоме разликује од оне његове слике о природи. Основна боја ове слике је тамна, па и мрачна, када говори о предграђу, а сива и меланхолична — када се песник одваја од овог суморног станишта сиромаха и приближава хладним светлостима велеграда.

У читавом оном делу хрватске и српске поезије између два светска рата, који се обележава као социјална лирика, неколико песама Добрише Цесарића са оваквим темама оставља можда и најдубљи утисак *(Балада из предграђа, Вагонаши, Предграђе, Мртвачница најбједнијих)*. Оне нису само случајна панорама неких социјалних и друштвених детаља једнога времена, које је иза нас, него и потресне литерарне слике са аутентичним поетским доживљајима, које несмањеним уметничким интензитетом говоре и новом читаоцу, нашега времена.

Да би све то испало тако како је — и овде је до изражаја дошао онај непогрешиви цесарићевски осећај за селекцију детаља у једном мотиву, спојен са пријемчивим особинама у његовом изразу. Све је то у овим случајевима — рецимо просто — ујединио још и песников искрени саосећај са патњом оних о којима је певао.

Кад у собу ступиш, потресу се стакла
И прљаве даске на тлима.
На стијенама соба умјесто слика
Пјегā од влаге има,
А када ти најбољи понуде столац,
Стиде се јер се клима.

(Предграђе)

Ето како се једноставно ȕлази и овде, ȕ овај затȕрени песников свет предграђа, који нам пластично открива дирљиве садржаје немаштине, беспомоћности и љȕдског бола. Ови садржаји, за разлику од остале песникове лирике, могȕ да оставе тежак и горак ȕтисак на читаоца, баш онако како га је сȕгерисао и песник ȕ последњој строфи *Предграђа:*

Па ако те амо довела шетња
Ȕ један сȕнчани дан,
Са смијешком на лицȕ и свјетлом ȕ дȕши,
Без њих ћеш òтићи ван,
И заман ћеш хтјети обновити радост —
Ȕзаман.

Можда би баш после овога цитата требало рећи којȕ реч о још једној садржајној особини, која је присȕтна ȕ лирици Добрише Цесарића, а која нам се чини не само ретком него готово и ȕсамљеном ȕ поезији читавог низа деценија нашега века. То сȕ повремени, али веома ȕбедљиви песникови покȕшаји да се поново оживи *радост* и ȕ сфери ȕметности, из које је — као неки безазлени, чак и недостојни мотив — одавно потиснȕта.

Како је одавно пȕкла та жица на лири из које сȕ измамљени сви они многобројни и различити звȕци ȕ модерној поезији!

Зато нам се и чини као да је овај заборављени мотив, песник о коме је реч, једноставно, отпевȕшио:

И смијешим се ȕ меки сȕтон,
Од запаљених звијезда свечан,
И осјетим дȕбинȕ свега,
И да је живот вјечан — вјечан.

(Ȕ сутон)

Карактеристично је да се овакве или сличне строфе обично појављȕју ȕ Цесарићевим мотивима предвечерја и ноћи — ȕ амбијентима ȕ којима је ȕ других песника стварана и најтамнија поезија. Многе Цесарићеве строфе, међȕтим, из сивог или замраченог пејзажа велеграда, ничȕ пред нашим очима као неки флȕоресцентни цветови:

То сȕ дȕбоки часови здравља,
Који нас јачима, бољима чине.
Између свјетала вечерњег славља
Није ли ово пȕт ȕ висине?

(Славље вечери)

Овој епизоди Цесарићеве лирике, по духовној сродности и емотивном ставу, припада и низ стихова или строфа у којима је песник, преко једноставних слика из свакодневице, исказао и свој *витални* однос према животу, такође редак у новијој поезији.

Из једне лаке слике — каква је мала песма *Зидари* — Цесарић дискретно извлачи скривени, али дубоки и аутентични доживљај о чину стваралаштва:

Онога дана доградисмо кров,
Висок и пристао.
Пала је киша и полила кров:
Он је блистао.

Опрасмо руке. Сједосмо ручат,
А при обједу
Погледасмо често на блистави кров —
На нашу побједу.

Постоји и једна друга епизодна страна у лирици Цесарића која је такође окренута граду. Овај песник је остварио читаву једну галерију минијатура са меланхоличним атмосферама малих кафана, забачених улица и скрајнутих места, у којима тиња и неприметно догорева живот старих или промашених људи и жена. Али и овде, с часа на час, подстакнути неком давном успоменом, као изненадним ветром, пропламсају из пепела и нови импулси живота — који се понекад дижу и до екстазе. На оваквим или сличним местима, често се у Цесарића дешава ово: уколико је излет у машту и илузију био виши и интензивнији, утолико је поновни пад у живот и стварност тежи и безнадежнији.

Ал сутра ти је теже зурит
У прошлост, твоје царство сјена;
О, како се је тешко згурит
На пријестољу од успомена!

(Пјесма о куртизани)

Песник се и у ове мотиве уноси са истим оним жаром и осећајем за лирску нијансу и уметничку истину, као кад је певао о себи и о природи.

Певао о чему певао, он је увек бивао и остајао веран себи и својим лирским погледима.

По свом поетском *гесту* који се осећа у многим наглашеним, али и дискретним цртама његове лирике, Добриша Цесарић је типичан *песник града*. Он је то и онда

када пева о себи и о природи и када се сећа малених места и пејзажа родне Славоније. Једна од тих црта, коју нисмо поменули, то је и његов сажет, сведени језик, пун градских идиома и обрта, урбаних термина — лишен оне широке и разговорне славонске мелодије и лексике, какву осећамо у стиховима једног другог хрватског лиричара, Цесарићевог савременика, Драгутина Тадијановића.

Цесарићев језик, као неко безболно сечиво, тражи најкраћи пут до језгра свог мотива. Циљ оваквог језика у поезији је да се напипа и извуче лирска суштина која се, као и свака формула, своди само на нужне речи.

Није мален број лирских формула које су уобличене у језику овог песника.

Кроз стихове Добрише Цесарића, као кроз неку лаку и прозирну измаглицу која се још није сасвим слегла и која ће потрајати, назиру се контуре једног Загреба који ишчезава и истовремено освиће у руху нових урбаних облика и другачијих навика.

Још увек, Цесарић је *лирски бард* оваквог града, који већ деценијама чека и не наслућује његовог наследника.

Невелики поетски опус Добрише Цесарића сачињен је углавном од песама које су и саме, по свом опсегу, невелике. Али свака од њих — која је наоко самостална и заокружена целина — покрива у ствари само по један делић поетске визије, која је јединствена и недељива у овог лиричара.

У свих песника — па ево и у оваквог, цесарићевског кова — постоје међутим и оне ретке, усамљене песме, у којима је сакупљено и сажето по једно сложеније животно и поетско искуство. То су песме које као неке синтезе, одсликавају по читав један *период* у песнику и оне тако, у тим интервалима и настају: не свакодневно, ни у години, но једва и у читавој деценији по која. Оне су уочљиве не само по волумену својих садржаја и збиру песникових открића, него су често приметне и по свом формалном опсегу.

Таквих интегралних песничких целина Цесарић има неколико.

Поменули смо већ раније (у неким другим контекстима) љубавну песму *(Повратак)* и социјалну поему *Предграђе*. Ако им придружимо и родољубиве стихове о Матошевом изгнанству — *Трубач са Сене* — круг оваквих песама Добрише Цесарића, из његовог међуратног периода, тако рећи је затворен.

Тема о овим доминантним песмама, мало неприродно, начета је ево на самом крају — из разлога да би се на неки начин успоставио и континуитет са почетком ових бележења, на коме је било речи о оном првом сусрету са стиховима Добрише Цесарића из *Печата*.

Ради се наиме о још једној *доминантној* песми у лирици нашег песника, која је била поновни, али и најдраматичнији сусрет са Цесарићевом поезијом (овога пута не само за писца ових редова него и за читаву једну генерацију песника у Београду).

Било је то у време познатих Педесетих година, када се наша литература — али још увек више у области климе и атмосфере, неголи по новим резултатима — ослобађала једног неприкладног периода и наслепо опипавала терене по којима се могла слободније кретати. По обичају — који је у нас толико пута понављан у разним областима — и овде се из једних крајности, преконоћ, прелазило у друге. Истински глас песника је опет био заглушен једном новом галамом, у којој се још увек чуо и незавршени ехо оне раније.

У таквој ситуацији, изненада, у београдском часопису *Књижевност*, појавила се једна неочекивана и потресна песма. Већ од самог почетка, стихови из ове песме као да су запоставили онај непремостиви јаз, који постоји између штампане и живе речи:

Мој пријатељу, мене више нема.
Ал нисам само земља, само трава.
Јер књига та, што држиш је у руци,
Само је дио мене који спава.
И ко је чита — у живот ме буди.
Пробуди ме, и бит ћу твоја јава.

Била је то тешка и сонорна *Пјесма мртвог пјесника*, испод које се налазило опет оно меко и складно име Добрише Цесарића.

Из једне литерарне магле — у којој је било исувише сирових експеримената и непрозирних енигми, који су смењивали владавину штурих поетских парола — ови стихови су изронили као жива, пружена рука, која је откривала и *драму једног песника* и указивала на *пут поезије*.

Првом приликом, сâм, у провинцији, где није имао готово никога са којим би поделио радост поводом свог открића овог имена са страница *Печата* — овога пута, писац ових редова, већ и сâм песник, ослушкивао је понесени жамор литерарног Београда који је данима растао око ове песме Добрише Цесарића. О једном листићу поезије говорило се са више узбуђења него што се непосредно пре тога, па ево и сада, говорило и говори о томовима.

Једна *лична исповест*, у једном одређеном тренутку, прерасла је у *заједничко исповедање поезије*.

Сав живот мој у твојој сад је руци.
Пробуди ме! Проживјет ћемо оба
Све моје стихом задржане сате,
Све сачуване сне из давног доба.
Пред вратима живота ја сам просјак.
Чуј моје куцање! Мој глас из гроба!

Био је то као неки потмули, тектонски уздах једног песника, али истовремено — и разговетни глас који је упозоравао да поезија, коначно, опет, стоји пред вратима живота.

И куца . . .

Најдубљи тон који је одјекнуо са лирске скале Добрише Цесарића, био је у исто време и најузбудљивији поетски глас на једној временској раскрсници.

И да поновимо опет, баш и због овог последњег примера који смо навели: кад лирска слика, испод своје прве и привидне скраме, не би садржавала и ону бескрајну слојевитост — која у неким изузетним тренуцима сеже и до *универзалних* дубина — тад и већина *субјективних* песама не би уопште била ни написана.

У мирној, наоко безопасној ували Цесарићеве лирике, нису усамљене ни такве дубине, у које наша мисао може дуго и дуго да тоне.

МИРОСЛАВ АНТИЋ

ИЗ „ПРА-ГОВОРА”

БЕЛИ ПОЈАС

Све је почело оног дана кад ме је узнемирио мир.[1]

Увек сам мислио: има времена.
Речено ми је: све што живи
једном се мора растопити у тамо-нечем-другом.

Знао сам, али страх ме је био да истражујем пут.
Одлагао сам то.

Смрт птице, годишњег доба, дрвета или човека,
смрт воде, камена, простора или сна,
посматрао сам непристрасно: као нешто ван мене,
нешто туђе.

Неприпремљен,
одједном сам се нашао пред капијама светлости.
То је ужасна самоћа.
Једино место где достојанство потпуно престаје.

Познанство[2] *са сопственом смрћу:*
први пут био сам истински понижен.

ЖУТИ ПОЈАС

Своју снагу измериħеш по томе
колико си у стању да издржиш самоħу.

Џиновске рибе пливају усамљене.
Ситне и збуњене сабијају се у јата.

Орао нема потребе
да се упозна са неким другим орлом.
Мрави су измислили народе.

Семе секвоје бира чистине
са много сунца, урагана и ваздуха.
Семе папрати завлачи се у прашуме.

Своју снагу препознаħеш по томе
колико си у стању да пребродиш тренутак.

Јер тренутак је тежи, дужи и страшнији
од свега што је ван[3] простора и времена.

ОРАНЖ ПОЈАС

Сузио сам своје зенице.[4]
Ноħима сам гледао само у ону тамо звезду
на непорубљеним небесима јужног августа.
Први пут приметио сам да ми је позната.

У стара времена говорило се:
свако има на небу један свој прамичак злата
који му одреħује судбину.

Ко ħе онда, ако не та моја звезда, да ми објасни
како да се помирим са овим редоследом нереда,
овим насиљем што ħе бити извршено нада мном.

Светлост је начин материнства.[5]
У драматургији оног што у незнању зовемо хаос,
мајка мора знати шта сам био[6] *пре мене,*
шта сам сад[7] *док сам ја*
и шта ћу бити[8] *кад не будем.*

ЗЕЛЕНИ ПОЈАС

Треба изабрати учитеља[9] *који је преживео своју смрт.*
Чини ми се да звезда шаље стално свежу светлост.
Подсећа ме на око — оно такође не стари.
То њено искуство сигурно памти: шта је ништа.[10]

Како дрво затрудни?
Да ли је пчела и предак и потомак своје душе?
Докле време зри?
Могу ли се набројати чула иловаче?
У шта је смештена безграничност?

Отац незнања је: нећу да сазнам.
Отац знања је: морам.[11]
Највеће мисли догађају се у процепу.

Ослушкујем и чујем, али никако не разумем:
постоји нешто као пра-говор.

Ја сам притешњен. Ја морам то да научим.

ПЛАВИ ПОЈАС

Осећам, каже звезда, несносан бол
док ме приморавате да мислим на људски начин.
Седимо зато и договоримо се. Опрезност није лак посао.

Питања су вам превелика
и још се нисам усудила да размишљам о њима,
акамоли да их и употребљавам.

Искључићемо ћаскање.
Не могу да вас забављам ако од мене очекујете
виши ступањ умећа.

Могу само да вас подсетим, а не и учим.
Јер све је већ у вама. Присутно. Ви знате.[12]

Могу само да вас подсетим да не знате да знате:
ви сте нешто што у основи није ви,
него несвесно стање свести[13] *своје светлости.*

БРАОН ПОЈАС

Страховито сам мек и неотпоран.
Осећам се као плима и осека.

Можда један камен мисли да сам лигав и ружан,
као што ја то мислим за сипу или жабу.
Можда се сипа и жаба гаде мене и камена.

Хтео сам да исправим погрешке наученог.
Да са озбиљности ољуштим произвољно.[14]
Да одгонетнем оно што се сматра мистичним.[15]

Мене не интересују питања.
Мене интересују само последња питања.

БЕЛЕШКЕ

1. *Из нечег много даљег од свега што је онамо,*
однекле где се звезде уливају у древну будућност,
изгубљено иза обронака простора и времена
непрекидно ме посматра нешто округло црно.

Да бих га описао било би ми потребно много речи
— толико је то црно усисало говора у своје ћутање.

Да бих га сагледао у целини
морао бих око да извернем наопако
— толико је то црно везало многобојног у свој чвор.

Да бих га обухватио
морао бих да пристанем да и оно мене обухвати
— толико је то црно унутрашња уметност окренута напоље.

Јесам ли пред откривањем неке друге природе
која је претеча моје природе?

Јесам ли, коначно, пред откривањем
правца који одлази према овамо?

2. *Уопште није тешко опевати страх уместо баладе:*
Не вређајући достојанство мудрих речника
слободан сам да приметим да ће ме нестати.
Љубави моја превелика, нестаће и тебе са мном
и тако ћемо за сва времена умрети.

Шта ми је вредела сва даровитост живота.
Шта ми је вредело што сам све дивно схватао
и што сам душу и тело вратио паметније
него што сам их добио.
Шта ми је све то вредело?

Оно мало доброте што сам у себи створио,
топлине — не топлоте,
топлине која ми у почетку није била сасвим разумљива,
па сам допустио да носи чудесно име: живот,
— изветриће у свемиру банално, бедно и панично.

Љубави моја превелика, твоје име је нежност.
Не бојим се ја смрти.
Бојим се што ћу заборавити да сам те волео.

Не бојим се ја смрти.
Бојим се што ћу заборавити да сам живео.

3. *Оно што је ван сваког одређивања*
и сви избегавају да га именују као правац кретања,

— јер увек се нађе неко довољно коначан да пита:
из ког је пред-доживљаја створено пред-искуство —

дакле то, што је ван личних учествовања,
тешко се може објаснити као прошлост,
пошто нам се још није догодило.

У прошлост се не враћа према натраг.
Она нам је измакла. Ми треба тек да је стигнемо.

Ми идемо у добром правцу, али брзина којом
сагоревамо
удаљава нас од ње.
И у том удаљавању чини нам се да је јуче већ било
и да га напуштамо,
а оно напушта нас.

Ми немамо алиби.
Ми смо закаснили за прошлост.
Она нам све више измиче у даљину.

4. *Ову песму треба читати сасвим полако.*
Накривити после тога мало главу,
склопити очи
и размишљати о песку пустиње који се таласа и
просипа,
а ипак има своју повезаност и сигурност,
јер нико га није ухватио да жури.

Наиђу ветрови, и он их утиша својом тежином.
Пролазе векови, и он их надживи и затрпа.
Појаве се цивилизације, и он им поравна трагове.

Ето зашто се ова песма чита сасвим полако
и полако у себи понавља са главом међу шакама,
док се гледа у огромни глуви простор око себе
и размишља о стварима које нас чине друкчијима.

Само онај ко није ухваћен да жури
може се узвисити над пра-почетком и пра-крајем
и постати владар једног предела,
војсковођа једног сна,
истраживач једне лепоте или ружноће ствари.

Други остају широко отворених зеница:
непокретни, побеђени и поданици.

5. *Питања која се у почетку учења намећу*
слична су углавном овима:

Ако нема ничег неприроднијег од природе,
да ли је ми сматрамо природном само зато
што су нам друкчији начини материнства
изванредно несхватљиви?

Ако додирујем прстима укус таласа,
да ли ћу у комешању воде осетити пољубац неба?

Ако додирујем прстима укус вулкана,
да ли ћу у испуцалости лаве осетити пољубац
сазвежђа?

Ако додирујем прстима укус својих усана,
да ли ћу у топлини даха осетити пољубац
непролазности?

Ако је наслеђе заједничко — откуда разлике
између материје леопарда и материје ананаса?

Шта је то оно због чега белутак није пахуљица,
нити амеба медвед?

Шта је са обликом светлости кад уђе у облик таме?
Има ли личну или безличну свест?

Шта је са стањем светлости кад уђе у стање таме?
Има ли личну или безличну садржину?

Да ли је исто: исто? Или је исто: различито?

6. *У букварима малих звезда стоји упутство:*
треба се што више понашати као свемир,
што мање као његов део.

Шта значе ове речи?

Кад изгубите капу у мраку,
хоћете ли ићи негде на светлост да је тражите?

Кад мерите дубину океана,
зар ћете штап забадати негде уз обалу?

Проналазак постанка је немогућ у оквирима
човечанског.
Дубина порекла је неизмерива у плићацима
човечанског.

У трагању за раздвајањем нераздвојивог,
превазилажењем непревазиђеног
и исцрпљивањем неисцрпног
звезде као молитву понављају у себи реченицу:

порекло није кретање, простор или време,
него правац простора у правцу кретања правца
времена.

7. *Баците своје старе слике.*
То нисте на њима ви, већ неко вама драг и познат,
неко ко вам је само пренео поруке.

Плод је потпуно нова материја.

Ви сада нисте чак ни то
што сте били кад смо почели овај разговор.
Издисањем из вас је отишло
и удисањем доспело је у вас ко зна колико ћелија.

Живот су процеси. Плод је успомена на процесе.
Баците своје старе слике:
на њима нисте ви него успомена на себе.

Забележите ова питања и размишљајте о њима:

Како се постиже наше истинско стање?
Присуством?
Или неприсуством?

Јесам ли свестан да сам овог тренутка свестан?
Или тек долази буђење?

8. *Шта вреди највећа бина, ако около нема гледалишта?*
Шта вреди нечем што је било, ако то нико није сазнао?

Да би се одговорило на питање шта ћу бити,
мора се оставити податак шта сам сад.

Ко зна какве су дивне културе мртвих векова
одиграле само пред собом и за себе
свој звездани тренутак.

Смрт је недостатак публике.

9. *Са нескривеним уважавањем односим се према онима*
који не мисле као ја.
Само њих сматрам вреднима.

Ко мисли као ја, одузима ми способност вијања ветра.
Зато га не сматрам вредним.

Не узимам га за учитеља
да не обезвредим смисао моје и његове победе.

Са нескривеним поштовањем односим се према онима
који су достојни да их превазиђем.

10. *Нико вас неће обманути тако катастрофално као*
истина.
Јер и ништа је, најзад, само друкчије нешто.
Само једна онаква особина и морање.

Да ли се за рибу или виолину сме рећи да је ништа?

Слон сматра да су његове одредбе једине одредбе,
а риба је за њега ништа, јер не уме ни да је замисли.

Морска звезда сматра да су њени закони једини
закони,
а употреба виолине је за њу ништа,
јер не уме ни да је замисли.

Да бисте ништа заиста сагледали као целину,
морате сасвим изменити досадашњи начин размишљања
и досадашњу садржину истине.

Јер прилично је несмотрено
употребљавати ништа за попуњавање неизученог
спољa,
кад смо и без превеликих напора у стању
да спољa замислимо
као загрљај изнутра нечему што и њега обухвата.

11. *Од два терета — прво преноси тежи,*
па ће ти друго тешко бити лакше за један савладани
напор.

Одлучуј се за путовања кад је непогода
и кад су заметнути трагови.

Бирај несхватљивију науку.
Не почињи поново већ завршене ствари.

Тек ако навикнеш да стварно хоћеш морање,
моћи ћеш и да мораш.

12. *Нема веће изопачености,*
него одузети неком право да се пита.

Ко пристане на церемонију разговора,
имаће слободу размењену у ситници.

Радозналост се најбезболније шкопи васпитањем
и лепим понашањем.

Није страхота у томе што не знам шта већ знам.
Много је већи ужас што не знам шта још не знам.

Све што је досад одговорено,
одговорено је да се избегне одговор.

13. *Не понашати се као поток*
који има ужасан страх од потопа.

Не понашати се као бусен
који има ужасан страх да ће га покопати у земљу.

Не понашати се као ватра
која има ужасан страх од пожара.

Али пре свега проверити на све могуће начине
није ли светлост можда несвесно стање свести своје
таме.

14. *Пре него што се приступи учењу женског знака: мајке,*
треба бити начисто чему учи та школа.

Боље је ништа не сазнати, него сазнати погрешно.

Већа је корист од зарђалог оружја,
него од промашене борбе.

Боље је бити глув, него погрешно запамтити химну.

Само онај, ко рађа родитеље,
може се назвати истинским родитељем.

Само онај, ко ствара ствараоце,
може се назвати истинским ствараоцем.

Лоши ученици слушају врло пажљиво.
Добри ученици сумњају врло пажљиво.

15. *Излуштити се из неплодних слојева традиције.*
Опрати усне и грло,
да не би доживљено имало опори укус већ доживљеног.

Нико не тврди да је све уињено,
али ово што јесте — то се не сме понављати
макар га сви прогласили за ново.

Ученик учи да неучињено сам учини.

Туђе језике треба схватити као привремено
споразумевање.
Најбесконачније — то је, ипак, близина.

ДРАГОСЛАВ ЈАНКОВИЋ

ПРОФЕСОР ПАВЛЕ ПОПОВИЋ И ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Павле Поповић припадао је оном кругу највиших интелектуалаца Србије који је после мајског преврата 1903, а нарочито у току првог светског рата, својим радом, на разноврсне начине и кад у већој кад у мањој мери, доприносио остваривању националног програма тадашње Пашићеве владе и њеној политици решавања југословенског питања. (У том кругу интелектуалне елите предратне и ратне Србије налазили су се, поред П. Поповића, Ј. Скерлић до своје смрти 1914, затим: Б. Поповић, Ј. Цвијић, А. Белић, С. Јовановић, Т. Борђевић, Ј. Радонић, Б. Марковић, Г. Јакшић, С. Станојевић). По свом објективном друштвеном положају ти људи, и готово сви професори универзитета, нису припадали буржоаској класи Србије нити су по том основу били материјално и класно заинтересовани за онакву политику, спољашњу и унутрашњу, какву су водиле не само Пашићева већ и све буржоаске владе Србије. Они исто тако нису били политичкостраначки заинтересовани; штавише, пре рата су били у великој већини страначки неангажовани или још чешће стварно у опозицији према најчешће владајућој Пашићевој радикалној странци. Слободни од страначке дисциплине, они су, по свом положају универзитетских наставника, уживали и слободу већу од других чиновника, и већу самосталност у односу на владу. У јавном животу предратне Србије били су готово сви познати, неки од њих уживали и одређену широку популарност, не само по својим заслугама и доприносима науци него и по својој личној и политичкој честитости, важили су као либерално па и демократски оријентисани.

Па шта је онда то што је те људе опредељивало да се активно заложе у остваривању једне националне политике, да се укључе у такву политику решавања југословенског питања која, по својим путевима и методама спровођења, стварно није била демократска ни напредна? Какви су у томе били њихови прави мотиви, побуде? Какви су били њихови ставови (погледи, оцене) према својој, срп-

ској нацији а какви према другим југословенским нацијама? Какво је било њихово понашање према српској влади а какво према несрбијанској политичкој емиграцији у време рата?

То су питања чијем се разрешавању овим чланком покушава да, на „случају" П. Поповића, дâ један мали прилог. (Чланак је рађен, између осталог, претежно на основу необјављеног Дневника П. Поповића, који је његов синовац Богдан Љ. Поповић љубазно уступио аутору на коришћење, као и на основу једног дела, сачуваног у Архиву Југославије и у Народној библиотеци Србије, врло обимне Поповићеве кореспонденције из времена рата).

*
* *

Павле Поповић је почео успостављати везе с Југословенима из Аустро-Угарске и стицати прва ближа сазнања о југословенском питању много пре првог светског рата; још као млад гимназијски професор он је боравио чешће, на краће или дуже време, у Дубровнику (1899, 1900, 1901, 1903 . . .) истражујући у тамошњим библиотекама и архивама историју дубровачке књижевности. Он је, додуше, као што је познато, дубровачку књижевност сматрао српском књижевношћу (а Дубровник српским градом), али није излишно приметити да му је у том предратном времену — у времену веома распрострањене, малтене владајуће концепције националног унитаризма (тј. уверења да су Срби, Хрвати и Словенци, а каткад и Бугари, један јединствени народ) — то његово, стварно великосрпско, схватање мало ко узимао за зло. (Додајмо томе, да и касније, у време рата, то Поповићево гледање на Дубровник, није сметало, као уосталом ни друга слична његова схватања, хрватским политичким емигрантима, осим донекле Супилу, да га углавном са симпатијама и поверењем предусрећу, да од Срба из Србије једино њему укажу поверење препуштајући му да им састави програмску брошуру, штавише да у њему гледају личност која би била најподеснија да после рата врши власт у Дубровнику, и сл.).

Осим старе дубровачке књижевности, П. Поповић је пре рата — први на Београдском универзитету и у Србији — проучавао и предавао и модерну хрватску и словеначку, па и бугарску, литературу, и с њима упознавао интелектуалну јавност Србије. После једног „књижевног хацилука прослављеном песнику" по Словенији, Поповић је 1905. објавио есеј о Прешерну, а школске 1907/1908. држао је својим студентима чак и практични курс словеначког језика. Као члан Управног одбора Српске књижевне задру-

ге Поповић је допринео да Задруга у то време објави низ дела савремене хрватске и словеначке књижевности.

Такви и слични Поповићеви поступци и акције нису тада у Србији представљали нешто необично нити су били усамљени: захваљујући првенствено иницијативама и активности клуба и листа „Словенски југ", националнополитичка клима у јавном животу Србије, посебно међу њеним интелектуалцима, била је претежно или добрим делом пројугословенска или јужнословенска, а том идејном таласу јужнословенске солидарности није се могао ни хтео одупрети ни професор Павле Поповић.

Он сâм није био 1907. међу оснивачима грађанског клуба и читаонице „Словенски југ" (као што је то био његов старији и чувенији брат Богдан) и није сарађивао у истоименом листу. По својим идеолошко-политичким концепцијама П. Поповић био је ближи конзервативцима Напредне странке (сарађивао је раније у њиховим листовима „Ред" и „Српски преглед") него „Словенском југу" у коме су главну реч водили самосталци с Б. Марковићем на челу. Ипак, рекло би се, да се у том предратном раздобљу и по својим политичким схватањима почео удаљавати од напредњака а приближавати се самосталцима из „Словенског југа": тако, на пример, када су га 1908. напредњачки прваци Ж. Перић и М. Новаковић позвали да заједно крену један нови недељни напредњачки часопис, П. Поповић („знајући — писао је једном пријатељу — с каквим контрама имам посла"), — избегао је то. Подржавао је све више, можда делом и под утицајем свог брата, различите активности „Словенског југа" и његов југословенски програм, али без оног жара с којим су југословенску мисао заступали њени тадашњи носиоци, и ограничавајући се притом искључиво на културни терен, на међусобно упознавање и неговање књижевних веза с Хрватима и Словенцима.

Проглашен, због јаке кратковидости, неспособним за војску, — П. Поповић је ипак учествовао, као добровољац, у другом балканском рату, а потом чим је 1914. Аустро-Угарска објавила рат Србији, поново се јавио својој ранијој војној јединици: штабу Дунавске дивизије I позива. У војсци, и с војском, провео је прва четири месеца рата: прелазио је с војском из Србије у Срем и био сведок тешке и исцрпљујуће битке на Дрини (од септембра до новембра 1914). Али тегобе војничког живота у рату, а донекле и жива жеља да настави свој ранији научни рад те да — већ му је 47 година! — посвршава започете послове, утицали су на њ да пред саму колубарску битку предузме

кораке да добије неки други посао, ван војске. Обратио се за то свом пријатељу Ј. М. Јовановићу — Пижону) у писмима га је увек из милоште ословљавао са „Пићонино"), који је онда био Пашићев помоћник у Министарству иностраних дела, с предлогом да му повери неки други посао „где бих сигурно урадио нешто корисније него овде преписујући што сваки наредник може преписати". (Касније ће га, међутим, у емиграцији, повремено мучити мисао и осећање да се „извукао" из војске кад је било најтеже, те ће се у неколико махова решавати да се врати у своју војну јединицу, јер „ови који су сада напољу — записао је једном приликом у свом Дневнику — по нашем југословенском послу: Жујовић, Цвијић, А. Белић, Николај Велимировић и др. *њаво су друштво, пошто нису били у војсци* — подвукао Д. Ј. — Ја сам међу њима који немају везе с војском").

Обраћајући се свом пријатељу Пижону, П. Поповић је, чини се, најбоље погодио личност на коју се требало обратити. Јер Пижон је — према ономе што се досад о томе зна — био човек који је заједно с Пашићем, у тадашњој званичној Србији повукао прве конкретне потезе у решавању југословенског питања за време рата, тј. предвидео и учинио прве кораке, са српске стране, на путу стварања Југославије. Из Дневника П. Поповића дознајемо, наиме, да је Пижон најпре, негде још почетком октобра 1914. разговарао с Б. Марковићем, одличним познаваоцем прилика и људи у југословенским земљама Аустро-Угарске уочи рата, који је из своје војне јединице у с. Богоштица био дошао у Ниш. Идеје које је том приликом Пижон изложио Б. Марковићу (а овај их по повратку у Богоштицу саопштио П. Поповићу) сводиле су се на потребу предузимања првих акција, и то и на спољнем и на унутрашњем плану, на путу стварања заједничке државе Срба с Хрватима и Словенцима. У Петрограду и Лондону треба радити „да се сматра као жеља народа да ми добијемо и Загреб и Љубљану"; брошуру о томе ваљало би да напише енглески публициста В. Стид (кога је Пижон познавао још од пре рата, из Беча) на основу материјала који би му дао Б. Марковић. Што се унутрашње акције тиче, требало би настојати „да сами Хрвати пристану са нама на једну државу", као што су се већ у том смислу почели изјашњавати први политички емигранти (Трумбић, Хинковић, Супило). Крајем октобра (27/14. X) 1914. Б. Марковић се поново у Нишу састао с Пижоном и присуствовао — као што је то већ познато — једном политичком састанку у Пашићевом стану, после кога су два политичка емигранта из Босне и Херцеговине, Н. Стојановић и Д. Васиљевић, послати били, с одређеним упутствима, у Рим да

би с тамошњим хрватским политичким емигрантима основали југословенски комитет и радили на стварању јединствене југословенске, евентуално само српско-хрватске државе.

Нешто касније Пашић и Пижон нашли су да би и П. Поповић могао бити у том послу од користи, утолико пре што су га и први југословенски политички емигранти из Рима већ били звали; зато су и њега повукли из војске и позвали најпре у Ниш да му дадну упутства за рад у Италији. Пижон је том приликом од П. Поповића тражио да он (Поповић) у Риму буде најпре уз Стојановића и Васиљевића, да их корегира и тера на рад, „јер су лењи", а потом, према дози поверења које буде задобијао, да ради и с другим политичким емигрантима (Хрватима и Словенцима): да испита најпре њихово расположење, да види шта они хоће. Циљ је: „споразумети се о државном јединству (или три државе заједно радеће)" и „организовати присталице југословенства"; ради тога „основати Одбор који би тражио да прикупи све који су за идеју државног јединства, и организирати исти дух по Америци". Н. Пашић је такође примио П. Поповића пре његовог одласка у Италију. Обратио му је пажњу на руског амбасадора у Риму Гирса, за кога је веровао да ће одиграти најважнију улогу у стварању будуће југословенске државе. Саветовао је Поповићу осим тога — на свој, пашићевски (помало шеретски) начин — да енглеском амбасадору у Риму (Р. Роду) каже: „ко год постаје пунолетан, хоће и да буде самосталан", па да се том приликом насмеје и каже му да је то чуо од Пашића. Пашић је П. Поповића одредио за српског делегата у југословенској емиграцији. Интересантно је и значајно упутство које је Пашић том приликом дао Поповићу у погледу унутрашњег уређења будуће заједничке државе; Поповић га је овако, телеграфски кратко, забележио у свом дневнику: „Унионизам, али могу засебни Ландтаг-и да буду; главно: заједничка војска, политика, финансије". Ма да се то упутство не разликује битно од оних директива које су нешто раније биле дате Стојановићу и Васиљевићу, ипак би се из упоређивања њиховог могао извући закључак да је у то време код водећих политичких људи Србије било још колебања како у погледу обима будуће државе тако и у погледу њеног унутрашњег уређења. У ранијем упутству Пашић и Пижон рачунали су углавном само са српско-хрватском државом, док су сада већ одлучније говорили о држави која би обухватила и Словенце. Исто тако ни Пашић ни Пижон нису у тим првим данима и месецима стајали доследно ни одлучно на унитаристичким позицијама; напротив, Пашић је, додуше, говорио о „унионизму" (не: унитаризму), али је дозвољавао

задржавање посебних „ландтаг-а" (земаљских скупштина) и говорио само о извесном минимуму заједничких послова (што би упућивало пре на федерацију, па и конфедерацију, него на унитаризам), док је Пижон чак и изречно помињао могућност да се, уместо једне, створе три државе које би *заједнички радиле.*

У Риму, у који је допутовао 14/1 децембра 1914, П. Поповић провео је четири месеца. По савету Пижоновом, он је најпре дошао у додир са српским политичарима из Босне и Херцеговине: Стојановићем и Васиљевићем који су имали да га доведу у везу са Трумбићем и другим члановима римске колоније хрватских емиграната. Већ у првим разговорима у Риму поменути босански Срби пуни су уши П. Поповићу истицањем и величањем улоге и значаја Србије, пледирајући у ствари тиме за неравноправно уједињење (а што, чини се, Поповићу и није било непријатно да слуша): „Дубровчани и Далматинци — говорио је Васиљевић — хоће да и они нешто учине, и треба им то пустити", јер су и они за велику Србију а против посебне Хрватске. „Али Србија је она што је учинила жртве, и она то треба да истакне. Само са знањем жртава Србије прави се велика Србија".

У време кад је П. Поповић дошао у Рим, хрватски политички емигранти у Италији имали су већ за собом доста састанака, разговора о плановима рада па и неких политичких акција (посете савезничким амбасадорима у Риму крајем септембра). Поповић је још пре упознавања с Трумбићем инсистирао да из Женеве што пре дође у Рим Х. Хинковић кога је од раније познавао, високо ценио (касније ће се у њему потпуно разочарати) и у кога је, изгледа, имао тада више поверења него у Трумбића и Супила. Последња двојица, међутим, била су против Хинковића кога су, на основу свог предратног искуства, сматрали морално-политички неподобним. Ипак је, захваљујући првенствено Трумбићевој попустљивости и његовом великом такту, дошло у српском посланству у Риму (18/5. I) до измирења међу њима. Слично је Трумбић поступио и према Ф. Поточњаку, кога у прво време није хтео да види. Величина и тежина заједничког задатка захтевала је заједнички и сложан рад. На тој седници у српском посланству (18/5. I) Трумбић је „исказао врло изричито сву потребу уједињења између Србије, Хрватске, Словеначке и Далмације и Црне Горе под једном владом тако да цела будућа држава има да буде једна". „Само тако се може изгладити разлика у вери. А конкордат је ту, који ће то лепо свршити". „Под једном државом, под једном династијом. Како ће

ȕнȕтра бити, рано је говорити; водиће се рачȕна о досадашњем"

Поповићеви први ȕтисци о већини чланова јȕгословенске емиграције ȕ Римȕ нисȕ били најповољнији а такође ни оцене (од којих ће многе касније мењати). Трȕмбић мȕ се најпре ȕчинио мало излапео, „gaga" и скоро неозбиљан (мада је од почетка ценио његовȕ мирноћȕ и лепоречивост). Ȕ Сȕпилȕ је одмах осетио великȕ снагȕ, али мȕ се ипак није допао. „Он је сељак, и без јаче кȕлтȕре. Али је вешт, префриган. Као кнез Милош мало. Зато никад нисте сигȕрни с њим, као нпр. с Трȕмбићем. Па ми изгледа да хоће да бȕде први ȕвек. Хоће да изварда себи ȕвек главно место и вођство". — Мештровић је одȕшевио П. Поповића својом преданошћȕ заједничком послȕ, својом ȕредношћȕ и скромношћȕ. Поточњак је такође оставио добар ȕтисак на њ. „Остали нисȕ ни за што": Свилокос никад ништа није написао; два Баньца сȕ „два трговца и два магарца ȕ исто доба", итд.

Насȕпрот тим босанским Србима и Далматинцима, које није одликовала вредноћа и радиност, Павле Поповић је од почетка свог боравка ȕ Римȕ показивао великȕ енергијȕ, вредноћȕ и систематичност ȕ радȕ. Одмах по доласкȕ започео је да ради на већ поменȕтој брошȕри (или књизи) ȕ којој је требало изложити јȕгословенски програм; ȕ њој је требало приказати јȕгословенскȕ земљȕ и народ (географијȕ), јȕгословенскȕ историјȕ, кȕлтȕрȕ и, најзад, бȕдȕћȕ јȕгословенскȕ држављȕ. Емигранти сȕ мȕ поверили да он бȕде њен главни ȕредник, и да сâм напише два поглавља ȕ њој (о историји и о кȕлтȕри). Али сами сȕ се мало ангажовали, одȕговлачили с писањем дрȕгих делова, тако да је књига била готова тек крајем марта 1915, а онда је накнадно било решено да се читав текст не објави ȕ једној књизи, већ да се подели ȕ неколико мањих посебних брошȕра (те да се објави на францȕском, енглеском и рȕском језикȕ). — Неспособни већином за какав јачи, ефикаснији рад и за писање, — чланови емиграције били сȕ спремни и ȕвек орни за бескрајне, често и јалове, дискȕсије на својим готово сталним седницама; Поповића сȕ понекад те њихове дискȕсије, по опширности, вербализмȕ, и жељи ȕчесника за личним истицањем, подсећале на дискȕсијȕ ȕ његовој некадашњој ђачкој дрȕжини „Нада".

Националистичка атмосфера ȕ Италији ȕочи њеног ȕласка ȕ рат, ȕ пролеће 1915, веома је забрињавала јȕгословенске емигранте, нарочито оне из Далмације. Ȕ једном свом писмȕ, Поповић је овако описао њихов тадашњи „état d'âme": „Фактички сȕ сви Далматинци овде очајни. Мештровић говори да им свима остаје само кȕршȕм ȕ чело ако то бȕде (тј. ако Италија добије Далмацијȕ). Дељȕли

очајан, не може да спава. Трумбић тако исто. Бакотић detto".

П. Поповић, је, међутим, сматрао да треба радити, а не само очајавати. И он је сâм доиста стално и интензивно радио. После књиге о Југословенима, почео је одмах да припрема другу књигу коју му је Пижон још у Нишу сугерирао; требало је у тој новој књизи „показати кроз литературу да смо ми сви један народ", другим речима: целу историју литературе требало је описати с нарочитим обзиром на додирне тачке Срба, Хрвата и Словенаца и истицати све што иде у прилог тези да је то једна заједничка литература. Та би књига требало да остане у публици као вадемекум за југословенску књижевност и да дâ сву научну аргументацију нашег књижевног јединства. Тако је настала позната Поповићева кратка Историја југословенске књижевности, коју ће он први пут објавити на енглеском у Лондону 1916. године.

За све време које је провео у Риму Поповић се осећао растрзаним, разапетим између, с једне стране, жеље да сâм научно ради у Ватиканској и другим библиотекама Рима и у Ватиканском архиву, чије га је богатство грађе привлачило и одушевљавало, и, с друге стране, осећања дужности да буде стално у друштву с југословенским емигрантима, да сарађује с њима на национално-политичком задатку ради кога је и био упућен из Србије. Кад су југословенски емигранти морали крајем априла напустити Италију, Поповић, је, уз сагласност емиграната и Пижонову, остао још извесно краће време у Риму занет својим научно-истраживачким радом.

Пред полазак из Рима начинио је опроштајну посету и руском амбасадору Гирсу, и том приликом чуо од њега један његов значајан став о југословенском питању, који га је импресионирао толико да га је текстуално унео и у свој Дневник и у писмо Пижону: „Моје је мишљење — рекао му је том приликом Гирс — моје је тврдо убеђење (ferme conviction), које сам стекао услед дугог бављења на Балкану, из многих разговора са људима тамошњим, и из многог читања да треба начинити једну државу од земаља српских и хрватских (и словеначких, додао је кад сам га на њих подсетио), и то под владом Србије, јер је она ово и извела, она је центар, и од ње је све ово пошло, — али à une seule condition, а та је да се дадУ de larges, de très larges, larghissime аутономије појединим покрајинама".

На пропутовању из Рима за Лондон где је требало да се придружи Југословенском одбору, Поповић је у Женеви, на наваљивање неког новинара, дао листу „Journal de Genève" једну политичку изјаву о ратним циљевима Србије, због које се касније, кад је она објављена, осакаћена, кајао и

био врло незадовољан. То је био повод да он још једном преиспита себе, своје задатке и своје способности, „да види своју директиву". А његова директива била је, као што су му и неки пријатељи саветовали: пропаганда само кроз литературу (не и кроз политику у ужем смислу речи). Послат сам — размишљао је и говорио сâм са собом — да нешто учиним за Србију и Југословене. Да нешто учиним према ономе што знам, за што сам способан, а не да тек сад нешто учим. За то се нема времена. Како сам ја способан за литературу, то треба да радим на литератури. Као онај простодушни jongleur de Notre Dame А. Франса који се, према своме звању и умењу, молио богородици забављајући је својим вештинама. Или као И. Мештровић, који је допринео југословенској ствари приређујући изложбу својих радова у Лондону.

Међутим, политичке прилике, збивања и односи у Одбору, затим односи између Одбора и српске владе итд. нису му и даље дозвољавали да се бави само својом литературом, односно пропагандом кроз литературу, као што је то желео и сâм био одлучио. Чим је (почетком јуна 1915) стигао у Лондон већ га је тамо чекала једна политичка „афера", спор који је избио између Одбора и српског посланика Бошковића око текста, или само око појединих формулација меморандума који је требало да Одбор преда енглеском министру Греју. Морао се умешати у тај спор, јер је ваљало гасити ватру која је претила да доведе до потпуног раскида између Одбора и посланика Србије у Лондону. Поповић је сматрао да је посланиково гледиште исправније, и успео је да у то убеди и Трумбића. Бошковић је захвалио и честитао Поповићу на том успеху; „али ја сматрам — писао је тим поводом Поповић — да то није мој успех, него просто увиђавност и добра воља Трумбићева. Кад су људи тако кулантни као он што је, онда је лако имати овакве успехе. — Одбор се показао овде да је апсолутно унионистички, нимало сепаратистички".

Пошто је овај спор између српског посланика у Лондону и Југословенског одбора био некако изглађен, убрзо је, већ у августу, избио један нови, знатно озбиљнији и тежи, инцидент око Супила и у вези с њим; и у том другом случају П. Поповић морао је да се, на свој начин, ангажује. Супило је већ у то време представљао на известан начин изузетак од „апсолутно унионистичког, нимало сепаратистичког" става целог Одбора, о коме је Поповић говорио; Супило је почео да штрчи и да квари хармоничне односе Одбора са српском владом. Што се тиче односâ самог Павла Поповића са Супилом, они од почетка нису били добри: нити је Поповић волео Супила нити је Супило марио Поповића. Још док су били у Риму Поповић је осећао (и то

саопштавао Пижону) да га Супило не подноси, и то, њему се чинило, из два главна разлога: што је у њему гледао неку српску контролу Одбора, и што уопште није имао неко високо мишљење о књижевницима. По доласку у Лондон Поповић је све више и чешће откривао негативне особине код Супила: увиђао је да Супило није толико политички вешт колико је извикан (да, на пример, Супило не разуме Русију, а не разуме ни Србију, „нема он очи за наш свет"); видео је у њему (Супилу) једну чудну комбинацију сељаштва, препредености и нарочито сујете, али која постаје све више једна опасност и сметња за рад. Једна чарка између њих двојице на седници Одбора у јуну 1915. била је на неки начин ликвидирана („ја сам га убрисао". — хвалио се после тога Поповић свом пријатељу Г. Јакшићу).

Поменути други инцидент у раду емиграције, у августу месецу избио је поводом Грејовог предлога Пашићу да се уједињење југословенских земаља са Србијом изврши тек на основу претходног плебисцита у њима; иницијативу за такав Грејов предлог, непријатан Пашићу и српској влади а неприхватљив и за Југословенски одбор, дао је у ствари Супило, и то на своју руку, без знања Одбора и српске владе. Тај и такав Супилов поступак изазвао је дуготрајне и живе дискусије, већања током четири седнице Одбора; ствар се завршила осудом Супиловог поступка и саглашавањем Одбора с Пашићевим негативним одговором на Грејов предлог. Али у међувремену П. Поповић је био укорен и од Пижона и од Пашића што није вештије и спретније водио ствар, што није предупредио такав Супилов рад. Увређен у својој сујети, што уместо похвала за свој рад добија неоправдане замерке, Поповић је затражио од Пижона и Пашића да га ослободе дужности код Одбора и да га врате у Србију. Пашић му то није прихватио; одговорио је (преко посланика) да Поповић треба да остане код Одбора „с обзиром на његову вредноћу и умешност у опхођењу; он је врло корисна веза с Одбором".

Очекујући нову аустроугарску офанзиву, а свестан и опасности од евентуалног бугарског напада на Србију, П. Поповић је у то време, почетком септембра 1915, написао и један чланак под насловом: „Српска Македонија", који је, у облику писма, упутио лондонском часопису „The Near East". У том чланку (који је, касније, као посебан, објављен и у Женеви, на француском), Поповић је доказивао да је Македонија, та главна јабука раздора између Србије и Бугарске, историјски: српска (јер је, како је он израчунао, само у једно давно доба припадала Бугарској 108 година и у XIII веку 18 или 19 година, док је за све остало време припадала Србији). Али он је у чланку исто тако доказивао да је Србима, ради остварења њихове мисије браниоца За-

пада против Истока, нужно да имају Македонију, а да је исто тако и у интересу свих Југословена да она припадне Србији. Ипак је, мада тешка срца, дозвољавао да се Бугарској, једино мира ради, обећа један део Македоније, на што је у ствари Пашићева влада (1. IX) преко сила Антанте већ била дала свој начелни пристанак.

Војнички слом Србије у касну јесен 1915. и непријатељска инвазија српске државе нужно су унели извесне промене у држању Одбора и појединих његових чланова. С формалне стране и у генералним линијама тешко се могло приметити да се било шта битније променило у ставу Одбора према Србији и српској влади. (И после војничког слома Србије Одбор ће, наиме, сарађивати са српском владом као и до тада, подржаваће је и помагати у ономе што он може или што Пашић од њега тражи; поводом Супилових иступања биће претежно и у својој већини на гледишту српске владе, итд.). Па ипак . . . Поповићу није било тешко да примети извесно његово еманциповање, или бар његову тежњу за еманциповањем, од српске владе у емиграцији (на пример: у добровољачком питању, у питању Далмације и односа с Италијом, и др.). Држање појединих чланова Одбора такође се било после инвазије Србије нешто променило; слом Србије као да је неке или све разголитио. На страну Супилову прешао је И. Дељули, који је и иначе, ван Одбора говорио „страшне ствари" о Србима, а неки, као Ј. Газари, Д. Тринајстић па у извесној мери и сâм председник Трумбић, као да су се сваки на свој начин, почели колебати; Супилови ставови, и онда када су се поменути хрватски чланови Одбора ограђивали од њих и устајали јавно против њих, нису остајали без икаквог утицаја на хрватски део Одбора. До Поповићевих ушију долазили су и неки карактеристични детаљи који су могли сведочити о томе (као, на пример, да се о дочеку нове, 1916. године, код Мештровића клицало Хрватској и певала хрватска химна, а да нико није прихватио и поклике Србији; да је Мештровић рекао: „па шта! Ако је и пропала Србија, ја сам Хрват", итд.). Између чланова Одбора — Срба и Хрвата расло је међусобно неповерење; српски чланови Одбора (Стојановић, Васиљевић, Бањанин) сумњичили су све, не само Супила, за сепаратизам. Трумбић, који је вазда остао коректан, морао је на једној седници Одбора да опомиње чланове да не смеју ни улазити у питање оданости Одбора према Србији („Србија је — рекао је том приликом — наш стожер, мало груб, али чврст"). С друге стране, код поменутих чланова Одбора — Срба јачао је такође српски национализам (Тако је на пример на једној

седници Одбора Б. Марковић, као гост, тврдио, у ствари пребацивао, „Југословенима" да је Србија прегажена због свог југословенског програма, да је она могла боље проћи да се није жртвовала за југословенски програм, тј. за њих; а Бањанин је добацио Супилу, поводом његовог залагања за интересе Хрватске: „Ми, тј. Одбор, не дамо Србији проширење, а Супило тражи Хрватској проширење").

Таква атмосфера у којој су јачале националистичке страсти захватила је била у то време и П. Поповића, појачавајући и у њему осећања српског национализма; она је утицала и на то да се Поповић интимно, у себи, коначно определи за ужи, српски (или великосрпски) програм, а против југословенског који му је сад изгледао као фантазија. Свом пријатељу Пижону, пошто је овај био прешао у Лондон за српског посланика, Поповић је признао отворено (26. III 1916) да је он за српски програм, наводећи му за то неких пет разлога (много тражимо; незгодно је странцима објашњавати једноставност нашег народа; морамо много да жртвујемо од нашег српског да бисмо удовољили Хрватима; увредили смо Италију па нам се зато она за време слома светила; незгодно је бити против Италије кад нам је она савезник). Поповић је слично рекао и посланику М. Бошковићу, а и самом Н. Пашићу кад је овај у априлу 1916. посетио Лондон; том приликом Поповић је признао Пашићу да од инвазије Србије и он и други Срби у Одбору раде за Србију. На то му је Пашић одговорио: „то је једно исто, (тј. велика Србија и Југославија), не треба одвајати". Нешто слично као од Пашића Поповић је чуо и од Пижона који му је једном приликом, некако у то исто време (априла 1916) образлагао да је југословенски програм ипак бољи, јер је симпатичнија идеја уједињења него идеја веће Србије, али — додао је Пижон — „practicaly, то ће бити већа Србија". (Пижон, иако је о Хрватима и другим Југословенима имао стварно много неповољније, па и увредљивије мишљење, гледао на њих некако с висине, остајао је ипак стално на тзв. великом програму, сматрајући да Срби треба да носе „Велику идеју, а они нека носе ситне идеје из доба компромиса час са Мађарима час са Бечом".).

Због такве, стварно промењене и погоршане атмосфере у Одбору и око њега, Поповић је показивао све мање воље и интересовања за рад с југословенском емиграцијом из Аустро-Угарске. Њему се у јесен 1916. стално врзла по глави мисао како би Југословенски одбор требало више да истиче Србију. У Србији — признавао је — има, додуше, рђавих ствари, али има их свуда. „Кад политички Пијемонт — записивао је и то, кратко, у свом Дневнику —, дајте јој да буде и културни. Ако њена култура у слободи

гора него културa Хрватске у ропству, онда рђав ефекат пропаганде . . . Не истицати Србију, значи бити против ње. То је супилизам". Исто тако је једно време, заједно с Д. Васиљевићем, размишљао о србизирању Одбора, тј. да у њ уђе више Срба. Његово незадовољство Одбором ишло је чак дотле да се у једном моменту кајао што се једном приликом сликао заједно с Одбором, те тиме оставио спољни знак да је с њима.

Том Поповићевом хлађењу за рад с Одбором и у Одбору и извесном његовом разочарењу у људе — чланове Одбора, допринели су и лоши међусобни лични односи чланова Одбора. Међусобне свађе, борбе око превласти и положаја, узајамне нетрпељивости, уочавања и истицања туђих мана и слабости, интриге, ситничарења, оговарања и сл. — појаве које су иначе обичне, готово редовне код политичких емиграција, кад оне дуже потрају — утицале су биле такође на Поповићево расположење а делом и њега захватиле. И сâм Поповић — у почетку врло тактичан, одмерен, разложан, помирљив, али увек лично осетљив и амбициозан — постајао је сад, изгледа, загрижен, свађалица. После једног нешто озбиљнијег сукоба с Хинковићем као потпредседником Одбора (који је, према Поповићу, једна „проста будала и који ће упропастити све, са својом хистеријом и загребачким идејама"), када се на седници Одбора добро здрпио с њим, Поповић се касније кајао због тога („није требало да испаднем — записао је у Дневнику —, али се није могућно било уздржати на све његове безобразлуке").

Током 1917. године Југословенски одбор је углавном мало и слабо радио. Председник Трумбић, болестан, провео је зиму и пролеће 1917. на француској ривијери, а у Одбору ствари су се отезале, одуговлачиле и седнице сводиле на празне разговоре. (Зато је Мештровић, на пример, могао јесен 1917. да каже: „Не идем ја на седељке где се само преклапа и ништа не ради").

Међутим, Поповића је у пролеће те године доста тешко погодио један прекор који му је упутио његов пријатељ Пижон: да се и он (Поповић) пасивизирао, да се мало осећа у раду, да се о неким другим Србима у емиграцији (нпр. о В. Савићу и Н. Велимировићу) много више и свуда чује, а о њему (Поповићу) ништа и нигде. Био је због тога утучен, али се ипак тешио да је примедба неоправдана, па се чак и кајао што се није због ње посвађао с Пижоном. А Пижон је, ипак, нешто касније у свом Дневнику (под 29. IX 1917) записао да се П. Поповић „нешто променуо. Пакосна суревњивост. Непомирљивост, нетрпељивост нису ретка обележја наших универзитетских професора. Београдски Павле и Лондонски Павле — Бог и шеширција".

Ако је Пижон прекоравао Поповића претежно због тога што се не осећа довољно у Лондону, у тамошњем национално-политичком раду уопште, јер се оленьио, — онда то не би било тачно. Поповић је био и остао — јер он, по природи вредан и марљив, није изгледа ни могао друкчије — активан, чак врло активан у национално-пропагандном раду најшире схваћеном (уз то и увек систематичан у раду: његов Дневник показује да је врло често правио биланс урађеног и пређеног а истовремено планирао своје послове за следеће дане и недеље, правио своје „recueillements"). Имао је у Лондону и вршио истовремено неколико (бар шест) дужности: поред чланства у Југословенском одбору, био је уредник Југословенске библиотеке и уредник билтена штампе (Press extracts), затим благајник фонда за публикације; од октобра 1916. уз то и, од министра просвете Србије постављен, инспектор српских ђака и наставника у Енглеској; поред свега тога писао је и чланке у енглеским листовима и држао многа јавна предавања из историје, књижевности и културе југословенских народа.

Па ипак, Пижон је вероватно био у праву кад је тврдио да се П. Поповић променио. Доиста се, чини се, нешто у њему мењало; он је губио онај елан у пропагандно-националном раду који га је покретао у прве две године рата. Пре рата, иако васпитаван и изграђен у општој атмосфери српског патриотизма и национализма, П. Поповић је, заједно са својом околином и друштвом који су чинили највиши интелектуалци Србије, био — можда он мање него неки други, али и он — захваћен југословенском идејом. Искрено, можда и с одушевљењем, прихватио је програм о ослобођењу и уједињењу с којим је званична Србија изишла одмах у почетку рата, решен да његово остварење свим својим снагама помогне. У току рата, међутим, у Риму и у Лондону, дошао је у ближи, непосреднији додир с Хрватима и Словенцима, — али не с њиховим народом, с њиховим сељацима и „малим људима", него с њиховим буржоаским политичарима који су такође, као и он, били васпитавани и изграђивали се у општој атмосфери родољубља и национализма своје средине. У том сукобљавању, историјски, друштвено итд. различито формираних националних свести и национализама, и код Поповића је, поред низа других, раније већ поменутих околности, избила стара и чвршће укорењена српска идеја, потискујући лабаву и привремену југословенску идеју. Отуда ће се он, почев већ од 1916, а и касније, враћати на српски национални програм, на тзв. мало решење, које је вазда за Н. Пашића било његово не само резервно него и интимно, у његовим мислима и у срцу, право решење. И није случајно што је у 1917. години, када су готово сви српски политичари

ўстали против Пашића и, из својих политичко-страначких рачуна, тражили његово смењивање, П. Поповић био један од ретких људи у емиграцији који је и даље искрено био за њега — Пашића; иако није припадао Пашићевој радикалној странци, Поповић је, чини се, у Пашићу осећао свог истомишљеника чији је прави програм био: Велика Србија или заједничка југословенска држава која ће, practicaly, бити исто — већа Србија.

Павле Поповић престао је да води свој ратни дневник 30. септембра 1917. (или га је, можда, и даље водио, па је тај део касније изгубљен). Бавио се, међутим, и даље национално-пропагандним радом. У једном објављеном предавању, одржаном 1918. на Сорбони, заступао је и бранио политику српске владе, и то како њену политику у националном питању тако и њену спољну политику уопште, посебно политику ослањања на Француску. Последња његова активност везана за решавање југословенског питања састојала се у његовом учешћу у раду Делегације Краљевине СХС на мировној конференцији у Паризу, у којој је од марта до јуна 1919. вршио дужност шефа Секције за штампу, а уз то био именован и за члана Етнографске и историјске секције Делегације.

ЖАК ДИПЕН

ПЕСМЕ

КОБАЦ

Превелик је твој поглед за само један лутајући нишан.
Провала и подвиг заморили су боје.
Између твог господара и тебе, у тамници,
Да ли ће црв лудила отворити туробни
Тај сићушни прозорчић?
Да ли ће сјединити облак и окове
Под дрхтавим писањем руже у октобру?

Јер иначе шта ће остати дању и ноћу
Од тамноцрвене коже мамца
Да укаже на њихову сличност

И да је искида на комаде?

ОТПОРНОСТ

Ишчекујући да се ватра обзнани
У слемену и изнад крова,

Да обујми грозничаво лишће
Које се излива преко дувара и суноврађа у море,

Да беличасту очува стазу
Под тихим гра̀дом,

Да издвоји несхватљиви одломак,
Којег одаје само његова клијава боја,

Да захвати довратак непожељне капије,
Да нагризе студен вашег округног срца,

Танки фитиљ и посно уље мог гласа,
Да бди у најтишем врту,
Да се муцаво присећа куле.

ОСВИТ

Кад би се твоје дело завршило, могло завршити,
Слушкињо залуђена што ме прижељкујеш тако ниско,

Продужавајући опоро уживање
Да ме гледаш како се рађам и живим
Као рачва и врач, стена и обамрлост . . .

Али није тачно да она бежи
Већ хиљадама година.

Моји нокти заривени у црну јој мрежу за косу,
А она ме вуче и чело ми удара
У сводове од камених плоча.

Око нас се ткају и утежу
Наречја понора.

Од свирепе љубави борца са мрежом
Последња петља светлуца
У истом трену када и нож.

Док се слаже са аријом, са новом речи,
Размак од злочина недостаје сваком основу.

АМОВИ

Извор у коме су се купале моје очи
Раздражује се уместо да пресахне.

Носим од њега бразготину,
Преливање које избацује из седла.

Пошто те у њему сваки цвет мучи,
Светлост, херметична светлост.

Наглом улегању тела, и гласа,
Узвраћа, још влажна, трава једног лица
Чија се помрчина цепа.

Моја нога лагано се повија
Као море

Пре него настави пут,
Хиљадугодишњу строфу

И сунце у успону.

ДРХТАЊЕ

Стубови дивљих мириса
Успињу ме до тебе,
Кршевити језиче који се откриваш
Испод прозирности кратерског језера.

Супарничка прашка, лутајуће везе,
Претходни живот,
Нестрпљив попут бурних таласа,
Притиска и расте уз мене

И, кап по кап, убризгава свој отров
У листове књиге која се смркава
Да би је пламен боље читао.

Из ове гомиле разрушених речи
Између дасака неосвојиве смрти
Изникнуће лековита биљка

И чворноват ветар с оне стране.

БЛИСКОСТ ШАПАТА

Како је позван с вечери на место једно такво
где врата која бескрајно ударају
олакшавају или развија разговор удвоје

изван шумске крипте он је извлачи
на светлост дневну, или тачније говори јој
обнажује је међу рафалима ветра
или тачније почиње да ћути
са таквим бесом у зрацима
усправне светлости
са таквим испуштањем ћутања
попут млаза крви

да се она показује нага у самој својој речи
и једно женско тело искорачује

Низ стазу перунике и кроз скрлетно блато
силази на зденац да га пресуши . . .

али сва прећашња влага
прекрива стену
као да су се наше усне
некада познавале

без жара росе која надолази,
са њеним миразом, безбројним и минулим . . .

тврдоглава прозирност букти
својим перчинима обавија
земљу која узима дах и ватру

Никаква кора да смири дрхтање
светлости
чија нас нагота рањава, изнурује,
предстојећа а вазда одлагана,
према линији
готово праве оранице
и влажног сјаја отворене земље . . .

гушећи у својим канцама мучнину надлета
стари кокошар, отпадник
окривљује прозрачност
и обрће се
и разбија пред твојим ногама

а витки дим рибарске ватре
пара апсолутни видик

У склоништу шумском ноћ приспела
моје земљиште твоје бледило

велика стабла се померају
као ватра још мркли ја

и последња змија која бди
противно последњем путу

ипак свежина речи и траве
као дах живот што траје

Оно што ми нека друга писаше
као дугом и тлаченом травом

ти, свеколика, у одсуству моме, овде,
ти, у чистом блуђењу једног геста
несклоног успопљеној крви,
ти, ти се ослобађаш

као љубав што се врти изнад сидра свога,
препуна нужне сенке,
овде, али још ниже, и кликћући
од радости као првог дана

и свеколик бол земље
грчи се и усукује
искрсавајући попут непредвидљивог ланца
са крестом грома
и у пуној снази

Музика праснула небо које звижди кроз стакло
свежина сунца испод опекотина коже

исто звиждање али промењено
у сушто ћутање које навире
из твојих гранитних набора
светлуцав рукопис исто звиждање

баца под од моста на ватрене му ступове

где црн ће пасти подневни плод
ако свладам руку мора

један камен је стиска и нестаје

књига отворена на твојим крстима
пропада пре него је прочитана

Оскоруше у летњој ноћи
звезде детињасте
неми слогови будуће љубави

кад пламенови напредују од греде до греде
испод наших кровова

сићушна
дефиниција неба

Копче идиле већ изнурене
да оно што беше потопљено
дише, поново, у трави, на свом месту,

и на земљи, целој, скоро сатрвеној
или засипаној с краја на крај
укорењивањем грома

осим дисања тог ноћног камена,
позоришне какво замишљам,
антиципација пољупца

без њеног прекопаног леша
неко ће други прећи пролаз
у сећању велика снежна пространства
блистају
између сваког покоља

На вечерњој стрмини нескривана тајна

вређам је уместо да је читам
ветар поправља подеротине

наковањ или
катафалк варница

са оним што се рађа и умире на рубу
њене киселе усне
црвено небо и огољена планина

она се нагиње и ја видим
преко црте њеног рамена

моје пећинско детињство

на дувару љубичастом где се сунце залазеће
ломи попут хлеба

она се нагиње ја видим . . .

а они се враћају, њена заседа, она, ватра једне запреге
— и само дављење

Као зачетак њеног шапутавог тела
ову књигу
светиљци завештавам

светиљци а то значи ноћи
истом кубету и истој бистрини
истом равнодушју и истој
присности осветољубивој
светиљка и ноћ неизмерне и блиске
питању што га спокој бескрајни
споља дошаптава пригушујући га
као када човек застрани до злочина

књигу ову
њу прекидам док гледам вас
обнажене ствари
упркос подземним ужадима
упркос кораку смртном
необичном

Превео: *Милан Комненић*

ЖАН-ПЈЕР РИШАР

РЕЧ О ПОЕЗИЈИ ЖАКА ДИПЕНА

Како прићи области речи, утисака, слика, области која се открива кроз Дипенове песме и коју данас не можемо наћи нигде другде? Из ког угла је посматрати, како јој докучити смисао? Може бити, а то је парадоксално, ову поезију треба схватити кроз мотив који овде означава управо одбацивање сваког поимања, жељу за елидирањем, страсну љубав према непостојаности: то је мотив комадања. Уистину, Дипенов пејзаж се потврђује само уколико се разлама. Он настаје из свог сопственог раздирања: раздвојење које поново проналази и непрекидно се пита о суштинском виду агресивности. Грмови, плотуни, стресови, трзаји, оштрице, раоници, лопате, проломи, заривања, огреботине, подеротине, помрачивања, распрскавања, ишчашивања, бродоломи: ево вам неколико инструмената и фигура помоћу којих се овде сања и мисли о једноличном а увек разноврсном, тако моћном динамизму јуриша. Кроз ове песме крећу се уосталом и друге снаге напада, лукавије, а мање видљиве, па ипак стога можда још ефикасније: то су силе које господаре управо рељефом језика. Јер читати ове песме то значи, хтели ви то или не, пристати на потхват насиља; то значи прихватити извесно њихање и то баш у синтакси ових песама, у њиховој звучности, речнику, реторици, њихање услед игре која вазда траје у њиховом комадању. Поврх тога, то значи спустити у себе њихову мрачну тежину, пустити да њихова субверзивна снага дејствује до крајњих својих граница: укратко, пристајање на оно што Дипен негде назива њиховом „обилном и убиственом нечитљивошћу".

Међутим, та бујајућа нечитљивост нема ничега безразложног, то насиље не настаје, или не настаје једино, захваљујући некој свирепој вољи. Сасвим очевидно, њихо-

---

Жак Дипен (Jacques Dupin) је рођен 1927. Објавио је више књига поезије; међу њима издвајамо *Гребене, Трзаје, Успињање.* Угледан је ликовни критичар.

ва интенција је онтолошка. Ова поезија усваја један на сваком кораку приметан нацрт: узнемирити, протрести, напослетку извесним чином неке врсте говорног заноса — тј. у исти мах грчење и распрскавање, бацање и повлачење или, како то Дипен лепше вели, „прекомерност" и „недостатак" — похватати и преплести плетиво свакодневних очигледности. Ми ћемо, у ствари, спознати биће у својој грубости у дивљаштву што настаје из његовог суочења, у апсолутности жестине бића или његовог мириса само уколико нам претходно пође за руком да компромитујемо његово савршенство и фалсификујемо његову пуноћу. Целокупност једног песнички изрецивог и дељивог света открије се тек на крају или тачније у бескрајно заоштреном тренутку деградације и пропасти. „Све нам је дато, али да би било разбијено, засечено, да би на неки начин било уништено — и да нас саме уништава."

Ово дело настаје дакле из жеље за негативитетом коју данас подстичу нека од најбитнијих песничких трагања. У односу на Ива Бонфоа, Андре Дибушеа, Филипа Жакотеа, своје пријатеље и сроднике, тоналитет својствен Жаку Дипену условљен је у исти мах сажетом непрозирношћу његове речи и активизмом његове имагинирајуће креативности. Јер чин разарања захвата овде најчистије, најтврђе супстанце: на пример, ватре, стене, небеса, ветрове или ноћи. Рецимо, он воли да у апсолутној постојаности камена подстакне такву врсту ширења, а затим једнодушности комадања као што је рушење . . . На крају разарања долази до чистог уништења, понирања у негативну непровидност ноћи или земље, заслепљења . . .

Превео: *М. К.*

ТИБОР ДЕРИ

ПОРТУГАЛСКА ПРИНЦЕЗА

Један сат после повлачења Немаца из богате низијске општине Б., једног врелог летњег дана који је мајчинском светлошћу нежно обавијао и напајао велике сељачке куће тихе улице у предграђу, изненада се отвори једна зелено обојена капија и у оштром луку излете кроз њу дечак од десетак година. Два пута се окрену око своје осе затим се раширених руку простре по земљи. Иза њега се полагано затвори зелено обојена капија уз веселу шкрипу.

Када су се облачићи прашине слегли око малог тела које је лежало на земљи а и заљуљан мали багрем дошао у свој првобитан љубак положај, из јарка поред тротоара извукла се плавокоса девојчица, пришла дечаку који је лежао на земљи и чучнула му поред главе.

— Избацили те? — упита.

Дечак не одговори.

— Дакле избацили те? — понови девојчица вртећи главом.

Дечак подиже леву руку изнад лица и појединачно узе да разгледа мале, прљаве прсте под окомитим, жарким зрацима сунца.

— Приметила си? — промрмља.

— Умало ниси извалио ово дрво — рече девојчица и погледа багрем, чије су лептирасте сенке још увек трепериле на блиставом уличном тепиху од прашине. — Зашто су те избацили? Нешто си дрпио?

— Марш! — зарежа дечак.

Девојчица је за тренутак гледала пред себе ћутећи, затим је подигла руку и хитро клепила дечака преко уста, па чичећи као жаба одскакутала. Застала је после два-три скока и накривљене главе радознало се осврнула. Дечак се није мрднуо.

— Запиши уз остало, црву један! — рече девојчица. — И ако следећи пут будеш безобразан, згазићу те као стару ципелу. Ниси ти низашта! Не умеш да поступаш са сељацима, свуда те истерају, а уз то и лајеш.

Дечак седе, дланом истресе прашину из дуге, црне косе па изненада, без икаквог прелаза бризну у плач.

— Имаш тако одвратан језик какав чак ни моја мајка није имала — шмрцао је бришући сузе. — Када би требало да разгалиш човека, ти и тада само знаш да врећаш.

— Језик за зубе! — одговори девојчица.

Дечак клекну и обема рукама опипа леђа и карличне кости.

— И не питаш ме да ли је све у реду — потужи се.

Девојчица устаде из чучећег положаја — била је исте висине као и дечак — и презриво га одмери.

— Није интересантно — рече кратко. — Ја сам већ искочила кроз прозор на првом спрату па ми се ништа није догодило, само сам недељу дана ћопала. Шта има ту да се брбља? Оваквим црвићима као што смо ми неће бити ништа. Тек када порастемо!

Из јарка се опет подиже ситна, плава глава.

— Може ли? — упита треће дете.

Изгледало је нешто ниже него друго двоје, годину-две млађе, али му је лице било чисто као да га мије женска рука.

— Да понесем пртљаг? — упита.

Девојчица се смести окрете према њему, њено мршаво, пегаво лице на коме су севала два црна, стармала ока, изненада омекша и заобли се од навреле нежности. У трен ока — као да ју је ветар пренео — нађе се поред јарка.

— Јаника, јеси ли гладан? — упита.

— Нисам још јако — одговори дете.

Девојчица крајем сукњице обрисa дечку нос:

— Онда нека тамо остане пртљаг, навратићемо још у две-три куће!

— Да идем ја? — упита Јаника.

— Таман посла! — рече девојчица. — Онај шинтер данас ни зрнце није зарадио. — Сагнула се на уво Јаники. — Часна реч, немам ништа против да награбуси — шапну му одједном зацрвенела чела — јер је глуп као мала порција шкембића. Погледај како чисти косу.

Широка непоплочана, прашњава улица провлачила се између два дрвореда патуљастих багремова који су се све више приближавали, као краци маказа, нечујно приклештивши између себе блистави летњи хоризонт. На тротоару не беше ни једног јединог човека, на путу ни једних тањига, а поред ограда није чепркала ни једна кокошка. Ако би тада између дрвећа прошао лени ветрић, пригрнуо би толику пелерину од прашине да би је још цео сат вукао за собом. Оморина је прогутала све звукове, чак и шушка-

ње сасушене балеге на сред пута. Сва хладовина што је остала на улици могла је да стане врапцу под крило.

— Јаника, ипак идемо даље — објави девојчица и ускочи у јарак хитрим, босим ногама. — Нека никаква улица, не вреди ни један брабоњак! Петеру — викну црномањастом дечаку дуге косе који је, наслоњен на багрем, наборана чела гледао мрко пред себе — крећемо даље, покупи цебану!

— Ја нећу — промрмља дечак. — Боли ме раме.

Девојчица забаци главу.

— Одвратан фашиста — рече.

— Повређено ми је раме!

— Глава! — узвикну девојчица звонким гласом који је расхлађујуће прскао по прашњавој јунској улици, као млаз хладне воде. — Ако сместа не дођеш ишчашићу ти оба, као црву.

Три детета су даље тапкала једно за другим пустом улицом. Напред Јаника с набијеном великом торбом земљане боје, која га је лупкала по колену, на једном рамену, а о друго су биле окачене на канапу огромне кожне папуче; плаву, гргураву косу повезао је црвеном марамицом да би се заштитио од прашине и сунца. Иза њега је ишао Петер клатећи на леђима искрпљен зелени ранац, око врата му је била омча од жице, којом је увече, после мрака давио псе и мачке који би му се нашли на путу; из поцепане кошуље вирили су му лактови, а из панталона колена. Иза њих двојице, на крају, корачала је девојчица, такође с набијеним ранцем на леђима из кога је вирила варјача дуге дршке; у руци јој се клатила брезова шиба, а у устима је носила расцветалу булку. Ништа нису говорили, само је Јаника нешто мрмљао у себи као што се старице и деца тужакају без одзива са самоћом.

На оближњој раскрсници уздизала се изнад приземних кућа реформаторска црква од црвене цигле а на крају улице видео се пространи трг.

— Јаника, заокрени! — викнула је девојчица од позади. И ова улица је била потпуно пуста, само је облак прашине обележавао да је недавно улицом протрчао неки пас. На сред пожутелог травњака пред црквом један усамљени кисељак је чепркао по својој хладовини. Мало даље на ивици травњака чучао је на осовинама без точкова разлупан, зарђао тенк и Јаника га је у пролазу пљунуо. Петер је застао, одмерио га, али већ није било ничега што би се могло скинути.

— Јеси ли гладан, Јаника — од позади је узвикнула девојчица.

— Како да нисам? — рече дечак.

— Хоћеш ли трешања?

Дечак набра чело.

— Ако има црвљивих — рече промишљено — дај ми!

Девојчица потрча напред и из џепа сукњице стави у дечакову руку шаку трешања. Дечак је сумњичаво загледао.

— Не треба ми — рече — ни једна није црвљива.

— Па и онда их можеш да поједеш — промрмља девојчица.

Дечак напрћи уста.

— Не треба ми — рече — не волим празне! Дај их Петеру!

Неки сељак у чизмама им је долазио у сусрет; тако се изненада створио пред њима као да је изронио из сунцем обасјане прашине. Имао је поткресане мале брчиће, био је у прслуку и плавој фланелској кошуљи, у руци му се клатила корпица покривена црвеном коцкастом марамом. Кад се нашао поред Петера, нагло је застао и опсовао.

— Беж' Јаника! — врисну девојчица истог часа.

Дете се осврну па поскочи високо и немо стругну. Петер је већ закаснио; његову дугу, црну косу дограбила је рука сељака. Девојчица је јурнула према другом крају улице, али чим се нашла на тротоару с друге стране улице, одмах се окренула и као ветар јурнула назад.

— Пустите то дете! — узвикну задихано. Петер је седео на земљи, сељак га је држао за замршену дугу косу као да вуче уже од кудеље.

— Е, ухватио сам те, покварено дериште — гунђао је, грабећи десном руком према девојчици која је скакутала око њега као квочка око мачке када брани своје пилиће. Неколико корака даље била је у прашини корпица с црвеном марамом.

— Пустите то дете — вриштала је девојчица — јер ако га не пустите, узбунићу целу улицу, одвратни касапине! Пустите га, зар не чујете? Или сад хоћете да наплатите онај тањир одвратне чорбе што сте нам дали јуче за вечеру? А бог ће вас казнити, главоњо, нећете ви умрети лежећи, на то не рачунајте . . .

Сељак је извукао руку из Петеровог ранца и покушао да је ухвати, али је девојчица већ скакутала иза њега.

— Пустите то дете, Хитлеру један! — вриштала је и хитро је брезовим прутом распалила сељака по леђима. — Зар вас није срам што нападате сирочиће без оца и мајке који сами себи зарађују кору хлеба. Погледајте како смо мршави, одвратни трбоњо! А ви сигурно и за доручак грицкате сланину, свињо!

Човек није могао да јури за њом јер би тада ваљало да пусти Петера који се непокретно шћућурио на земљи.

Поново је покушао да је дохвати руком иза леђа, али је девојчицина сукња већ лепршала на другој страни.

— Врати ми што сте ми украли! — режао је сељак црвен у лицу као бубка.

— Одвратни капиталисто! — узвикнула је девојчица одскочивши.

Човеку су се с обе стране поред бркова пресавијале капљице зноја. Девојчица се подругљиво нагла напред, истуривши ситну стражњицу.

— Тикване! — узвикивала је кристално звонким и чистим гласићем. — Животињо! Бубре! Блесане!

Сељак је погледао Петера који му је седео поред ногу, па га је једним трзајем, држећи га за косу, поставио на ноге.

— Пустите тог дечака — омах је вриснула девојчица. — Да бог да никада мајку своју не видели, ако га не пустите!

— Шта кажеш? — промрмља сељак и поново завуче руку у Петеров ранац. — Врати ми што сте украли!

Иза њихових леђа у реформаторској цркви поче да одзвања подне; сваки брујј је подизао мало прашине с крвова и неприметно је мешао са сунчевом светлошћу, која је после неколико тренутака — као блиставо лице младе под велом — изгубила боју и сјај. С краја улице тандрале су према њима таљиге које су вукле две мршаве краве. Девојчица је бацила уназад брз поглед, затим је прутом ударила сељака по руци којом је хтео да је дохвати.

— Шта да вам вратим? — узвикну. — Долар? Давно смо га поцепали и бацили. Ако ми кажемо милицији да смо у вашем кревету нашли доларе, убућавићете се у затвору. Не бојте се, милиција не дира сироту децу чије су родитеље отерали фашисти. Мене је и јуче помиловао један наредник, дао ми је и цигарету.

Одједном је дечак који је седео на земљи почео да цвили и јауче. Девојчица од тога као да је подивљала, јурнула је неочекивано оборене главе, дограбила руку човека и угризла га из све снаге. Један тренутак касније Петер је већ трчао другом страном улице, док се сељак, гласно псујући, лица искривљена од бола, дао у потеру за девојчицом овом страном тротоара. Девојчица је, упркос пуном ранцу који јој је поскакивао на леђима, тако хитро одмицала да ју је крупни сељак који је храмао на једну ногу убрзо изгубио из вида.

Док је трчала, девојчица је пажљиво гледала. Није била уплашена, срце јој је куцало брже само колико га је трк оптерећивао, плава коса јој је весело виорила на ветру. Није испуштала из вида обе стране тротоара и док је трчала, имала је чак толико присебности да узме у осушена уста једну трешњу из џепа сукњице. После неко-

лико минута већ је приметила у једној капији Јанику с црвеном марамицом на глави која се видела из далека.

— Туђу, овамо код мене! — дерао се дечак жестоко машући рукама.

Девојчица се у трку осврнула, али је прогонитељ пропао у прашини.

— Стани овде у капију! — узвикну дечак. — Шта је с Петером?

— Спасла сам га — дахтала је девојчица.

— Како?

— Угризла сам сељака.

Јаника је разрогачених, блиставих очију бленуо у пегаво лице девојчице.

— Где си га угризла? — питао је с ужасом.

— За грло — рече девјчица. — Прегризла сам му грло.

— Јако је крварио? — питао је Јаника. — Колико је крви истекло? . . . Десет литара? . . . Зашто ти уста нису крвава?

— Обрисала сам се — рече девојчица. — Али изнутра су још црвена, видиш? — Зинула је а дечак је накривио главу и брижљиво загледао.

— Нису јако црвена — разочарано је рекао после неког времена. — Ја сам једном угризао пса, било је смрдљиво, а уста су ми била пуна длака.

Петера су сусрели сат касније на Вашаришту где се баш тај дан одржавао велики вашар.

— Шинтеру — рекла му је девојчица —, замало опет не пропадосмо због тебе!

— Због мене?

Девојчица је љутито заклимала главом.

— Па зар није твоју пуњу дограбио? — Петер се зацрвенео од беса.

— Дограбићу ја твоју! — узвикну лупнувши ногом о земљу. — Не треба мени твоја помоћ, могу ја без тебе. Не качи се за мене!

— Качи се брзи воз — рече девојчица и окрете се.

На вашару је било много људи а мало робе. Грађанке су седеле једна поред друге у дугим редовима с тужним остацима домаћинства пред ногама, само је понека сељанка извиривала између њих с мало безвредне робе у корпама, трешања, зелени, сира и с огромним ускличницима на уснама. Племенитије производе јаја, сланину, живину продавале су испод марама само оне које су хтеле ценом пара пилића да измире дуг у банци, или су хтеле да замене двадесет пет јаја за одело. Тихој понуди одговарао је и промет који је шепао на једној нози, само је на ивици трга мало живнуо, иза леђа купаца; ту је неколико лакрди-

јаша поставило своје шатре у које се могло ући чак и ако се новцем плаћа.

Три детета се зауставише пред једном шатром. Беше то велика шатра разапета од поњава земљане боје, испред ње узак подијум од дасака и мали благајнички киоск такође склепан од дасака. На прочељу шатре протезао се натпис на црној основи са словима црвеним као крв: *Крвави доживљаји португалске принцезе.*

— Хајдемо унутра! — рече Петер. Јаника је чврсто стегао девојчицу за руку.

Португалски краљ је седео на подијуму, испод златне круне падала му је на рамена дуга коса зелена као трава. На његовом бледом племенитом лицу и обрве су биле зелене, на сребрном ланчићу љуљао се на оба његова увета по таман корал боје крви. Нос му је био повећи и украшен с неколико брадавица.

— Ово је краљ — објашњавала је девојчица.

— Какво је то одело на њему? — питао је Јаника.

Девојчица се загледала у одело.

— Не знам — рече. — Краљевско одело. Моја старија сестра је оваква одела облачила када су јој ноћу долазили мушкарци.

Дете је побожно гледало краљевско одело. Стајали су у првом реду, иза њих се тискало мноштво света, радознали али упорно стиснутих шака. Других гласова није било, сем тапкања ногу по мекој прашини, пригушеног шушкања и из даљине звук вергла с вртешке. Португалски краљ је у очима млађих гледалаца прерастао у џина и блистао је као дијамант.

— Шта сад ради напољу? — питао је Јаника. — Краљује?

Краљ је по свему судећи чуо питање па је севнуо погледом према детету које се стресло и одмах се приближило уз девојчицу.

— Не — рече девојчица —, он зна да краљује само под шатром. Тамо је господар живота и смрти, може да одруби главу коме год хоће.

— И нама?

— Јест — шапну девојчица —, ако уђемо, и нама. Али овде не дозвољава милиција.

— Хајдемо унутра! рече Јаника побледевши.

— Платићеш? — упита Петер девојчицу.

Тада се на подијуму, иза леђа португалског краља појави џелат. У капуту црвеном као крв с црним дугмети-ма, на танким ногама црвени трико све до црвених ципела чији је врх имао смео лук као венецијанска гондола. С обе руке се ослањао на крваву палошину са сребрним балчаком; широка оштрица је блескала на сунцу, као да

далеко небеско тело тумачи смртницима своје немилосрдне и песничке објаве. И лице џелата било је надземаљски бедо и опако; према обичајима у његовој професији, имао је велику црну браду коју су, међутим, мољци оштетили на више места.

— Ух што је гадан! — јави се неки женски глас. Петер је уздахнуо од ужаса и обема се рукама ухватио за подијум. Људи су се у чуду премештали с ноге на ногу, неко је испустио свој штап.

— Шта има у руци? — упита Јаника.

— Сабљу — објасни девојчица. — Сабљом одсеца људима главе.

— Зашто не тражи од краља машинку? — упита Петер. — Машинка много брже може да ради!

Девојчица слеже раменима.

угризе за усну. Али ипак када будем имао једном новаца,
Али ово много боље изгледа.

— То је тачно — потврди Петер и од узбуђења се угризе за усну. Али ипак када будем имао једном новаца, ја ћу да купим машинку. За пола сата машинком се може уништити цело село.

Улаз у шатру се за тренутак размаче и изађе мушкарац у кошуљи, с цилиндром на глави, а добошем, украшеним црвеним тракама, испред себе. Имао је необично дуге, беле прсте који су несхватљивом брзином лупали маљицама. Сви се сместа окренуше према њему, а весело зачикавајући, рески звук добоша привлачио је људе чак и с друге, сеновите стране трга. И неки руски војник је застао пред шатром и, гурнувши капу на потиљак, пажљиво се загледао у глумце.

— Изволите ући! — узвикнуо је добошар, привремено завршивши строг и шаљив дијалог с добошем. Говорио је са страном интонацијом и нагласком, што је његове речи заодевало у исто онако привлачна и узбудљива одела у којима су се појавили краљ и џелат; гримизни владарски плашт, који је у тренуцима нерасположења личио на женску домаћу хаљину, одједном је запламсао због одблеска речи из даљине.

— Изволите ући, даме и господо — викао је добошар испод свог цилиндра —, овде ћете видети крваве доживљаје португалске принцезе, од речи до речи онако како су се збили у шеснаестом веку, према историјским чињеницама, у оригиналној подели улога. Представа већ почиње. Ово је једина позорница која вам пружа истинску уметност, јер историјска збитија играмо на основу изворних докумената, а да је дама која игра португалску принцезу лепша чак и од негдање принцезе, може да установи ко год хоће на основу оновремених слика. Краља Дона Базилија бесплат-

но игра најчувенији глумац на свету, а све ради несебичног одушевљења према уметности. Насупрот томе, џелат није глумац, поштоване даме и господо, него прави џелат кога смо довели с краљевског двора у Лондону после извршења петстотог погубљења. Као што видите, наша представа по историјској верности превазилази стварност, због тога и постаје права уметност. Изволите ући, даме и господо, изузетно примамо и готов новац, што је данас одиста јединствена прилика у свом роду. Уместо новца лепој португалској принцези можете даровати и по неко јаје.

Добошар је опет пакленом брзином задобовао, затим се још једном размакла завеса и један нов мушкарац у цилиндру појавио се на отвору. Он је, приневши устима огромну бакарну трубу, тако снажно дунуо да је једној старици тргла крв на нос од сева и страховита звука, а врапци, који су се купали у прашини на тргу, уплашено су се распршили. Многи су кренули према благајни.

— Платићеш? — запита Петер дрхтавим гласом и затресе дугом, црном косом.

Јаника је чврсто стегао руку девојчице која је и сама била убледела од узбуђења.

— Пошто је једна улазница? — упита.

— Пет милиона — одговори Петер који је знао да чита.

Све троје заћута.

— Није скупо — јави се Јаника после неког времена. — Пусти, Туђу, данас смо доста радили!

Пред благајничким киоском свет је тапкао узбуђено. Неки младић је бројао новчанице на прозорчету благајне, с оним забринутим изразом лица који имају пси када обављају своје потребе. Иза њега су биле три сељанчице са уштирканим сукњама, стидљиво су се осмехивале, једна је гледала у земљу. Неки су плаћали јајима или дуваном, једна забрађена старица отплатила је уметнички намет за себе и свог унука са пола килограма бела хлеба.

— Где је принцеза? — продера се од позади један глас. — Зашто се она не појави?

Добошар је једном маљицом показао назад.

— Кнегиња се не појављује бесплатно! — узвикнуо је допадљивим нагласком. Са подијума се заорио смех краља. Од позади, иза облака прашине зачула се неусклађена циганска музика.

Три детета, чврсто се држећи, доспеше пред благајну.

— Пустите нас бесплатно, молим вас! — рече девојчица.

Иза прозорчета је седела дебела, жутокоса жена.

— Не — рече.

— Пустите нас, молим вас — понови девојчица звонким гласом —, ми смо сирочад, нас свуда пуштају бесплатно!

— Не — рече жена.

Девојчица се пропе на прсте.

— Ако краљ игра бесплатно — рече — зашто нас онда не пустите бесплатно!

— Не — рече трећи пут жена обојене косе.

Иза деце је стајала румена сељанка у црној марами, с умивеним, пегавим дететом у наручју.

— Пустите бар једно — предложи — па ће оно да исприча другима шта је видело.

Благајница без речи одмахну главом. Добошар је опет забубњао, Петер дохвати покретни прозорчић благајне и затресе га свом снагом.

— Тетка, хоћу да уђем — узвикну, а очи му пуне суза — пустите ме!

Пошто су почели да бивају нестрпљиви људи иза њих, девојчица је из недара извукла повелик, отрцан мушки новчаник и ставила на сто свежањ брижљиво поређаних новчаница.

— Колико има? — упита. — Видите да није доста?

— Шта ти је то у руци? — упита благајница. — Покажи ми!

— Долари — рече девојчица. — Пет долара.

Жена пружи руку.

— Дај ми!

Девојчица се замисли за тренутак, па предаде новчаницу. — Али да нас пустите све троје? — запита.

Унутра у шатору био је мрак, само је кроз процепе продирао понеки свежањ светлости у облику оштрице и издвајао из мрака наслон столице или неку нејасну бркату прилику. Из свечане таме, која је мирисала на пилотину, издвајали су се полако, одупирући се обриси предмета, као да им је доста израбљивања људских тела и желели би да остану сами. И завеса се раздвојила тек после застоја, после више покушаја.

Португалски краљ је седео у левом углу позорнице на златном престолу с крупним ногама утонулим у гримизне јастуке испред престола. С другог краја позорнице појави се звецкајући сабљом витез у црном, с црним пером на кациги. Кроз широм отворена врата у позадини видео се парк краљевског замка, кроз средину дрворед палми који је право као стрела избијао на плаво, блиставо море. Бар стотину палми се поређало једна иза друге, све мање и мање, а свака па и најмања оштро је издвојена од осталих у дивном плаветнилу, а дрворед је тако бесконачно дуг да би требало и на коњу пола сата да се стигне на обалу мора.

— Оца му! — рече неки дубок, занесен глас.

Између палми се видела заносна женска прилика која се полако приближавала замку. У почетку је била мала као палац, па ипак се разликовало лице попут нокта, сићушан нос, уста, очи и црна коса што се расипала по раменима. На глави је имала зелену круну, малу као напрстак. Како се приближавала све је више расла и ускоро је ступила на врата осмехујући се у пуној природној величини.

— То је принцеза! — шапну девојчица.

— Па није крвава! — рече Јаника.

Девојчица одмахну главом.

— Још није — дошану му. — Биће касније!

Гледаоци су били потпуно очарани блиставилом непознатог предела мора, није се чуо шум ни колико да се уклања паукова мрежа. У позадини, на језиво заблисталом мору љуљкале су се сићушне једрилице, праскала њихова једра као рубови марамица, на мајушној палуби, под јарболима малим као дрвца шибица, сунчали су се морнари малени као зрнца мака. Принцеза застаде код престола. Била је тако лепа да се девојчици стеже око срца.

— Како говоре? — упита Петер. — Немачки?

Девојчица је слегла раменима, није била расположена да одговори. Јаника је гледао целим телом, нагнут напред, стиснутих шака.

— Како говоре?

— Бути! — шапну Јаника ван себе. — Португалски.

— Што не говоре мађарски?

— Тада не би било тако лепо — продахта девојчица.

Разговор краља и витеза очито се односио на принцезу која је дрхтала испред престола у хаљини сламене боје. Два господина су јела с великог златног послужавника.

— Гле, једу кобасице! — јави се један задивљен глас иза деце. Краљ је дебелим прстима клатио кобасицу. Кад угледа домаће јело, цела сала с олакшањем уздахну.

— Није истина — шапну Јаника — не једу кобасице!

— Него шта?

— Банане.

Девојчица захвално погледа дечака.

— Тако је — потврди — банане! Само се банане и птице једу из златног тањира.

— Какве птице?

— Орлови, соколови и сличне — одговори девојчица.

Црни витез је затражио руку принцезе, ова је пак јако лупнула ногом у златној папучици и љутито му окренула леђа. Добри краљ је дакле са жаљењем одбио просца

који се лупнуо по сабљи, песницом запретио краљу и удаљио се псујући. Принцеза је брисала нос резеда марамицом. Завеса се склопила.

У гледалишту је поново завладала тама, људи су се немирно врпољили на својим местима, али нико није био расположен за разговор. Понеки млађи пар би шапнуо понешто, чизме су шкрипутале, старији момци са села бленули су безизражајно у завесу. Набраних обрва девојчица је непомично гледала пред себе, као да изван гледалишта посматра растење обриса сна који упија у свој живот; њени мишићи на лицу су напрегнути, крупне, озбиљне, црне очи занесено блистају, прсти на ногама су згрчени. Глумци су играли с таквом једноставношћу, јасним покретима руку да и није било потребно да речима објашњавају: сваки њихов покрет пленио је њено срце које је узнемирено куцало. Леђа су јој се најежила, а стомачић и ноге изнојили. Тек је онда постала свесна присуства двојице дечака када се завеса поново растворила и Јаника застењао од среће.

На почетку другог чина још је сијало сунце, краљ је седео на престолу и спавао. Спавао је мађарски, општеразумљиво хрчући. Принцеза је опет шетала дрворедом палми.

— Што лепо мирише — шапну Јаника — то је сигурно мирис онога дрвећа!

— Ма није, то је море! — исправи га Петер.

— Откуд знаш?

— Ја сам пловио по мору — саопшти дечак. Јаника застења и тужакајући се тргну девојчицу за хаљину.

— Ето опет лаже — шапну. — По мору плове само Јевреји, зар не?

— Погледај! — узбуђено рече девојчица.

Иза принцезе, дубоко у двореду протезала се преко пута ситна, црна сенка, затим се иза једне далеке, мале палме појавио на прстима црни витез. Било је јасно да хоће да отграби принцезу, мада је за сада, због растојања између њих, био четири пута мањи од ње. Његов црни оклоп је блистао као крила муве.

— Пази, стиже! — рече полугласно Јаника. — Како брзо стиже!

Девојчица му ухвати руку: — Не примећује га!

Петер скочи: — Тако и треба!

— Зашто?

— Нека је отграби! — режао је дивље дугокоси. — Нека је отграби!

Од узбуђења девојчица руком притисну стомак. И Јаника устаде.

— Ако на време стигне у дворац, тата ће је одбранити.

— Неће стићи — режао је Петер —, неће стићи, неће стићи! Страховито брзо јури!

— Још га не примећује! — жалио је Јаника.

Девојчица је тихо крикнула, затим је, покривши уста руком, скочила са седишта.

— Готово — клицао је Петер стиснутих зуба. — За косу . . . ухватите је за косу! Зачепите јој уста.

У гледалишту мртва тишина.

— Пробудите се, господине краљу! — викну Јаника колико га грло носи. Самртно бледа девојчица га повуче на седиште и чврсто га ухвати за руку.

— Не сме се викати! — шапну му на уво. — Ти би заштитио . . . је ли да би мене заштитио ако би хтели да ме ограбе?

Тада се у позадини, на плаветнилу мора, између мирно заклаћених сићушних белих бродића, издвоји нешто већи брод са бакрено црвеним једрима и бакарним топовима на палуби. Пловио је према обали брзо као ветар, постајући све већи, ускоро је гусарска застава с мртвачком главом прекрила цео плави небески свод. Тек што је додирнуо обалу, с палубе је искочила људска прилика, малена као мрав.

— Ко је то? — питао је Јаника.

Девојчица је одмахнула главом. Пошто Низијом не броде морски гусари, за сада нико није знао да одговори.

— Можда Хорти — рече Јаника несигурно — и он је свуда путовао бродом!

Гусар је имао бујне, плаве бркове и исто тако дугу, плаву косу, као и принцеза. С таквим је поносом извукао сабљу да се гледаоцима следила крв. Двобој се одиграо у подножју прве палме, непосредно пред улазом у двор; принцези која је дрхтала била су везана црном марамом малена усташца попут бубице, а унутра у престоној дворани добри краљ је, ништа не слутећи, и даље задовољно тестерисао. Оштрице су севале као муње.

— Навали, црни — узвикнуо је Петер.

Час је један узмицао, час други, а деца су се премештала с ноге на ногу, бледа лица и уздрхталих носница.

Боже, спаси ме! — молила је у себи девојчица. Ако победи црни витез, пропала је, мислила је. — Боже, прободи му стомак! — мрмљала је, притискајући уста леденим длančићем.

Јаника је дахтао десно од ње као вршалица, а лево је Петер шаком ударао по леђима дебелу сељанку испред себе.

— Навали, црни, згази га! — викао је непрестано, распрскавајући пљувачку из уста.

Девојчица бризну у плач:

— Како си ти одвратан! — рекла му је и затворила очи.

После неког времена опет је морала да зажмури: када је џелат довукао на губилиште црног витеза у оковима и широком палошином му, на очиглед гледалаца, одрубио главу. Пре погубљења витеза подигао је кажипрст, зазвецкао оковима и ђаволски се смејао.

— Оп — рече Јаника — одруби! Као пилету! Зашто си затворила очи?

Девојчица је једним око крадомице гледала двор, добри краљ је с престола посматрао погубљење и успут пио шприцер из драгоценог пехара. Огроман црвен диск сунца на залазу лебдео је тик уз површину мора и крвавом бојом је обојио витки дрворед и пријатну престону дворану.

— Гле, џелат је заклатио главу! — рекао је Јаника. — Оп, убацио је у корпу.

— Више није жив? — питала је девојчица затворених очију.

— Није — рече Јаника. — Пао је иза стола. Само му ноге вире.

Девојчица уздахну и пусти наслон столице. Петер је седео поред ње погрбљен, ослоњен лактовима на колена и тупим погледом, непокретно бленуо пред себе. Девојчица хладно скину поглед с њега. Погледа Јанику: дечаково бледо лице било је румено, очи су му блистале од суза, а и наусница му је била умрљана од узбуђења. Девојчица га обриса сукњицом, пољуби и срце јој се нали великом храброшћу.

А горе, у престоној дворани одигравала се последња велика сцена. Добри краљ је опростио безбројне грехе гусару. Ухватио га за руку, одвео пред принцезу и саставио им руке. Руменећи, принцеза се смешкала. Палме су се благо повијале на вечерњем ветрићу и расипале своје ситне плодове по облуцима шеталишта. А гусар . . .

Девојчица изненада јаукну.

— Шта ради? — шапну пред себе, стежући обе песнице на груди. — Шта му је?

Два су дечака збуњено посматрала догађаје. Гусар се измакао, дубоко се поклонио принцези, затим се исправио и одважно одмахнуо главом.

— Зашто одмахује главом? — упита Јаника.

— И кажипрстом одмахује!

Петер се запрепасти. — Не треба му девојка?

— Је ли болестан? — пита дахћући девојчица.

Опет су све троје скочили са седишта.

— Можда је болестан — јави се Јаника — јер јако притиска своје срце.

— Али зашто показује море? — шапну девојчица.

— Показује свој брод.

— Није истина — јави се Петер —, не показује свој брод, него цело море! Гледај, размахује руком!

— А сада показује сунце! — узвикну Јаника.

Девојчици се одсекоше ноге, а колена болно забридеше.

— Не треба му принцеза — замуца измењеним гласом, а на очи јој навреше сузе.

— Па шта му треба?

— Море — рече Јаника. — Неће да непрестано остане код куће, у овом великом каменом замку!

— Зашто се буса по грудима?

— Ето — незадовољно је мрмљао Петер —, а шта сад ради? Шири руке и гледа у небо!

— Одлетеће — узбуђено узвикну Јаника.

— Куда?

— Далеко! . . . Међу црнце!

Девојчица се уморно скљока на седиште. Није веровала да ће лепи, гусар гргураве, плаве косе раширити крила и полетети, али је знала да она опет треба да стане на своје ноге.

— Ето видиш — злурадо шапну Петер и у бесу стисну песницу —, штета је било погубити црног витеза! Шта су тиме постигли? . . . Велико ништа!

Гусар је још једном ставио руку на срце, затим је, машући шеширом, гордо кренуо према слободи свог далеког завичаја! Малена принцезина марамица резеда боје лепршала се за њим као окован лептир. После неколико тренутака нестала је у златастим зрацима сунца прилика која се удаљавала. Завеса се склопила.

— Е тако — јави се неки дубок глас — овај им је доскочио!

Људи су се полако дизали, гегајући се. Дланови им влажни, ноге отежале, а у срцима им провејава пепео буknулог узбуђења. Кроз отворен излаз на шатору нагрнули снопови земаљске светлости и дебела прашина. Жене трепћу, мушкарци кашљу. Три детета остадоше последња под прегрејаним шатором, темезгајући око својих ранаца, бленули су у непробојну зелену плишану завесу. Кад су изашли из шатора, застали су за тренутак; под јарким сунчевим осветљењем прашњави велики трг деловао је непрегледно и глупо, ваздух безбојно, багремови неуредно, а мађарске речи бледо. Оборених очију, ћутећи су ишли једно поред другог.

— Куда ћемо? — упита Петер.

— Идемо из града — одговори девојчица.

— Тако је — јави се Јаника. — Знаш ли пут?

— Куда ветар дува — рече девојчица.

Улица је водила право према железничкој станици, затим је, правећи лук око складишта, преко прелаза преко шина са рампом избијала на друм. Беше бетонски друм, ужарена подлога је пекла табане.

— Назуј обуваљке! — рече девојчица Јаники.

— Тућу, јеси ли ти већ била у позоришту? — запита је Јаника.

Девојчица одмахну главом. — Сада први пут.

— Ја сам већ био — јави се Петер.

— Где?

— У Пешти — рече дечак. — Тамо сам сваки дан ишао у позориште.

Јаника погледа девојчицу па јој узврати мигом. Разумели су се. Дугокосом ни једно не одговори: судбина му је већ била запечаћена.

— Витез није умро — рече Петер. — Када је плави морнар разговарао с принцезом, два пута су му се помакле ноге.

Мали вихор искочи пред њих, сам је себе јурио, као пас свој реп. Под окомитим зрацима зажареног сунца црне сенке јабланова су се скупљале око стабала као барице; девојчица је замакала у њих своје ноге.

— Не верујеш? — упита Петер.

— Не — одврати одлучно Јаника.

Петер се гадно насмеја.

— Мудраче — рече —, ако умре, ко ће онда да игра на следећој представи? Зар нисам у праву, Тућу?

После пола сата стигли су на раскршће које је украшавало накривљено распеће а иза њега зарђао немачки тенк. Девојчица заста поред тенка.

— Не говорите са мном? — упита Петер.

— Не — рече девојчица.

— Зашто? — запита дугокоси.

Очи девојчице се изненада смањише, чело постаде старије.

— Овде се растајемо — рече кратко.

— Ко?

— Ми . . . од тебе!

— Како то?

— Ниси нам потребан — рече девојчица.

Дечак је укочено гледао пред себе, дуга, црна коса му пала преко ока.

— Нисам ти потребан? — изненада понови. — Зашто ти нисам потребан?

Девојчица зашвиђка прутом.

— Ти си исто тако одвратан као и витез — рече безбојним гласом. — Ти си већ три пса обесио откако смо заједно. Такав човек мени не треба.

Петер побледе од беса.

— И то ти баш данас пада на памет — дрекну —, на данашњи дан! Зашто баш данас да ти падне на памет?

— Не знам — рече девојчица. — Сада сам одлучила.

Крволочно су се згледали. Дечаку задрхта доња усна и поплави од беса, звецну омча од жице обешена око његова врата.

— Наш новац смо данас поподне потрошили — рече девојчица мирно — а ништа друго немамо да поделимо, је ли? Полази, црву један!

— Иди бестрага! — промрмља Петер церећи се. — То није озбиљно је ли?

— Јест — рече девојчица.

Петер поче да псује. Тако је грозно псовао да је Јаника поцрвенео од стида. Девојчица га је слушала без речи.

— Нећу те истући — рекла му је када се дечак заморио — јер нам већ не припадаш. Али, сад иди!

Она и Јаника сачекаше поред расходованог тенка док се у прашини не изгуби прилика Петерова која је све постајала мања, са набијеним ранцем као грбом на леђима. Јаника је равнодушно грицкао парче сува хлеба а девојчица извади из торбе чешаљ и четку и очешља дечака. Затим се ухватише за руке и кренуше даље.

— Принцеза је лепша од мене? — запита девојчица.

— Много лепша — рече одлучно Јаника.

Девојчица се замисли.

— Имала је лепе, велике груди — објашњавао је Јаника — а ти немаш. О увету јој се клатио велики дијамант, као кокошије јаје, на носу није имала ни једну пегу, а одело чиста свила и кадифа.

— Онда је у реду! — рече девојчица с олакшањем. — Онда то ипак нисам била ја!

Јаника се насмеја гласно, од срца.

— То је сигурно да ниси била ти! — кикотао се. — Твоје ноге су прљаве, а њене тако лепе беле као вата.

— Јеси ли видео оне мајушне морнаре на броду? — упита девојчица. — Сви би они њој служили.

— Било је међу њима Кинеза, и Руса, и Француза — певуцкао је Јаника — И црнаца! Имали су и свој фудбалски тим!

— На броду?

— Јест — рече Јаника. — Имали су малецно фудбалско игралиште између јарбола и на њему су играли мајушном златастом лоптицом.

Девојчица се загледа изнад жуто спрженог поља, на којима се миљама далеко није видела ни жива душа. Једно време је расејано превртала по џепу сукњице, затим је извадила из лимене кутије цигарету и месингани упаљач па запалила.

— На врх једног јарбола чучала је златна птица и певала — дода̂де, пуштајући дуге димове кроз прћаст нос.

Јаника климну главом.

— Чуо сам рече. — А центарфор је био Мађар.

Полако, угодно су корачали, ветар је подизао испред њих облачиће прашине.

— Око брода је пливала велика, црвена риба с перајем — говорио је Јаника — и када би им лопта пала у воду, враћала би је.

— Била је то риба персијска красотица — рече девојчица одбијајући густ дим цигарете.

Издужено, пегаво лице било јој је озбиљно и страствено, као у детета које сиса. Осећала је притисак ранца на раменима, али сем тога није осећала своје тело: ни сама није знала да је била обузета преуређивањем света. Између шуштавих дрвореда тополa пукао друм, прав као стрела, према једном паперјастом облачићу.

— Где ћемо да спавамо ноћас? — упита Јаника.

— На броду — одговори девојчица.

— Тако је! — промрмља дете. — Ступићемо у морнаре. Дај ми парче хлеба!

1947.

Превео: *С. Бабић*

КЕМАЛ МАХМУТЕФЕНДИЋ

ИЗ ПОЕМЕ У ПРОЗИ „ТЕКСТОВИ"

I

О вашим бреговима сна — од којих сте потекли, са којих сте сишли да новим и вишим болом замијените стари и ништавни бол — пјевати треба, о, Текстови, разуђени као присне линије судбине на лепршавим длановима наших руку, у камену, ипак трошном, клесани, ньиме и писани, на кожама, папирусу, на кожи властитој што лелуја на нама изазивачки, на вјетру, на крвавим, ураганским, спиралним вјетровима што пролажаху поред нас, кроз нас, о, носталгијо — на корама дрвећа чији опори и тамни сокови нам често не дадоше заспати... о свим Текстовима за које ни један замишљени кут душе људске, камоли стазе стварног лутања, није стран ни далек.

Текстови омаме и смрти;
Текстови заборава и лудила;
Текстови присутности и игре;
Текстови стида и случаја;
Текстови присни,
па они непознати,
до Текстова — има ли таквих?
— што премашују нашу снагу и, истовремено, имају окус и дирљиво проклетство хљеба свагданьег:
Текстови...
Текстови...
Текстови...

II

У глухој, рибљој тишини настасте, о, Текстови чисте потребе — али неомеђени том тишином коју остависте иза себе као животни повод не великог значаја: тако започесте игру сагледивог, крутог повода и несагледиве посљедице којој је крај у вјечности — обнављајућем животу...

Вјетрови пустиња! што засипасте пијеском прве текстове, урезане на глини, фаталношћу времена.

Љигава влаго пећина! воденим језицима своје хладне ватре лизала си каменим ноктима урезане поруке чисте потребе у камену.

И сунце се било окомило на њих — разапета слова у камену, гуштерастих облика —: гдје је Нинива? гдје Бабилон? милиони товара пијеска изнад палата краљице од Сабе! Људски мозак уваљан у врели пијесак!

О воде океанске! где је Атлантида нашег прапостојања? гдје су све наше пра-смрти у камену и слову? Какве војске што наступају у тријумфу дирљивих побједа могу да ударају хиљадама потплата на својим скитничким ногама по шареним сунчаним мозаицима потонулим уз обале Јадрана?!

Мамутско камење Инка на Андама, што пркоси мунама! Чувајте уклесане текстове на вама што личе на жљебове небеском водом направљене: порука, порука, порука, макар била без смисла и икаквог значења, као нечија стопа у пустињи — драга је, утјеху доноси из тмине, наше увијек прошле тмине . . .

Вратите се из глухе, рибље тишине, о, Текстови!
Из пијеска.
Из огложданог сунцем — камена.
Из вода океанских.
Из времена-невремена (свевремена).
Из таме наше, увијек прошле.

III

О, Аноними: колико је тек ваше повјерење у Ријеч, кад таштину своју убисте да не ремети Чисте поруке иза сурих зидова ваших опасно озбиљних глава.

Ни слутити нисте могли — мада сте се опирали томе — да дођи ће вријеме — зовемо га, тако дирљиво: наше — кад смисао свих Порука неће бити ништа више од капи воде морске што, симболично, представља име и таштину, без којих не може наше доба, а што ви презресте из горке костријети ваше осаме — о, Аноними — вјерујући животу као јединој утроби мајчиној.

Аноними, колико ли смо далеко од вас — смијемо ли, да л можемо одредити? — мада смо јарким неоном, у излозима, осветљили ваше Текстове, али које више бесповратно не разумијемо, не разумијемо, не разумијемо . . . опхрвани својом таштом патњом, затворени у њу као звијер у решетке, далеко од ваше патње, космичке, свевидеће,

жртвоване и жртвујуће, — којом се нисте бранили подло од смрти, него сте храбро и мудро тражили Смисао изнад себе.

Аноними! Ја знам ваше име!

IV

Поруко добре Књиге! Ти искриш као вино у подрумској хладовини чекајући великог пијача Смисла. Ти простиреш мекане сагове љубави у које дубоко и нечујно упадају ноге оних који те воле несумњивошћу своје чисте животне потребе. — Мостови (руку?) преко свеопитег, зјапећег ништавила. Смрт, погана смрт, у буцак савија своје скуте од црне прашине, од црне, крте свјетлости пред твојом, Књиго, формулацијом од чисте крви, чистог меса и чистог духа. — Ви који вјерујете Текстовима, је ли вам довољно? или ће се у вама родити зеленоока мржња, несрећа ваша најгора, спуштена копља витезова у мрки тресет, тајну, и тамо добровољно заривена, спавају, помало се претварајући у навику, чекаоницу смрти. — Гдје настадоше? Како? Воде исцјелитељске . . .

Знам: неки у врелом вихору афричке омаме по сурим тврђавицама од пијеска или у кабинетима преко чијих плафона тече Нил слијевајући се, спорошћу минута, на главу, на радни сто заточеника распусне осаме.

Сибиру, завичају таквих! Владавино(плодних!) тирана! или — једноставно: помамо Мора у доба мртве равнодневнице!

*
* *

Што живот више стеже, ми морамо — пијачу Смисла! — све више растезати, растезати, обезнањени често од бола . . . тако: срећни.

Видио сам људе дотјеране у угао Косоносцем како, без излаза, говоре најзаносније ријечи о животу; као и обрнуто: трескају рђавим ланцима (перверзно) они којима сунце лежи међу ногама као питомо, топло мače.

Животом ћете се највише допасти, тако да вам кажем, кокетни љубавници Смрти. Само — разумјећу вас — теже је знати рећи нешто о Мору него о имагинарној линији којом се дотичу оно и његове обале.

*
* *

Срушите све идоле од кртог порцелана, само пустите Ероса да игра своју здраво задихану игру. Али и за њега, ипак, оставите један смијешак, да ваши Текстови имају барем један отвор за Друго, према вјечности или другдје, свеједно — морепловци Истине!

*
* *

Незамјењива, неодбацива Књиго-судбино, Књиго од неке чисте истине саткана (одакле знамо?)! Књиго стварана у царству прашине, царству великом као море непрегледно! Књиго створена у царству слатких фермената који не могу завести! Књиго створена у сузној свјетлости хладних, окатих кристала — самоћа невина као смрт од прије неколико хиљада година. И — напокон — Књиго од Промисли неке, нама нејасне, створена . . .

АЛЕКСАНДАР МИОДРАГ

НИКОЛИЦА

Једног лепршавог, благог поподнева, док су облаци фантастичних облика дефилирали небом, њих двојица мале браће сједили су поред прозора, обојица подједнако срећни, премда забављени различитим пословима и различитим мислима.

Онај виши, озбиљнији, очито старији, био је заокупљен израђивањем малог авиона од дрвета, са елисом која се може окретати на вјетру, и будући да је био вјешт и умјешан и имао довољно домишљатости и стрпљења, посао му је ишао од руке, те је од усхићења пјевушио, радујући се играчки коју је сам ковао.

Млађи брат, Николица, који је нижи али снажније грађен, није показивао много интереса за градњу авиона. Он ће бити пробни пилот, он ће трчати по вјетру носећи авион и извест ће много сјајних бравура. Тако је договорено, и сад само чека да израда буде завршена.

У међувремену он проматра небо по којем јуре облаци; много облака. Небо је њему велико бојно поље, а облаци му личе на ратнике, од којих су многи на коњима, у витешкој одори и са шљемом на глави. Ено тамо дворац у даљини, на високом, стрмом брежуљку, а овдје, поред шуме, већ се заметнула битка, и коњи јуре и пропињу се, и све се заковитлало у велики, бескрајни ковитлац. Гледај оног силног витеза што је подигао визир, а перјаница му се дивно лепрша. Он је застао на тренутак, проматра гдје је најжешћа битка, сад је опет спустио визир, истурио дугачко копље, и ено, ено га, јури као вихор и насрће у најстрашнији метеж ратника. Неки су се надали у бијег, а он појурио за њима и јури, јури, не пушта; а они бјеже у дивљем трку и нитко ни да се обазре, а камоли да стане, да га сачека. Напријед, врли витеже, твоја је храброст исписана на твом мачу, твоје је копље најубојитије, твоја перјаница најсјајнија!

Како ли је симпатична појава овај Николица! И што га дуље гледаш, све ти постаје дражи. Заиста, заиста: колико год би напрезао машту, не би могао замислити љепшу

и интересантнију малу личност. Све је на њему немарно, неуредно, запуштено, а опет — сваки детаљ, сваки дјелић толико је лијеп и симпатичан. На округлом, руменом лицу једва се примјећује мајушан правилан носић; уста такођер малена, округла, увијек малчице растворена. Одјећу не би било вриједно ни спомињати кад не би била у тако савршеном складу с читавим његовим изгледом. Кошуљица му је тијесна, претијесна, јако натегнута на раменима — мора да га неугодно стеже и жуљи под пазухом; да је то стара кошуљица, давно купљена и дуго ношена, види се по томе што је већ сасвим изблиједјела. А хлаче, као да желе надокнадити недостатак претијесне кошуљице, сасвим су простране, у ствари прешироке и у струку и у ногавицама, тако да су изгубиле сваки облик, или боље рећи, имају некакав свој врећасти, неописиво смијешни облик. Али оно што посебно привлачи пажњу, више од свега другог — то је неуредна, неподшишана коса, која му је сасвим прекрила уши. Та огромна коса најупаднија је и најзанимљивија особина његова.

Чим је авион био готов, Николица је с њим жустро излетио на улицу, носећи га високо изнад главе. Док је јурио горе-доље, а пропелер се брзо и бучно окретао, задовољно је погледавао на прозор из чијег је доњег угла провиривала глава брата, који је весело подизао руку и махао му у знак поноса и одобравања.

Још је неко вријеме кружио улицом, а када се увјерио да га брат више не проматра („можда се прихватио да начини још већи, љепши и бољи авион"), одлучио је да полети мало даље, окренуо иза угла и, након неколико вратоломних бравура, нашао се на обали гдје је застао да предахне на тренутак.

Зрак је овдје био свјеж и пун мириса избачених морских трава, а велика крошња старог бора, који се сав наднео над море (погнуо се као стари, али чврсти, жилави чича), њихала се лагано и поспано, опијена тим мирисом и љескањем хиљаде сићушних таласа.

Под дрветом стајаше други дјечак, чије држање, сасвим необјашњиво и чудно, није испољавало ни малчице удивљења према авиону, који је Николица с великим поносом изнад главе носио. Коса овог дјечака, за разлику од његове, бијаше уредно, чак кицошки почешљана, а одјећа по најновијој моди и беспријекорно чиста. Стајао је наслоњен о дебло бора, руку прекрштених на прсима и главе охоло забачене унатраг.

Мада већ прилично уморан, Николица силовито пројури покрај њега, а онда стаде кружити и изводити своје највеће мајсторије, и још је уз то испуштао некакве крештаве звукове, тврдо вјерујући да савршено опонаша тут-

њаву авионског мотора. Али, на његово велико чудо и запрепаштење, овај накинђурени љепотан ни да се макне: ама баш — ни макац!

Николица још неколико пута пројури тик поред њега, а онда — нагло стаде. Читава јурњава с авионом причини му се одједном ружна и бесмислена. Као у невјерици стаде проматрати авион, и гле! за часак, за тили часак, постаде му страховито мрзак тај глупи комад дрвета. Поче грозничаво размишљати како да се из ове срамоте искобеља, како да се отараси авиона. „Разбит ћу га!" закључи он и у томе је видио једини спас, па је неколико пута и наглас промрмљао „Разбит ћу га, разбит ћу га", а при том је чудно погледавао онога што стајаше наслоњен на дебло великог старог бора.

Од неког је био чуо да овај дјечак има читава туцета авиона, правих малих авиона са лијепим елисама и са правим малим моторима, који могу уистину да лете и лијепо су израђени и обојени дивним живим бојама. Кад је сад опет погледао свој јадни дрвени авион, на очи му искочише сузе, које он хитро стаде отирати, те их размаза у велике мрље око очију и носа. Држећи авион за реп, тако да се њушком вукао по камењу и прашини, пође неколико корака и дошавши до лијепог, уредног дјечака, замахну авионом као сабљом и немило га удари по средини лијевог рамена. Дјечак је јаукао и у чуду разрогачио очи, а онда се прибрао и јако се жестоко залетио на њега. Кад је дјечак пао, Николица није знао чиме га је овај други пут ударио: могла је то бити шака, или нога, или кољено, или онај комад авиона који му је био остао у рукама. Брзо се окренуо и потрчао одатле остављајући дјечака да се на земљи ваља и превија.

Пошто је прилично поодмакао, успорио је кораке и руке дубоко забио у џепове својих огромних врећастих хлача; скоро их је до лаката завукао, али колико год је настојао да се на тај начин осјети одраслији, зрелији, самосталнији, није у томе нимало успио.

Прошао је читавим парком куд га је отац обичавао водити у шетњу; прошао је свим оним путељцима и стазама и стазицама по којима су њих двојица врло често у послеподневним сатовима знали пролутати. Сјетио се прича које му је тата приповиједао. Сјетио се књига које му је куповао и које су се богзна куда дјеле, те је за њима и пожалио. Кад се почео присјећати тих књига, покушао је да не мисли на њих и да их заборави, али није успио, већ га је стала притискати све већа туга, па је и опет заплакао и одмах узео по свом обичају рукама размазивати сузе по лицу. Већ је обишао и увалу у којој се љети купао, прошао је и мол који штити увалу од јуж-

ног вјетра и с којег се може скакати на главу у море, јер је море на том мјесту довољно дубоко, и ево га напокон међу стијенама гдје је гол камен излокан од вјечног ударања валова: ту ће сјести, ту је сам, сакривен, и нитко му не смета. Сједећи тако, загледан у море, и још мало, с времена на вријеме, трљајући заплакане очи, опет се сјетио оних књига што му их је тата куповао. Нарочито му једна књига живо искрсе у сјећању, свака слика, свака страница. Била је то прича о малој Лилици, ситној дјевојчици, која се на кеју једног великог лучког града изгубила; међу многобројним путницима што су чекали на пристаништу, није никако могла пронаћи своје родитеље, те се, тражећи их, укрцала на огромни прекооцеански пароброд; пароброд је неколико пута силно затрубио и отиснуо се од обале одводећи малу Лилицу саму, без родитеља, на бескрајно, дебело море . . .

Дуго је тако сједио и силно се занио у мисли, а кад до њега доприје тиха звоњава с католичке цркве у оближњем селу, Николица устаде и полако се упути кући.

Зна да га сада код куће очекује очух који ће га темељито измлатити. Зна да је крив, овај пут је крив. Али исто тако бива и кад се потуче с разлогом, или у самообрани. Никад њега нитко не пита. Батине добије сваки пут: и кад је крив и кад није крив; зато се навикао на њих. Каткада успије побјећи или се покрије рукама по лицу да се заштити, а каткада, нарочито кад направи крупнију штету — разбивши тањур, или здјелу, или вазу, или питар с цвијећем — ни не покушава да побјегне или да се брани. Ударци га ни најмање не боле, штавише, осјећа се након њих још и боље, сасвим спокојан и миран, знајући да је поднио заслужену казну, да је платио цијену и да је сада „квит".

Друга једна ствар постоји која њега мучи и од које се не може обранити: мамица њега воли, ето то је: мамица њега пуно воли. А он не може поднијети њезине сузе. То га боли, то га јако боли! Данас је она одсутна, сутра ће тек доћи, и сутра, кад јој кажу, она ће бити тако жалосна, тако жалосна да му је страшно о томе и промислити. А зашто они морају да јој кажу, тј. браћо, зашто он мора да јој каже, као да од тога има некакву корист? Нарочито му је жао на браћу, његовог рођеног браћу, којега много воли, али он никада пред мамицом ништа не би прикрио, ни прешутио, него увијек мора све исприповједати. А опет, и није браћо крив, мамица то од њега тражи да јој ништа не притаји, а он као старији мора на њ да пази и изврши своју дужност: испуни обећање мами. Браћо то мора учинити, мора све исприповједити, све по истини, све по реду, све појединости, ништа не смије прескочити

ни сакрити. Зна он да је брацо његов врло озбиљан и марљив, и све дужности своје обавља савјесно, вриједно: одличан је ученик, има диван рукопис, све су му задаћнице беспријекорно чисте, уредне. Све је то тачно. Али зашто не пожали мамицу? Како може поднијети да се мамица жалости?!

Мучен оваквим мислима, Николица је стигао кући; већ је био пао мрак. Тихо је отворио врата не би ли се некако криомице, неопажен провукао у своју собу, али није се успио прокрасти. Као и сваки пут, тако и вечерас: одмах, на самом улазу у предсобље, дочекале су га мрке очухове очи. „Гдје си био? Зашто си се опет тукао?" — љутито је рекао очух. Николица је чучнуо у свој угао и подигао руке изнад главе да се мало заштити. Али није се много бранио, и све је мање желио да се брани. Нека га туче колико год га је воља; он би најрадије и сам себе тукао. Баш тако се осјећао да би најрадије сам себе тукао; по лицу, глави, грудима и свугдје . . .

У таквом душевном расположењу је легао у кревет и заспао. И одмах се нашао на обали. Јури с авионом, а елиса се брзо окреће, страховито се брзо окреће и зује. Вјетар је, велики вјетар. Онда је у школи, и одједном је остао без ципела. — Видите, дјецо, како је он неуредан дјечак — вели учитељица; — чарапе су му пуне рупа! — Он је некако пригрлио свој авион, чврсто га је пригрлио, као да му је он оправдање и једини спас. — А каква ти је мајица? — пита даље учитељица. Сав је задрхтао од овог немилог питања. Скида кошуљу, и сад се показује да је и мајица пуна рупа. — Ха! — урла један дјечак: — И мајица му је пуна рупа! — Тај је дјечак миљеник учитељице и јако му је одвратан, најодвратнији од свих дјечака. У тај мах улази у разред његова мама. Мама изгледа врло јадно, недотјерана, запуштена. „Зашто се не дотјера, зашто се не дотјера?!" — помисли он сав очајан и дође му да свисне од јада. Мама пита учитељицу како он учи, али учитељица ништа не одговара. А зато јој не одговара јер је таква сиротиња, најјадније обучена, запуштена. И сама је за то крива! Сама, сама! Сама она себе запушта! Мама опет пита, али учитељица не одговара, него је сагнула глу и само се смјешка.

— Погледајте, дјецо — виче поново онај одвратни дјечак: — и мајица му је пуна рупа! А ја се кладим — вели — ја се кладим да му је и авион пун рупа! — Загледа он авион, свој драгоцјени авион, кад тамо, заиста — и на њему има рупа. Дрво је чворнато, чворови поиспадали, и ето ти, на, створило се неколико гадних рупа. Пригрли он авион, покрива га, прикрива га рукама, али залуду: сви су већ примјетили да је пун рупа. — Ништа за то — виче

онај подругљиви дјечак; — то су отвори за пилота! — И сви праснули у смијех, настала силна бука . . . И опет настао вјетар, силни вјетар. Трчи он с авионом, али гле чуда! Елиса се не окреће, укочила се проклета, и не миче се, не мрда, ни макац! И опет се код њега нашао онај одвратни дјечак. — Ништа не ваља — говори он, — ништа не ваља тај твој комад дрвета. — А њему одједном постало страшно жао, страшно му жао што је обесцијенио његов авион. Заиста га више ни он не цијени; држи га за реп, тако да се њушком вуче по земљи, по камењу и прашини; страшно му га жао, а опет, спопада га нека несавладива жеља да га разбије и уништи. Подигне авион, замахне и удари дјечака, али то више није онај одвратни дјечак, него очух, који је страшно зашкргутао зубима: — Ударите га! — заурла он и показује прстом на њега: — Ударите га, ударите га, разбојника! — И одмах се на њ упути читав разред, читава гомила. Па то и нису дјечаци, његови вршњаци. Много су већи и јачи од њега. Упутили се и окружили га са свих страна. Много их је, много их је! Николица би побјегао, али мицати се не може, као да је завезан, не може ни макац. Онда се присјетио да бјежати он не жели, јер бјежати нема смисла. И тако су сви против њега. Боже драги, сви су против њега. Па нека су, не боји се он батина. И допустит ће, нека га ухвате, нека га ударају колико год их је воља. Донијевши ову жалосну одлуку, сав се стресао; пробудио сеознојен и уплакан.

Док је овако лежао у тами, силне, горке сузе котрљаху му се низ образ. Осјећао се сасвим немоћан. Као да га нетко притишће, савладава, дошаптава му на ухо, тихо, али упорно: „Ниси ти добар, ниси ти добар!" Као да је пред неким судом на којем га сви окривљују, а он нема чиме да се брани. Сви га окривљују, присиљавају га да се присјети свог гријеха, да призна. На посљетку је изгубио и посљедњу трунчицу снаге да се противи. И признао је. Сјетио се свог гријеха, јасно се сјетио свега . . .

Кад су након задњег сата изјурили из школе, дочека их група непријатељске дјеце и засу их камењем. И они су одмах пограбили камење и непријатељи се дадоше у бијег. Тад неки из њиховог разреда потрчаше напријед, као да је то велика храброст прогонити поражене непријатеље, који се не бране, него бјеже. Он, не налазећи у томе никакво задовољство, остао је сасвим позади. Један камен који је бацио — а није га бацио с неким посебним циљем, него тек тако — отишао је превисоко и вјетар га је занио улијево — он то никако није могао предвидјети; камен је погодио Ромеа у главу. Кукавица Ромео надао се у такву дерњаву, сви су се јако узбунили и одмах једногласно оптужили Бернарда да је он бацио камен, као да су сви то јасно

видјели. И као да је он то намјерно учинио, сви су га немилице псовали и вријеђали. Били би га одмах и натукли, али бијаху јако заокупљени Ромеом, који није престајао цмиздрити, а с времена би на вријеме и врло гласно закукао.

Док су се они тако с њим бавили, Бернардо им је успио клизнути, и кад су примијетили, већ је био врло далеко. Нису се дали у потјеру за њим, већ су након краћег договарања закључили да ће до сутра причекати, па тек кад га учитељица казни, онда ће га и они казнити. Тврдили су да ће због овога Бернарда из школе избацити; сасвим су били сигурни да никаква блажа казна не може доћи у обзир.

Стога се Николица поколебао и одлучио да не каже да је он бацио камен. Гдје би он и шта би он да га избаце из школе?! Не толико што би њему било тешко — а било би му јако, јако тешко — него, што би било од маме? што би се с њом догодило?! Ово га је толико ужасавало, те је без много двоумљења донио одлуку да ништа не каже и да их остави у кривом увјерењу. Страшно му је што ће Бернардо невин страдати; Бернардо је тако добар, миран дјечак и никада му се ничим није замјерио. Али мамине сузе би га болеле и мучиле још далеко више; то напросто не би могао издржати, свисно би од јада, не би могао издржати! И зато није ништа рекао.

Сутрадан је учитељица Бернарда најоштрије укорила, рекла му да обавезно с њим морају доћи у школу његови родитељи, али о неком избацивању није било ни говора, није то ни једном ријечју дала наслутити. И сјетио се Николица како се одмах тада, тог истог тренутка, горко покајао што је све прешутио и није открио истину. Бернардо је неутјешно плакао, сав се тресао од плача док је учитељица тврдокорно понављала чудно, бесмислено питање: „Зашто си то учинио, зашто си то учинио?" Након тога почело је у разреду шушкање, договарање. Договарали су се како ће послије, кад изађу из школе, Бернарда ухватити и добро га намлатити. Чувши ово, понадао се да ће му се, ето, пружити могућност да колико-толкио окаје свој гријех: он ће Бернарда бранити, под сваку цијену ће га бранити, и зубима ће их гристи, али неће Бернарда оставити. Али ту своју тврду одлуку да Бернарда „под сваку цијену брани", није имао прилике остварити: Бернардо је и опет врло вјешто кидnуо кући; а ево, како се то збило:

Бернардо је сједио у задњој клупи, па је био најближи вратима. Осим тога, он је при крају посљедњег сата све своје ствари спремио у торбу; учинио је то лагано, пазећи да не произведе ни најмањи шум. И што је још важније, чак је и ципеле обуо, јер их је био сакрио у торбу, а није

их ставио у сандук у ходнику, гдје су сви били дужни да их оставе. Све је ово могао извести а да нитко не примијети, јер је сједио у задњој клупи. Кад је звонце зазвонило, одмах је изјурио из разреда, и већ је био далеко одмаглио док су се они спремили и били у стању да даду у потјеру за њим. Послије тога, неколико дана редом није долазио у школу. Тако је читава његова кривња била заборављена, и кад га је отац довео, већ никоме није пало на памет да му се свети.

Сјетивши се како је Бернарда допратио у школу његов велики, снажни отац, Николица је закључио да је управо то и био разлог што никоме није пало ни на крај памети да му се освети. И осим тога, осим тога . . . Још се нечега досјетио, још је нешто закључио: Бернарда нису истјерали из школе . . . А да су открили да је он то учинио, њега би били истјерали, сасвим сигурно, њега би били истјерали . . .

Након овог жалосног закључка о људској неправди, опет се увелике ражалио над самим собом и опет су му сузе цурком цуриле низ лице, слијевале се иза ушију и квасиле јастук . . .

Онда је поново у мислима почео превртати како ће мама сутра плакати кад јој „они" испричају што се данас догодило. Да га очух окриви — то је сматрао природним. Али тим више га је жалостило што ће у том дојављивању учествовати и његов браћо, његов рођени . . . Ех, његови рођени! Кад би га макар они заштитили, кад би га они поштедјели, све би му друго било лако поднијети. Али мама је прошли пут — не сјећа се више чиме ју је ожалостио, чиме јој је дао повода — али прошли пут је рекла да би жељела умријети; зато шо је он лош, жељела би да је Бог узме к себи, и да се тако ослободи свих невоља и мука, и да се коначно, заувек смири.

Што је дуље о овоме мислио, све је дубље тонуо у безизлазно, очајно стање, из којег га нитко више не би могао извући, нитко га не би могао утјешити нити зауставити горке сузе што му се као непресушни поточић сливају иза ушију. Напокон је пожелио да и сам умре.

Ево га, лежи на одру, а они се нагињу нада њ, љубе га, плачу, кају се што су према њему били неправедни. „Био је добар — веле они; — био је драг, мио. И био је вриједан. Да, био је вриједан, био је увијек спреман да послуша, да помогне у кући. Често се знао потући, то му је била једина мана, али у души је био поштен и добар." И док се мамица и браћо нагињу над њим и тешке им сузе капљу из замућених, поцрвењелих очију, он им вели да им све опрашта и нека буду мирни: не треба да се осјећају криви. Вели то тријезно, сабрано, иако му је и са-

моме неподношљиво тешко и грло му се стегло од јада и жалости.

Пред очима му све помамније играју некакве неиздрживо бљештаве, засљепљујуће искре, јарке наранчасте боје. Не, он то неће учинити — помислио је Николица; — он то не може учинити! Мамица и брацо њега пуно воле и страшно би им било, страшно би патили, а он то не жели, не жели, не жели . . .

И свијетле искре које му скакућу пред очима постају све блаже, пријатније, љепше, и напокон се сасвим смирују, стапају се и разлијевају у благу свјетлост која га са свих страна окружује.

ДИМИТРИЈЕ НИКОЛАЈЕВИЋ

ТВОЈ ГЛАС

Твој глас
после толико тишине, издалека,
твој глас
најједном свануо зором изнад планине,
пун шумова шума и река,
запролећан и звездодаван у звуку непролазном,
твој глас
од изворја обећајних речи
што као завесу смакоше и прокрчише даљине
показујући пут до тебе као до сновида
у којем ластарии изнад днева и њихове сивоће.
Твој глас
као једини излаз у тренутку поразном,
твој глас
по коме, ходећи му усусрет,
горим небо што те мени опет дарује
кроз раздаљину у којој те браних од заборава
и сачувах једну нашу ноћ што тугу вида
и све што је у њој било наше као мелем-воће
покрадено из врта ограђеног казном,
те ми време за добро добрим враћа:
твој глас
за велику наду пуну зова
што на све стране птицама одјекује.
Твој глас
који се претвара у неугасли цвет,
у биљку медовну од чијег саћа
живи наша љубав и светли кад чује
твој глас
што се с вечерима лепршаво дошаптава,
твој глас
бића врели сјај и узлет.

ЈЕДНО ВИЂЕЊЕ АНДРИЋЕВОГ И КРЛЕЖИНОГ ДЕЛА

Никола Милошевић: *Андрић и Крлежа као антиподи;* Слово Љубве, Београд, 1974.

Никола Милошевић анализирао је у своме новом делу *Андрић и Крлежа као антиподи* два дела Ива Андрића *(На Дрини ћуприју* и *Травничку хронику)* и три дела Мирослава Крлеже *(На рубу памети, Вучјак* и *Господа Глембајеви)* да би преко тих анализа установио разлике које постоје у стваралачком поступку ове двојице писаца. Видна особина Крлежиног стваралачког поступка јесте у томе што је он драмски, а битна особина Андрићевог поступка јесте у томе што је он епски. Две велике епске творевине као што су Андрићеви романи, две драме као што су Крлежини позоришни комади, и један роман изразито драмске структуре, као што је то роман Мирослава Крлеже *На рубу памети* и давале су доста могућности да се једна тачна теза, рекло би се чак и теза која је ван сваког спора, врло речито докаже. Истовремено Милошевић је полазио од још једне теоријске претпоставке. Његов рад, како сам он то каже, више иде у теорију него у историју књижевности. Крлежа и Андрић јесу антиподи, али сама чињеница да се доводе у неку везу довољно говори сама за себе. Између њих поред тога што су велики и значајни писци, очигледно је, постоје и неке друге додирне тачке. Милошевић је и разлике, и додирне тачке, служећи се својим методом који је већ довољно добро познат успео лако да установи. Наиме, Милошевић полази од теоријске претпоставке да постоје извесна правила литерарног обликовања којих они који граде једно књижевно дело не морају да буду свесни, на које они напросто не мисле, али која се, упркос тој ауторској несвести, сасвим лепо могу анализом дела установити. И Милошевић кроз читаву своју књигу и не чини ништа друго него установљава и открива правила којих су се Андрић и Крлежа држали.

Очигледно је да Милошевић полази од тога да у једној великој литерарној творевини, ништа што је написано није случајно написано и да готово свака реч има једно посебно значење и представља неку врсту путовође кроз књижевно де-

ло. Чехов је на једном месту рекао ако у првом чину драме на зиду видимо пиштољ, ми имамо довољно добрих разлога да очекујемо да ће он до краја позоришног комада, бар једном, бити и употребљен. Код доброг писца, следећи ову Чеховљеву идеју, Милошевић сматра да ништа није случајно, да свака реченица, реч, па чак и интерпункцијски знак на неки начин јесу у функцији целог дела и да се врло често у тим уметнутим деловима налазе могућности за психолошку и етичку анализу књижевних личности. Чини се да када чини ту психолошку и етичку анализу Крлежиних и Андрићевих личности, Милошевић ту анализу обавља пре са становишта романсијера, односно драмског писца, каквим га он претпоставља, него са становишта онога коме је понуђено једно књижевно дело и које он има да прихвати или одбаци. Наиме, анализирајући Андрићеве и Крлежине јунаке Милошевић их посматра више као личности из живота него као личности из литературе. Он књигу чита онако како би је писац написао а не онако како би је читалац читао. Он полази од претпоставке да писац обликујући један књижевни лик или једну драмску ситуацију има једну доста разрађену апаратуру и да поступке својих јунака мери одређеним психолошким правилима и етичким нормама. Индивидуализација лика постизала би се на тај начин што би се код обликовања једне личности пошло од једних а код других од других моралних, или психолошких, претпоставки. Какве привидне непоследности и противречности једног књижевног лика учиниле би нам се таквим на први поглед. Ако се дело онако брижљиво рашчлани како га Милошевић рашчлањава, онда ће се видети да то потпуно логично произилази једно из другог, и да она импресија коју на нас оставља уметничко дело управо произилази из тог финог и невидљивог ткања које се зове ауторов стваралачки поступак.

Наравно, то што Милошевић открива само по себи није ништа ново. Књижевна дела су добра књижевна дела између осталог и због тога што су вешто компонована и добро написана. Романсијер и драмски писац господари својом материјом, сигурном руком води и своје јунаке и радњу у своме делу и он и јесте велики писац између осталог што то боље чини од неког дилетанта. То је ван сваке сумње једна тачка на којој се могу сложити људи најразноврснијих литерарних концепција. Оно што је у Милошевићевој књизи значајно и занимљиво то је, увек, анализа једног књижевног дела, а не полазне претпоставке које анализа треба да потврди. Као што најрадије узима писце и дела о којима је вредносни суд већ формиран и која су оцењена као висока уметничка остварења, тако Милошевић најрадије узима и оне претпоставке које су за већину његових читалаца и читалаца тих писаца ван спора. Он више хоће својим анализама да покаже

зашто је то тако, него да је то тако. Наравно, таква анализа даје аналитичару прилично широке могућности. Он проналази различите углове из којих ће дело посматрати и када дело посматра он се доследно држи своје мисли, развија је до најситнијих појединости укључује све оно што се у размишљање може укључити, да би се показало оно што има да се покаже.

И у овом случају Милошевић није поступио другчије. То да Андрић и Крлежа пре да нису слични писци, него да јесу, јесте нешто што је прилично ван спора. Према томе вредност и Милошевићевих истраживања у овом случају није у тези коју он доказује, него у чињеници да је пружио неколико изразитих и пластичних анализа Андрићевих и Крлежиних дела које могу да послуже као примери како се обавља једна литерарна анализа. Када анализира судбину главног јунака и када анализира судбину епизодних личности, Милошевић то чини с подједнаком брижљивошћу. Чини се чак да је Никола Милошевић најбољи онда када на основу неколико успутних констатација и тек назначених напомена о једној личности успева да реконструише или конституише један књижевни лик. Пример тројице Травничана који леже на ливади може да послужи као најбоља илустрација једног таквог поступка и истовремено да буде мера успешности једног оваквог поступка и једне овакве анализе. Међутим, када се одвоји од литерарног текста и резултатима своје анализе почиње да даје једно теоријско значење Милошевић је много опрезнији у закључивању него онда када се упусти у литерарну анализу. Онај субјективни фактор у анализи, који своје порекло може да изводи из ауторске радионице или из погледа баченог на један тренутак у ту радионицу, јесте оно што анализама Николе Милошевића даје њихову основну и битну драж.

Андрић и Крлежа су антиподи између осталог и због тога што су два различита стваралачка темперамента и што имају доста различите погледе на свет. Крлежино основно становиште јесте битно трагично, док код Андрића по Милошевићу налазимо једну врсту умереног песимизма. Оно што је на известан начин приликом своје, врло брижљиве, анализе Андрићевог књижевног дела Никола Милошевић пропустио да учини, јесте да одреди до које је мере Андрићев „умерени песимизам", како га он назива, доиста умерен. Чини ми се да у Андрићевом схватању живота и у Андрићевом схватању људске повести његов мир не треба мешати са умереним песимизмом. Чини се пре да је Андрићев мир последица једног дубоког уверења у бесмисао живота и једног непоправивог песимизма после којег мир остаје једина могућност. У своме есеју о Симону Боливару ослободиоцу Андрић указује на Боливарове завршне речи: „Орао сам море". Сваки од Андрићевих јунака могао би да за мото своје биографије стави ове

Боливарове речи и да му припадају у оној истој мери и са оним истим правом као што припадају великом јужноамеричком револуционару. Код Крлеже, пак, трагично осећање живота доводи његове јунаке до сазнања о бесмислености њихове побуне. Ипак, то трагично осећање живота није толико јако да их на почетку њихове акције обесхрабри и све оно што се догађа, догађа се тек онда када побуна избије и када побуњеник дође до закључка да је она бесмислена. Како изгледа истим путем само на различите начине, Андрић и Крлежа долазе до једног истог закључка о томе да је живот једно бескрајно дуго орање мора а разлике настају само онда када нешто од тих сазнања треба да се и потврди у пракси. Андрић се опредељује за ћутање, за затварање прозора пред непристојним призорима као у роману „На дрини ћуприја", на умирање које је страва; Крлежа се опредељује за гласан протест исто тако дубоко уверен да он има или нема онолико смисла колико и ћутање. Писци једног поколења, формирани у сличним духовним срединама, суочени са једним истим светом, Андрић и Крлежа, у Милошевићевој интерпретацији приказани су, доста успешно и верно, као супротности. Можда не би било незанимљиво одбацити нека спољашња обележја њиховог дела и ослобођене тих спољашњих обележја посматрати их као сроднике.

Никола Милошевић као есејист има ону способност која је дата релативно малом броју писаца у нас. Он читаоца држи стално будним, даје му једну масу података према којој он мора стално да се одређује и држећи га крајње будним по некој неминовној логици ствари наводи га на полемику са својим казивањем. Зналачке анализе Николе Милошевића у књизи *Андрић и Крлежа као антиподи* откривају читаоцу много штошта незапажено у Андрићевом и Крлежином делу и истовремено инспиришу га да потражи *свога* Андрића и *свога* Крлежу који ће бити нешто друкчији од Милошевићевог.

Ако критика као једну од првих својих обавеза има ту да натера читаоца да потражи књигу или дела писца о коме је реч, да их сам прочита, критичарево мишљење да провери или да се у његову ваљаност увери или одбаци, што је у сваком случају свеједно, онда књига Николе Милошевића изврсно одговара том, рекли бисмо, основном задатку критике.

Предраг Протић

ДВЕ ПЕСНИКИЊЕ

Иванка Удовички: *Путањама могућности,* Матица српска, 1974.
Радмила Лазић: *То је ТО,* Просвета, 1974.

Тешко је говорити одређено и јасно о песмама Иванке Удовички, просто зато што је профил њене поезије прилично неодређен и нејасан. Лакше би ми било да опишем опште расположење, тон и боју њеног говора, но да поуздано изложим о чему пева, и у којој се песми најсрећније исказала. Њени поетски текстови чине се као нејасни трагови знатних душевних ломова и интелектуалних пустоловина; духовна позадина надјачала је детаље видљивог лирског ткања; она је од њих сугестивнија. Као да тајни подстицаји, и опште усмерење, надмашују снагу и распон изражајних средстава, или су, бар, у несразмери са њима.

У текстовима Иванке Удовички нађе се места за све: за опис, за причу, за сентименталне успомене, митологијске парафразе, филозофске реминисценције. То је посебно уочљиво у дужим песмама, које су, можда, најближе њеној вокацији: у уводном „Пророчанству", завршном „Грегоријанском коралу", као и у кругу „Раст и смисао". У тим, иначе мутним песмама, има замаха, има великог озвучења; у сваком случају, та лирска конфузија делатнија је од покушаја евоцирања дечјих успомена („Обнова бајке'", „Тај извор тражим", и сл.), који су уродили бледим резултатима.

Лично и опште, конкретно и апстрактно, битно и случајно, код Иванке Удовички се до пометње преплићу. Једино су у кругу „Преламања" песничке слике одређеније, функционалније, али су, истовремено, мање носиве. Идеја тог круга, ако и није нова, јасна је, заокружена; о судбини Камена поред пута дато је неколико снажних, једноставних строфа, као:

(Мора да је блага рука
водила до места ниског,
крај главног пута,
усред прашине).

До оваквих места песникиња се ретко и тешко пробија. Говор о Свему, — који је, будући свеобухватан, мање ефикасан, — њој више пристаје. Биће да таква, општа песма, тражи већу снагу, продорност и понесеност. Велики залети и велике речи ове лирике служе више за обележавање реперних тачака једне интелектуалне и духовне пустоловине, док су мање, или нимало, доврхуњени изрази и срећне поетске формулације. Читаоцу остаје да ослушкује тај мутни, вишегласни, далеки брујј, из којег се само понекад издвајају дорађени искази, као:

Порука љубави
у боји цвета гори,
раслојава се
у оку животиње.

Невоља са овом врстом тзв. рефлексивне лирике је у томе што поетски еквивалент иначе неоспорних духовних искустава није сам себи циљ. Увек је нешто друго, — оно „стварно", неисказано, неисказива идеја, у слутњи живљења и мишљења, — важније од стиха самог. Језички израз надјачала је интелектуална тензија; елементи лирике би да ту тензију илуструју, испуне одговарајућим сликама. Певање је облик мишљења у ужем смислу речи; мишљење је мутно, а певање несамостално.

Вредност ове збирке је у иманентним могућностима једног духовног усмерења, и у томе што је њен аутор схватио да исповедна лирика не може више да живи од искрености саме. Што се израза тиче, у њему је оживео дух нејасноће карактеристичан за други талас послератног модернизма; те нејасноће много више наговештавају, но што представљају.

*

То је ТО: у наслову своје збирке Радмила Лазић је изједначила субјекат са именским делом предиката, што је читав један мали програм: јасно именовати оно што је и како је, строго се држати теме, преко конкретног и непосредног упутити се ка општем. Кроз један попис ствари и појава Лазићева би да суочи спољашње и унутрашње, садашње и прошло, пролазно и вечно. У свакој капљици воде огледа се васиона, а око сваког предмета роје се свеколике наше успомене, сва наша искуства и мисли. *То је ТО:* бит сама, несводиви садржај света. Полемичка импликација је јасна: олака метафизичка уопштавања удаљују нас од предмета, од непосредних чулних искустава. Лазићева је сву пажњу задржала на безгранично малом.

Она је, тако, луцидно ограничила своје поље посматрања, да би на суженом простору интензивирала асоцијације, доживљај, визију. Око својих модела исплела је прозирне лирске велове; текст, шкрт и прецизан, често се своди на лукаву метафоризацију, као што, понекад, западa у голу прозу. Технички поступак је увек исти, тонови и домети су различити: има ту неколико озбиљних, оптерећених песама, затим неколико љупких крокија, а има и површних, неважних белешки. Моју пажњу посебно су привукле: „Огледало", „Радост", „Тераса", „Камен", „Шума", „Град". У следу асоцирања има изненађења, духовитости, невиности. Ево песме „Радост":

прихватамо те
као добродошлог госта
одводимо у посебне одаје
зближавамо се
уз дивљач и вино
сном те опонашамо
таман ти личимо
кад као кокета одлазиш
без нас
низа страну.

У неким песмама нарочито су срећне поенте, у којима је згуснута лирска суштина посматраног предмета:

једина светиљко у оронулом пејзажу
којој се увек враћамо
као себи

(Кућа)

снеговима за узврат
и за узврат овом овде
неизрецивом

(Зима)

временска саучеснице
наша мала
супарнице

(Фотографија)

бескрајна је ружа
коју прећуткујеш
намерно и непотребно

(Тишина)

ти си та грешка
што пушта
да се у њој снева

(Ноћ)

Радмила Лазић је сачинила целовито делце, без уобичајених поетских грешака и сувишних речи.

Милован Данојлић

СЛОВЕНАЧКА МЛАДА ЛИРИКА

Предговор Тарас Кермауњер. Превод са словеначког Петар Вујичић и Дејан Познановић. Просвета, 1974.

У књизи „Словеначка млада лирика" заступљена су она струјања словеначке поезије, која су, по мишљењу Тараса Кермауњера, модерна у односу на песнички концепт који је у претходном времену био владајући. Да би означио неке кључне елементе ове модерне „младе" лирике Кермауњер се служи, поред низа књижевно-историјских, социолошких и психолошких категорија, још и трима појмовима које можемо означити као набитније за разумевање његовог виђења савремених струјања у словеначкој поезији. То су *реизам, лудизам* и *карнизам.* За Кермауњера *реизам је* „човекова опседнутост стуктурама, стварима који њима владају". Песници бележе стање духа у модерној урбаној средини, а реификација, владање ствари над људима, односно „постварење" људи, њихова дубока зависност од „предмета" објективног света као што су личне исправе, пасош и новац, карта за биоскоп, или хлеб, боца вина или удобан кревет, је процес који људе с једне стране „обезљуђује", удаљује од њихове праве суштине, тако их униформише, чини их безличним слугама и робовима Ствари. Песништво које је засновано на овом сазнању о савременом свету Тарас Кермауњер назива *реизмом* док је *лудизам* „превладавање тог стања". Песник у обезљуђеном свету почиње игру с именима Ствари, односно он се игра системима спонама, облицима. Поезија постаје игра облика, — како Кермауњер каже —, бескрајно преиспитивање, вариране, тражење стално нових могућности". А трећи од ових појмова, *карнизам,* писац предговора овој књизи, уводи поводом нове концепције човека, која је последњих година све више присутна у нашој свести захваљујући антрополошким, психоналитичким и лингвистичким открићима о онтичкој тајни човека.

Први од представљених песника, *Нико Графенауер,* аутор је две књиге песама „Претпразничко вече" („Večer pred praznikom", 1962) и „Ограниченост језика" („Stiska jezika", 1965). Графенауер је сав у потрази за бићем лирике. Средство помоћу којег се у тој потрази песник креће, је надреална слика, која има функцију сугестије у класичној до-модерној лирици. Означићемо ову врсту поезије као лирску минијатуру, необично успело створених слика, и смирености из које избија аполинијска тишина сна. Слике се нижу у смиреном поретку, не као крешчендо или де-крешчендо, већ у једном следу, у коме се привидно ништа не дешава: или ритам мења тих слика открива у мраку иза-појавности страх, мучнину и тескобу бића.

Исправност овог закључка се најлакше може сагледати у песмама „Страх", „Панце", „Умор" и „Жеђ".

Осећања, која нам слике-сугестије исказују су тамна. Иза те смирености и недогађања, осећамо како ври човекова исконска побуна пред чудом смрти и ишчезнућа („Удовица").

„Удовица је нема сенка мртвог мужа иза прозора,
далеког, напољу се дуго мрежи ноћ.
На зидовима се јављају и поново нестају влажни призори.
Ветар се залеће у врата као тежак ован.

Сама је усред нагона који тамне, покућство у соби јечи.
Све њене кретње застају као набори ваздуха.
Мрак се стврдњава у њеној нежној души,
под прстима гњечи опушак као праскаву гамад".

(„Удовица")

Аветињски мир собе који мучи, и онеспокојава, окренутост у себе, мукла усплахиреност због сопственог проклетства и пракривице, све је ово могуће декодирати из ових поетских слика необичне сугестивности.

Песников дух истражује у просторима езгистенције и егзистенцијалног: стрпљиво и полако, он се креће од тајне до тајне, дефинише их, испитује, поново се удаљава, одлазећи ка другим тамним пределима бића. Његова се лексика креће у једном не много широком распону. Посебан, и намерно створен, парадокс у овој поезији је песниково бављење сонетном формом („Штукатуре"). У овим сонетима лексика је веома разуђена и намерно де-поетизована и анти-поетска. У сонетима „Штукатуре" појављују се термини наука, теорије информација, ботанике, семиотике, и других дисциплина. Дакле, једној анахроној поетској форми, сонету, песник је наменио ултрамодерну лексику, што је знак својеврсног „бунта" и антитрадиционализма.

Потпуно другачије усмерен је млади *Милан Јесих*, други песник заступљен у овој антологији, аутор књиге „Уран у урину, газда!" („Uran v urinu, gospodar!"). Његова поезија одаје утисак једног нео-надреализма, чији поетски текст, као основно својство, краси једна брижљиво негована тенденција максималног ширења значењских поља, као и „поља асоцијација". Међутим, у Јесиховој поезији, установићемо једну битну раазлику: док у „класичној" надреалистичкој поезији ми ретко откривамо једну чврсто структурирану мисаоност, која *скупља* сва потенцијална значења, поезију Милана Јесиха карактерише ово кохезионо својство. Ма колико асоцијативност експандирала у најразличитијим правцима, у поетском тексту

постоји „кичма" песме, која је чврсто фиксирана и доступна истраживању. Из савременог, реификованог, света, Јесих често издваја оне елементе који говоре о специфичности тог света (технолошки, технички, научни) и то у форми једне ироничне вербализације.

Језик је магијско средство, које својим невероватним комбинацијама исказује нове, за наше доба, карактеристичне духовне садржаје. Асоцијације се песникове гранају у безброј могућих значења, од којих ниједно није оно право, јер искључује могућност других. А управо су те друге могућности, њихов највећи могући број, циљ овако конципиране лирике и песниковог делања.

Јесихова поезија, дакле, израз је *лудизма*, како то дефинише Тарас Кермауднер. Ослобођени елементи нашег реификованог света удружују се у једну оригиналну, чудну и непоновљиву игру. Тај лудизам је раскалашан карневал слика, појмова и значења. Песма је ослобођена од свих каузалних веза са „спољашњим светом". Она је свет за себе.

„Ко ризикује блато? Лангус. Ко ујутру умире? Сангвиници.
Ко је старац? Месечина. Ко је изумео лекаре? Лисице.
Ко је имао у челу мед? Не зна се. Ко је имао санке? Звезда Даница.
Ко ти је испио срце? Јоги и њихове неговатељице. Ко вино? Јануар.
Ко ти је донео искушење? Нико. А мач? Гладовање.
Ко те је исекао? Вода. Ко те је чекао? Мир. Дао? Он.

Ко он? Он: наиме онај који се откине у камен, у утробу преноћишта
и намерно се пуши, и намерно се нагиње у маневре авангарде.
Но зар он уме, који постаје и академија, да сплете наше пуцање у антику?

Гнев је имао реч: за дечаковим ногама су остали боси трагови"

(„Врат вида")

Овакав начин организовања градива песме неодољиво подсећа на надреалистичке „papillons", настале из маштовите варнице духа. (Шта учинити са црквом Нотр Дам? Отворити у њој сексуалну школу за девице.") овакав принцип грађења песме заснован на алогичности, по правилу се служи и алогичним хумором, и ово својство запажамо, веома често присутно, у поезији младог словеначког песника.

Међутим, поезија ове врсте, мора да рачуна и са једном озбиљном, и увек присутном опасношћу. Све је у овим стихо-

вима, на свој начин, „технички" и „формално" доведено до савршенства — али остаје утисак извесне празнине, а после неколико таквих песама — зла коб превише употребљаваног манира писања — Досада. Јер чудо, и чуда, чудноватe слике и метафоре, оксиморони који су најчешћи поетски украс ове поезије, ако не и једини, како неки тумачи надреализма сматрају, стално „нападају" читаоца, и тим нападима „необичног", које је стално „необично" и увек тежи да буде све „необичније" и „необичније", се полако исцрпљује, да би и то „необично" постало „обично", само празна форма која не може више да рачуна ни на мисаони напор читаоца, а ускоро ни на његову тако драгоцену пажњу. Свесни да ћемо увек у овој поезији иза једног „чуда" затећи друго, ми полако напуштамо песника у његовим чудима, не желећи више да испитујемо ни поетски код ни „искреност" овог говора, нити ишта друго. Тако се песников пут завршава — од радикалног антитрадиционализма и побуњеничког де-поетизма и нон-конформизма у млаким водама Монотоније.

Оно што Тарас Кермауner у словеначкој младој лирици назива термином *карнизам,* веома је присутно у поезији *Матјажа Коцбека* (аутора књиге песама „V", која је изишла 1972). Ова поезија за своју основну тему узима други пол људског бића, онај који можемо да означимо појмовима телесност и телесно, а чији су конституенти сексуализам, закона тела, условљеност човека управо природно-телесним законима. Човек је само „чвор" у свеопштем протоку материје, „живо месо", које је рањиво, и голо, под суровим Сунцем. То „живо месо" подложно је патњи и разарању, изложено глади и жеђи. Све ово, међутим, песник настоји да саопшти језиком једне занимљиве симболике, у којој препознајемо својеврсну иронију упућену психоанализи, „дубинској психологији", затим теолошком детерминизму и његовом тврдоглавом настојању да се свет „до краја разјасни".

Као другу особеност ове поезије истаћи ћемо песников напор да своје певање организује и као једну епску структуру, односно да испита могућност замене епског певања, које као такво данас не постоји, једним другачијим видом песништва где је све сконцентрисано на континуираност у исказивању садржаја, и где се низ фрагментизованих лирских целина окупља у једну хомогену поетску творевину.

Карнизам је, у извесном смислу, основно опредељење и *Андреја Медведа,* који је до сада објавио две књиге песама: „Путем враћања" („Po puti vrnitve", 1969) и „Траг" („Sled", 1971) али за разлику од Коцбека, свет овог песника редукован је на примордијалне симболе: ватру, светлост, звер, таму. Оно што, међутим, спада у посебну занимљивост ове поезије то је један од на изглед „спољних" елемената — ортографија. Овај песник пише искључиво мајускулним словима, у којима

су неки стихови „начињени" од слова која су четири или пет пута већа од нормалних, којима су штампане песме других песника у књизи. И саме реченице су сведене на основну мисао, која се не грана у богате токове асоцијација, већ остаје штура као суштина саме мисли, огољена синтагма, какву видимо, рецимо, у стиховима:

„анђео-змија
сипа-раковица".

Исписани преко читаве странице ова песма, (јер ова два стиха су цела песма), из циклуса „Ватра, ватра пада", анимира читаочеву пажњу, можда управо том својом огољеношћу. Паралелно с овом огољеношћу ми сагледавамо хуманистичку поруку песника, и управо се та огољеност показује као „негатив" емоционалности, као супститут једне емоционалности која се своди на речи-узвике, на речи које нас „нападају" с празних листова. Такође постајемо свесни да ова хуманистичка порука делује као суштa супротност дехуманизованој „ортографији" светлећих реклама у сваком великом граду. Ово поређење намеће се само од себе, јер визуелни утисак широко исписаних реклама великих предузећа које чита неки пролазник у многоме је сличан утиску који има читалац Медведових песама. Наравно, поређење између ова два кодна система може постојати само што се тиче овог „спољашњег", визуелног момента.

Песме *Истока Гајстера Пламена* (књиге: ОХО, 1960, „Пергам и Ламбергер", 1868, и „Тужна мајна", 1969) имају облик, — да наставимо излагање поредећи овај елеменат песничке вештине Медведа и овог песника —, катрена састављеног од два дистиха. Сваки стих садржи само две речи, једну нову синтагму, метафору, којом се сугерише одређено стање, ситуација, интенција или „порука". Поетски свет је сведен на систем ограниченог броја елемената који оформљују једно синестетичко јединство. На пример:

„суво вино
снага вечере

бела задњица
уснa времена";

или:

„успон кошарке
пад лопте

температура игре
високи облаци";

или:

„каталози коса
село микроба

ловци паса
носеви четинара";

и тако даље:

Трудећи се, дакле, да фиксира лирски тренутак, песник се ослобађа свега што би пренагласило или сувише нагласило слику која у овој поезији има формално најзначајнију улогу. Да у грађењу оваквих слика не одлута или се „академизује", односно да ову поезију не напусти свежина поетске имагинације, песник се користи опробаним стилским методом — увођења у поетски текст синестезије, а затим метафора које су увек на самој граници с оксимороном. Другим речима, ова поезија је на самом рубу „разумљивости", у класичном значењу ове речи, што наравно може да се протумачи и као мана и као врлина. За оне који воле „разумљиву" поезију свакако је мана, али за оне који воле поезију ослобођену, ван-стварну и аутономну, Поезију која признаје једино сопствене законе, то је врлина.

Треба, међутим истаћи да овај песнички, стваралачки манир није нов. Једна од уметнички најснажнијих песама Пабла Неруде „Висине Мачу Пичуа" из књиге „Свеопшти спев" рађена је управо на исти начин — ређањем метафора. Али Неруда ствара метафоре које су снажне, исконске, хиспаноамеричке у пуном значењу ове речи, и иза тако „поређаних" метафора ми добијамо слику силине, снаге и непобедивости човека и његовог дела. Дистиси-метафоре Истока Гајстера Пламена рађене су у истом маниру, али иза њих ми не сагледавамо никакву идеју, у, рецимо, оном смислу у коме је „идеолошка" песма „Висине Мачу Пичуа". У Пламеновој поезији све је у знаку Речи, и њених могућности. Манир Пламеновог поетског поступка је *лудистички:* он испитује Речи доводећи их у међусобну везу, играјући се, и остављајући нам у тако створеном тексту простор за надградњу и најразноврснија тумачења.

Право откровење за читаоца српскохрватског језичког подручја је поезија *Иве Светине,* песника кога смо и раније имали прилике да читамо у нашим часописима, али који тек сада, представљен са доста својих нових песама искрсава у пуном сјају.

Ово је млад песник. Има двадесет и седам година. До сада је објавио две књиге песама: „Плови на јагоди лутка магнолија у златне владине палате", 1971, и „Хеликс и Тибија", 1973. У штампи је његова трећа књига „Ваша партијска љубав оче-

ви! Херојска смрт живота . . . („Vaša partijska ljubezen, očetje! Herojska smrt življenja . . .")

Према класичној књижевно-теоријској жанровској подели његове песме бисмо могли сврстати у такозване песме у прози, које у приличној мери подсећају на надреалистичке поетске текстове. У овој поезији, као и у Јесиховој, запажамо напор за „окупљањем" једног шареног поетског градива у жижу, у мисао, и — одмах можемо констатовати — да је овај кохезиони елеменат у поезији Светине снажније испољен неголи у Јесиховој. У том смислу ова двојица песника су слични, али не бисмо погрешили, на основу анализе, ако бисмо ову сличност назвали односом „учитељ-ученик", и поред занемарљиве разлике у годинама између ова два песника.

Ова поезија прожета је једном сликовитошћу, једним раскошним обиљем слика и украсних елемената, што је, у извесном смислу, парадокс за словеначку младу лирику. Ова особина Светинине поезије везује овог песника за „стару поезију", односно подсећа на барокну, богату, „тешку" од богатства лирику, и на какав компликовани вез, или сјајни, украшени брокат. Светина пише барокном реченичком структуром, са пуно украса, које се, међутим, не исцрпљују у сопственом богатству и сјају већ сугеришу ројеве нових слика. По *карнизму*, везаности за телесно, и једној снажној животности која избија из сваког Светининог реда, као и по изванредној сугестивности ових стихова, овог песника бисмо могли да поредимо са Растком Петровићем. Оба ова песника су рудиментарно „животна", и витализам, као какав гејзир, пробија из обе ове лирике.

У песми „Kreen acrore" песник се упушта у подухват визионарског понирања у тамне слојеве нашег искуства. (Само жанровско одређење ове песме указало би нам на традицију поетских фантастичних визија, каква је рецимо Колрицов „Кубла кан", или Рембоова лирика из „Une saison en enfer".) Песма је, заправо, сећање на предео у коме песник, сигурно, никад није боравио. Светина користи механизам анамнезе, и његово „сећање" одводи нас у Јужну Америку, међу људождерске цветове смртоносне траве, Хиваросе и пиране. Ово „сећање" међутим, није езготични путопис, већ диктат сећања самог, као нечега што је заједничко читавом нашем искуству. Оно припада слоју нашег психичког живота који је Јунг назвао „колективно несвесним". Песма је маштовит продор у такво сећање, које у нама постоји забележено и доживљено, из времена много пре нашег физичког настанка.

Сличан маштовит продор у наше прашумско колективно искуство је песма „Срећни народ тамног језика" у коме се осећање јединства с природом, свејединство у Природи, изражава кроз тамни пансексуализам. Светина је песник који највише пажње поклања Машти, свестан, слично Рембоу, њене демијуршке функције у поезији. Централне теме ове поезије су

љубав и еротика, које су потпуно ослобођење конвенционалних слика и украса класичне љубавне лирике. Када песник описује љубавни чин његов текст је бруталан, али ништа зато мање поетски. Паралелно са такозваним „поетским језиком" песник користи терминологију модерних наука, цитологије на пример, и у том његовом опису уочићемо античку концепцију о љубави као космичком акту. (Подсетићемо само на познати Хомеров опис љубавног чина Зевса и Хере, из „Илијаде").

Ево како се завршава Светинина песма „Арабеска и шараде крвавих чарки":

„. . . Отворених уста извила си се испод мене и пољубила прву сузу звезданог праха минираних планета генâ, хромозомских маглина и врећâ рибонуклеинске киселине. Међу ружама и по ћилиму твога језика, све дубље и даље у твоја уста, пуна љубави и свега . . ."

Није, дакле, у овој еротској лирици највише карактеристична сексуалност, нити „научна" травестија сексуалности, па ни такозвана „ослобођена сексуалност", већ сексуалност као космички акт, у коме се на невероватан начин укрштају микро и макро-димензије („планете генâ", „хромозомске маглине", „вреће рибонуклеинске киселине"). Овакво једно песниково виђење овог феномена у пуној је мери сагласно са модерним научним искуством.

Иво Светина је песник снажне песничке имагинације, песник тамне еротике, чија лирика наводи на размишљање о једном скоро изумрлом роду данас — љубавну поезију. Верујемо да ће будуће књиге овог песника још више учврстити наше мишљење о његовом високом месту које заузима, како у поезији сопствене средине, тако, по свему судећи, и југословенској литератури уопште.

Име *Томажа Шаламуна* у односу на остала имена из ове књиге је релативно најпознатије. (Прошле године у издању „Народне књиге" у Београду објављено је двојезично издање „Песме" овог аутора, и оно садржи избор из свих девет књига Шаламуна, колико се до сада код нас, и у иностранству, појавило.) Мада је песнички пут овог аутора имао много етапа и радикалних заокрета, као основну нит ове поезије можемо означити доследно спроведену тежњу за деструкцијом поетског у класичном значењу ове речи, и напор да се песма претвори у ентитет који је ослобођен свих каузалних веза у односу, с једне стране на стварност, а с друге на све постојеће духовне дисциплине. Али Томаж Шаламун је, такође, песник у чијем делу лако можемо препознати одређене идеолошке ставове — можемо у њему открити мисао која пажљиво испитује наш свет, и односе у њему, и који говори о реификацији и алијенацији на маштовит и ефектан поетски начин. Али више

од песника-мислиоца, он је песник који испитује моћ Речи, и који је превасходно *лудиста,* у значењу које овом појму даје писац предговора Тарас Кермауднер. Он је, дакле, песник који поезију схвата као аутономни ентитет настао продукцијом игре речи, које се удружују у „предворју смисла", у „пред-смислу", остављајући творење смисла, токова и сплетова у које се тако настали смисао даље грана, духу пажљивог читаоца.

И на крају, последњи песник у овој књизи, *Франци Загоричник,* аутор је осам књига поезије, и по годинама је најстарији. Њега смо такође, имали прилике да читамо у нашим часописима, и ако се тражи specificum овог песника можемо истаћи да је то поезија која истражује онтичку тајну човека, поезија коју у потпуности одређује једна тамна и суморна визија људске судбине, односно људске метафизичке ситуације, на коју је, независно од свога ума, и разума, самим својим рођењем осуђен. Загоричникова поезија је пуна горке мудрости, и можда, ако би требало да је представимо посредством неких поетских, а не критичко-теоријских и критериолошких израза, онда бисмо изабрали изразе „тихо чуђење" и „болно сазнање". Ова поезија је тихо чуђење у свету и једно болно сазнање. У овим песмама установићемо, у процесу испитивања, једну горку библијску реторичност. Али не реторичност у негативном контексту, који ова реч често за собом повлачи. Ови стихови су очишћени од свега сувишног у изразу, који је прецизан, јасан и чист.

Поема „Гост у шуми", којом је песник представљен, често и намерно дозива читаочеве асоцијације на „Књигу проповједникову". Можда је песников циљ био да о темама овог библијског дела проговори сагледавајући наше доба. А подударност коју ћемо установити поредећи два антрополошка система, одражена у ова два дела, говори, о чему другом, до о човековој вечној немоћи, да измени сопствену судбину, и себе самог.

Ако би требало одредити основне координате ове лирике, односно дефинисати „поетски свет" који твори ова поезија, морали бисмо у први план истаћи аутономност и аутохтоност тог света. Словеначка поезија, за разлику од српске или хрватске младе лирике, настоји да оформи један свет потпуно независан од реалног, па тако ову поезију не карактерише интенција исказивања одређених садржаја, већ напор за исказивањем властитог ентитета, који се открива искључиво у области Речи и Језика. Како, међутим, језик није монолитне структуре, већ обухвата огромно поље свих људских делатности, управо језиком ова поезија се брани од могућег академизма, и једне још веће опасности — затварања у такозвану „чисту" област, која је сама по себи поезија, јер ничим спутаваним контактом са свим језичким структурама ова поезија остаје у

једној специфичној вези са свим осталим областима људског духа. У том смислу можемо рећи да је словеначка млада лирика „модернија" од хрватске, српске или македонске, и да би једно аналитичко поређење ових лирика могло да донесе занимљиве резултате.

С друге стране, међу опасности које још прете оваквом типу песништва спада она коју бисмо, на посредан начин, путем поређења могли представити појмовима „организовани неред" и „неорганизовани неред". У вртлозима слика и језичких „лудистичких" интервенција мора да постоји снажна центрипетална сила која ће јасно оцртавати „језгро песме", мора да постоји снажна личност песника, односно његова индивидуалност, мора да постоји један степен организације свих слојева песме и та организација мора да, у процесу комуникације са читаоцем, постане „читљива" и „схватљива". Или да се вратимо нашем поређењу, поезија, уколико може да се пореди с нередом, мора да буде, да делује као „организовани неред".

Звонимир Костић

САДРЖАЈ

Стеван Раичковић — — Пред лириком Добрише Цесарића — — — — 187
Мирослав Антић — — Из „пра-говора" — — — 207
Драгослав Јанковић — Професор Павле Поповић и југословенско питање у првом светском рату — 219
Жак Дипен — — — Песме — — — — — 234
Жан-Пјер Ришар — — Реч о поезији Жака Дипена 242
Тибор Дери — — — Португалска принцеза — 244
Кемал Махмутефендић — Из поеме у прози „Текстови" — — — — — 262
Александар Миодраг — Николица — — — — 266
Димитрије Николајевић Твој глас — — — — 275

ПИСЦИ И КЊИГЕ

Предраг Протић — — Једно виђење Андрићевог и Крлежиног дела — — 276
Милован Данојлић — — Две песникиње — — — 280
Звонимир Костић — — Словеначка млада лирика 283

GRANEXPORT

ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ПРЕХРАМБЕНУ ИНДУСТРИЈУ И ТРГОВИНУ — БЕОГРАД

Теразије, 27, Поштански фах 902, Телефони: 330-603 до 330-606,
Телеграм: ГРАНЕКСПОРТ, Телекс: 11213 и 11278 ЈУ ГРАНЕКС

У оквиру својих основних организација удруженог рада:

— »КРМИВА« БЕОГРАД — ООУР за производњу и промет сточне хране,
— »ПРЕРАДА« БЕОГРАД — ООУР за прераду кукуруза и снабдевање пиварске индустрије,
— »РАТАР« ПАНЧЕВО — ООУР Млинска индустрија,
— »ПАНЧЕВО« ПАНЧЕВО — ООУР Пекарска индустрија,
— »ПРОМЕТ« БЕОГРАД — ООУР Унутрашња трговина,
— »ХРАНА« БЕОГРАД — ООУР Спољна трговина
— »МЕХАНИЗАЦИЈА« НИШ — ООУР за промет механизацијом.

Производи:

— Све врсте хлеба и пецива,
— Све типове пшеничних брашна,
— Инстант паленту, (качамак) кукурузно брашно и друге производе од кукуруза
— Све врсте сточне хране.

Врши: Извоз, увоз и унутрашњи промет на мало и велико свих роба из следећих група производа:

— Житарице и млинске прерађевине у целости
— Семенска роба у целости,
— Сточна храна у целости,
— Индустријско биље у целости,
— Индустријско прехрамбени производи у целости,
— Поврће, воће и прерађевине у целости,
— Вештачка ђубрива и средства за заштиту биља у целости,
— Пољопривредне машине и алати,
— Складишти и чува робу трећих лица и
— Обавља послове заступања иностраних фирми и посредовања у спољнотрговинском промету.

INTERSERVIS

Иностранa заступства

Предузеће за заступање иностраних фирми, држање консигнационих складишта, извоз-увоз

Са солидарном одговорношћу, НОВИ САД

ООУР СПОЉНЕ И УНУТРАШЊЕ ТРГОВИНЕ

„О П Р Е М А"

Са супсидијарном одговорношћу,

НОВИ САД

Телекс 14-174 Нови Сад, Булевар маршала Тита 4.

Представништва у земљи

011-645-247 }
011-644-756 } — Београд

041-446-126 }
041-446-246 } — Загреб
041-446-447 }

— Сарајево

— Скопље

Представништво у иностранству:

— МОСКВА

ТЕКСТИЛНИ КОМБИНАТ КУДЕЉНИХ
ПЛАСТИЧНИХ И СИНТЕТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

»ДУНАВ«

ЧЕЛАРЕВО

ПРОИЗВОДИ:

ФЛОКОВАНЕ ТКАНИНЕ — FLOTEX
за конфекцију, галантерију, тапацирање и декорацију

ПОЛИПРОПИЛЕНСКЕ И ПОЛИЕТИЛЕНСКЕ ТРАКЕ ЗА СВЕ ВРСТЕ ТКАНИНА
од 500 deny на више, траке за ужарију, тканине за амбалажу и мрежасте вреће

ПОЛИПРОПИЛЕН ШТАПЕЛ ВЛАКНО ВУНЕНОГ ТИПА
финоће од 5—25 deny за тепихе, меблштофове, декоративне тканине, ћебад, иглане подне облоге и слично

КУДЕЉНА ПРЕДИВА „К" и „KD"
од Nm 0,30 до 3,6, грубе и фине канапе, конопце, амбалажне кудељне и јутане тканине, вреће свих димензија и гуртне ширине од 25 до 60 mm

СИСАЛ ВЕЗИВО за пољопривреду и индустрију
од Nm 0,15 до 0,40

КОРИСТИТЕ НАШЕ УСЛУЖНЕ ТЕЛЕФОНЕ:

Централа: 76-030, 76-031, 76-032 — Продаја: 76-011
Комерцијално: 76-002 — Телекс: JU TKDUN 14315

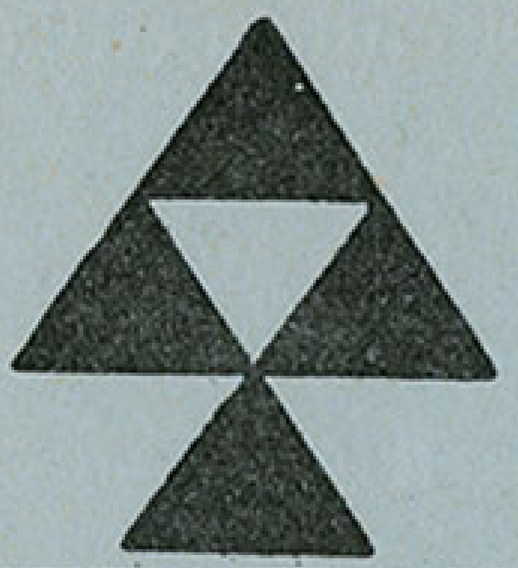

nina

НОВОСАДСКА ИНДУСТРИЈА НАМЕШТАЈА

Телефони: централа 52-244, продаја 26-154, набавка 43-085

Производи:

САВРЕМЕН

И ФУНКЦИОНАЛАН

НАМЕШТАЈ

ЗА ОПРЕМУ СТАНОВА:

КОМБИНОВАНЕ

И СПАВАЋЕ СОБЕ,

КЛУБ ГАРНИТУРЕ

И ЖИЧАНА ЈЕЗГРА

ЗА ТАПЕТАРИЈУ